

จากบทบาทที่พวกเขาเห็นว่า ผู้ศึกษาเป็นปากเป็นเสียงให้กับพวกเขาได้บ้าง แต่ในทางกลับกันก็ทำให้คนไร่บ้านที่กลัวหน่วยราชการ เลี่ยงที่จะคุยกับผู้ศึกษาก็มี

6. ผู้ศึกษาในฐานะคนตกงานผิวน้ำใหม่

หลังจากช่วงต้นปี 2545 ความถี่ในการลงพื้นที่ของผู้ศึกษาน้อยลง จะลงเป็นช่วงๆ เช่น ช่วงเดือนเมษายน ที่ทางกรุงเทพมหานคร จัดงานใหญ่ทั้งเทศกาลมหาสงกรานต์ งานฉลอง 220 ปี กรุงรัตนโกสินทร์คนไร่บ้านจึงมาชุมนุมกันอยู่จำนวนมาก ผู้ศึกษาก็อาศัยกินนอนอยู่สนามหลวงตลอดที่มีงานด้วย หลังจากนั้น ก็ห่างไปเป็นระยะ แวะไปสังเกตทีมงานแจกข้าวเสียพอ ในปี 2545 บ้าง ไปออกงานวัดบ้าง

หลังจากที่ทบทวนข้อมูลจากการลงภาคสนามที่ผ่านมาแล้วพบว่า ผู้ศึกษายังเข้าไม่ถึงคนที่ไม่มียานประจำ ที่เรียกว่า "ผี" ซึ่งไม่ใช่คนขายกระดาษ หรือคนหาของเก่า ที่ผู้ศึกษาค้นเคยมาก่อน ผู้ศึกษาจึงกลับมาลงภาคสนามอย่างต่อเนื่องอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2545 จนถึง ต้นเดือนมกราคม 2546 โดยเน้นไปในพื้นที่ที่คนไม่รู้จักผู้ศึกษา เพื่อตั้งใจจะศึกษาพวกเขาอย่างเป็นธรรมชาติที่สุด เริ่มจากการเดินอยู่กับพี่ที่เป็นคนไร่บ้าน ไปกินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์บ่อยๆ และนอนค้างคืนติดต่อกันโดยไม่กลับบ้าน ไปเที่ยวงานวัด ไปงานออกร้านที่มีการเลี้ยงอาหารฟรี ฯลฯ ถ้ามีใครถามก็จะบอกว่า เป็นคนตกงาน หลายคนจึงเข้าใจว่าผู้ศึกษา เป็นพวกผิวน้ำใหม่ แต่ก็มีหลายคนที่สงสัย เพราะแม้ผู้ศึกษาจะเลือกเสื้อผ้าที่เก่าที่สุดที่มี แต่ก็ยังไม่เหมือน เพราะตราบนิดที่ยังซักผ้าด้วยน้ำประปา เสื้อผ้าของผู้ศึกษาก็จะต่างกับเสื้อผ้าหมองๆ ที่ซักน้ำในแม่น้ำ หรือ ผ้าที่ใส่นานวันแล้วค่อยซัก สีมืดของผู้ศึกษาก็ไม่ใช่สีมืดที่ร้านลมหกวันแดดเหมือนพวกเขา แต่ส่วนใหญ่ก็เห็นผู้ศึกษาเป็นผีเหมือนๆ กับคนอื่น จะสังเกตเห็นได้จาก เขาไม่รู้สึกรังหรือให้เกียรติผู้ศึกษา

วันหนึ่ง หลังจากผู้ศึกษา กินข้าวที่สภาฯ แล้ว กลับมาที่วัดบวรนิเวศน์อย่างไม่มีจุดหมาย ประจวบเหมาะว่าวันนั้นมียานเลี้ยงอาหารฉลองบวชพระใหม่ เวลาประมาณเที่ยง คนไร่บ้านประมาณ 2-3 คน จดๆจ้องๆ อยู่ใกล้โต๊ะอาหาร เมื่อแขกกินอาหารเสร็จ ทำท่าเตรียมตัวจะลุกยังไม่ทันพ้นจากโต๊ะ ผีก็จะเข้าไปเอาอาหารที่เหลือกิน หรือเก็บจานเอาอาหารมากิน ผู้ศึกษาก็นอนอยู่ใกล้ๆ ด้วย พอดีมีคนไร่บ้านคนหนึ่งกำลังหิวมา เราเคยเห็นหน้ากัน 3-4 ครั้ง เมื่อแขกโต๊ะหนึ่งทำท่าเตรียมลุก เขาโบกมือชวนผู้ศึกษา "ลุยเลยเพื่อน" โดยเชื่อนิทาใจว่าผู้ศึกษาเป็นคนไร่บ้าน แต่คนไร่บ้านคนอื่นที่รู้ว่าผู้ศึกษาเป็นนักศึกษาเขาหัวเราะกันครั้นแรก

ผู้ศึกษาก็เดินตามเขาไปที่โต๊ะด้วย อันที่จริงบนโต๊ะแทบไม่เหลืออาหารอะไรแล้ว กุ้งอบวุ้นเส้นเหลือแต่หัวกุ้งไม่มีเนื้อเหลือ เช่นเดียวหอยทอดกะทะร้อน ก็เหลือแต่เศษตัวนอก ปลาราดพริกก็

เหลือแต่หัวปลา คงมีแต่น้ำพริกเอาไว้คลุกกับข้าวกินได้ ผู้ศึกษาไม่ได้หยิบอะไร เพียงแค่ไปรวม “มุง” รอบโต๊ะอาหาร เขายืนแถมโมแบ่งให้ผู้ศึกษากิน ถือว่าผู้ศึกษาเป็นคนไ้บ้านเหมือนกับพวกเขา

ความใกล้ชิดที่ชัดเจนขึ้น จะเปรียบเทียบได้ชัดจากหัวข้อในการสนทนา เขาก็คุยในเรื่องหยาบโตนมากขึ้น ถ้านั่งที่สนามหลวง ก็จะมีผู้หญิงและวิพากษ์วิจารณ์ สองสามวันต่อมา เมื่อไม่พบผู้ศึกษา เพื่อนคนนี้ก็ถามถึงผู้ศึกษากับพี่อีกคนหนึ่งว่า “ไ้รูปหล่อไปไหน วันนี้ไม่เห็นมัน หล่ออย่างนี้เวลาเจอสาว ต้องอย่าให้มันอยู่ ไม่อย่างนั้นเดี๋ยวมันเอาไปแตกหมด”

นำอีกคนหนึ่ง ที่มักเห็นผู้ศึกษาเกรไปที่วัดบวรนิเวศน์ช่วงเช้า นั่งร่วมกับกลุ่มคนขอข้าววัดหลายครั้ง (อันที่จริงผู้ศึกษา เป็นพวกหน้าใหม่ไ้ความสามารถ ไม่เคยขอข้าวจากพระไ้) เขาพูดถึงผู้ศึกษากับพี่ที่เดินด้วยกันว่า

“ วันนี้ไ้รูปหล่อไม่มาด้วยเหรอ ที่จริงหน้าตาไ้ดี ไม่น่ามาเร่ร่อน ทำทางแบบนี้ ร้อยเปอร์เซ็นต์ พวกม็ปัญหาเลยไม่เข้าบ้าน ...แนะนำมันหน่อยสิวะ หน้าตาดีอย่างเดียวไม่ได้ ต้องสะอาดด้วย ไ้รู้จักอาบน้ำ ชักเสื้อผ้าบ้าง อย่าซกมกมาก เดียวถูกชีวะไ้”

ด้วยความที่ผู้ศึกษามีผิวค่อนข้างขาว ซึ่งต่างจากคนไ้บ้านทั่วไป จึงมักถูกมองด้วยสายตาเชื้อเชิญจากกะเทย¹ ซึ่งการถูกมองเช่นนี้ผู้ศึกษาไม่เคยถูกมองมาก่อน หากคนไ้บ้านรู้ว่าผู้ศึกษาเป็นนักศึกษาหรือเป็นเจ้าของหน้าที่มูลนิธิ

ครั้งหนึ่งผู้ศึกษาไปงานวัดของลมหมาชัย ซึ่งไม่ต้องสงสัยว่า มีแต่ผีเท่านั้นที่ไปเที่ยวบนงานวัด กะเทยคนหนึ่ง ทักทายผู้ศึกษาอย่างห่วงใยว่า เพิ่งมาเที่ยวเหรอ มีปัญหาอะไรกับที่บ้านรึเปล่า เสร็จแล้วเธอก็พูดที่เล่นที่จริงว่า แล้วคืนนี้จะนอนที่ไหน ไม่กลัวที่มานอนใกล้ๆเหรอ

ในคืนเดียวกันนี้เอง สามีภรรยาคนหนึ่งมานั่งใกล้กับผู้ศึกษา เขารู้จักกับคนที่ผู้ศึกษากำลังคุยด้วย ลักพักหนึ่งผู้ชายเดินแยกไป คนผู้หญิงก็มานั่งใกล้ผู้ศึกษามากขึ้น เมื่อสามีเขาเดินกลับมา ก็แสดงท่าทีหนึ่งหวงอย่างเห็นได้ชัด สายตาของเขาจุดภรรยาเขาเข้ามาโอบ เพื่อเป็นการบอกว่า ผู้หญิงคนนี้เป็นของเขา ผู้ศึกษาต้องชวนกลุ่มของผู้ศึกษาเลี้ยงออกมา เพราะเกรงจะเข้าใจผิด

หรือที่น่าหวาดเสียวกว่านี้ อันเนื่องจากการวางตัวของผู้ศึกษาเอง เธอเป็นคนไ้บ้านผู้หญิงอายุมากพอสมควรเกือบ 50 ปี แต่เป็นคนตัวเล็กจึงดูไม่แก่ ผู้ศึกษาได้ช่วยให้เธอยืมเงินเพื่อลงทุนขายเรียงเบอร์ 70 บาท เธอดีใจมาก ต่อมาก็คุยกันเรื่องการมีรถเข็นหาของเก่า หลังจากนั้นผู้ศึกษาก็ถูกเตือนจากลุงอาวุโสคนหนึ่งที่จะขายรถหาของเก่าให้

¹ ผู้ศึกษาไ้ได้มีเจตนาที่จะหมิ่นผู้เป็นกะเทยแต่อย่างใด เพียงแต่กลุ่มกะเทยเป็นกลุ่มที่จะแสดงออกชัดเจน จึงหยิบยกมากล่าวถึง

“ นายจะช่วยไฉ่เล็ก (นามสมมติ) ก็ช่วยไปเถอะ วันหนึ่งข้างหน้ามันอาจจะเป็นเมีย นายก็ได้”

ผู้ศึกษาบอกเล่า “ผมไม่ได้คิดอะไร เขาอายุมากกว่าผมตั้งหลายปี ผมเห็นเขาทำ มาหากิน เลยช่วยเขา”

“เอาเถอะ ของอย่างนี้มันไม่แน่มันอน ตอนนั้นคนที่สภากลัวกันว่า นายเป็นผัว ใหม่ไฉ่เล็กมัน มันชอบพูดถึงคนชื่อบุญเลิศ ขึ้นเดือนนายนะ ไฉ่เล็กมันมีผัวแล้ว ผัวมัน เจียบๆ ไม่ยุ่งกับใคร แต่ระวังถ้าเกิดมันหึงขึ้นมา มันเสียบนายได้นะ”

สำหรับคนที่เคยรู้จักผู้ศึกษามาก่อนก็จะประหลาดใจ ที่เห็นผู้ศึกษามาคลุกคลีใช้ชีวิตเหมือน พวกเขา แต่เมื่อผู้ศึกษาบอกความตั้งใจโดยมากก็จะชอบใจด้วย แต่ย่อมมีคนอีกจำนวนมากที่สงสัย ไม่เข้าใจและตีความไปต่างๆ นานา

อย่างไรก็ตาม การแฝงเข้าไปในสังคมของพวกเขา ส่วนใหญ่ก็จะได้สังเกตพฤติกรรมที่เป็น ธรรมชาติเท่านั้น แต่หากจะรู้ความคิด ก็จำเป็นต้องเปิดตัวและบอกวัตถุประสงค์ที่แท้จริงซึ่งก็จะมี เสียงตอบต่างกัน

นำผู้ชายคนหนึ่ง เขาเป็น “ผี” ประเภทที่เพียวมานาน มีลายสักเต็มตัว เคยเห็นผู้ศึกษาเดิน เกร่อยู่กับกลุ่มคนไร่บ้าน ไปกินข้าวโบสถ์กินข้าวตามงานออกร้าน แต่เมื่อรู้ว่า ผู้ศึกษาเป็น นักศึกษาปริญญาโท ถึงกับนิ่งไปพัก เขาบอกว่า “โอ้โฮ พวกเรารู้ว่าได้รับเกียรติที่คนระดับปริญญา โทมาคลุกคลีถึงขนาดนี้ ”

น้องผู้ชายคนหนึ่ง เขาเห็นผู้ศึกษาช่วงที่คลุกคลีกับคนหาของเก่าได้ทางด่วน บอกว่า “ผมว่า แล้วว่า พี่นี่ต้องไม่ใช่คนเก็บของเก่าแน่ๆ ดูผิวพรรณหน้าตาแล้วไม่เหมือน ผมเห็นครั้งแรกนี่... ใคร ะมานั่งกินเหล้า สก๊อตรีเปล่า พอพี่บอกว่าเรียนธรรมศาสตร์ ผมว่าใช่เลย เพราะคิดแล้วว่า ไม่ใช่คน เร่ร้อน ถึงแม้พี่จะมาคลุกยังงี้ แต่หน้าตาพี่ไม่เหมือนคนที่เขาเป็นคนเร่ร้อนจริงๆ”

สำหรับหน้าที่เคยบอกว่า ผู้ศึกษาน่าจะมีปัญหาที่บ้านบอกว่า “เรารู้แล้ว ว่าไม่น่าจะใช้พวก เร่ร้อน ดูทรงแล้ว ทรงไม่ให้”

ส่วนหญิงเล็ก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่งบอกสั้นๆ ว่า “ ลื้อเป็นคนแปลกดี”

7. ผู้ศึกษาที่ไม่มีวันจะเป็น “ผี”

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาตระหนักดีว่า ผู้ศึกษาไม่มีวันที่จะ “เป็น” คนไร่บ้านอย่างที่พวกเขา “เป็น” ผู้ศึกษาเพียงแค่ว่าพยายามทำให้พวกเขาเชื่อใจว่าผู้ศึกษามีความตั้งใจจริงที่จะ “เข้าใจ” พวกเขา

ไม่รังเกียจพวกเขา ซึ่งความเข้าใจอันนี้จะไม่ทำร้ายพวกเขาและจะทำให้สังคมมองเขาอย่างเข้าใจ และเห็นใจมากขึ้น เมื่อผู้ศึกษา “สอบผ่าน” ในความรู้สึกของพวกเขาแล้ว พวกเขาจะเป็นคนห่วงใยผู้ศึกษา บางครั้งเขาก็บอกผู้ศึกษาว่า “กลับบ้านไปเถอะ ไม่ต้องนอนก็ได้ พรุ่งนี้ค่อยมาใหม่” เพราะการมีผีเพิ่มอีกตัวหนึ่งไม่ได้ช่วยอะไรเขาได้ เพียงแค่ความเข้าใจ ความจริงใจที่เรามีให้ “พวกเขา” ก็มีความหมายแล้ว

และถึงที่สุดแล้วผู้ศึกษาก็ไม่อาจสลัดทิ้งตัวตนของตนเอง ละทิ้งจิตของชนชั้นกลาง ของคนมีการศึกษา ดังที่พี่คนหนึ่งบอกว่า

“บุญเลิศ ไม่ต้องทำหรอก ทำยังไงมันก็ไม่เหมือน แคผิวพรรณ การพูดการจา ยังไงก็ไม่เหมือน คนมันไม่ใช่ผี ทำยังไงมันก็ไม่ใช่ผี”

น้องอีกคนหนึ่ง เขابอกว่า “ถึงแม้พี่จะมาคลุกคลียังไง แต่พี่ก็เข้าไม่ถึงความรู้สึกของพวกผม สายตาที่คนอื่น ๆ เขามองเรา มันสะท้อนเลยว่าเขาเห็นเราเป็นยังไง เขารังเกียจเราแค่ไหน”

และเหตุการณ์คืนวันหนึ่งที่สนามหลวง ซึ่งฝนกำลังจะตกและผู้ศึกษากำลังกลับบ้าน หนุ่มรุ่นน้องคนหนึ่ง ถามว่า

“เฮ้ยจะไปหลบฝนที่ไหน มีที่หลบหรือ”

ผู้ศึกษาเขิน และไม่ตอบจึงรีบเดินออกไป

หนุ่มคนนั้นหันไปถามลุงอีกคนว่า “เขาไปที่ไหนนะ”

ลุงที่รู้จักผู้ศึกษาจึงตอบว่า “ เขาก็กลับบ้านสิ เขาเป็นคนมีบ้าน”

หนุ่มรุ่นน้องคนนั้นพูดประโยคธรรมดาที่ทำให้ผู้ศึกษาใจหายวูบ “ ดินะ ยังมีบ้านฝนตกก็กลับบ้าน เราไม่มีบ้าน ฝนตกก็ไม่ต้องจะไปหลบที่ไหน”

บทที่ 3

กว่าจะเป็นคนไร้บ้าน

“จะเรียกว่าคนไร้บ้านได้อย่างไร คนนะพี่ คนที่ไหนก็ต้องมีบ้านทั้งนั้น คนไม่ได้เกิดจากกระบอกไม้ไผ่ นี่ถึงไม่มีบ้าน”

“พี่เป็นคนมีบ้านนะ ไม่ใช่คนไม่มีบ้าน บ้านพี่อยู่ที่สุพรรณฯ แต่พี่ไม่อยากอยู่บ้านเท่านั้นเอง เพราะไม่ค่อยถูกกับพี่ชาย”

“อ้าวไม่มีบ้านเลย ญาติพี่น้องก็แยกย้ายกันไปหมด หากันไม่เจอแล้ว มีแต่เพื่อนอยู่แถววงเวียนใหญ่ ตลาดพลู แต่จะไปอาศัยเขาอยู่ ก็ดูยังไง เลยมายูแบบนี่”

“ผมมีใจห่วยเหอะ ถ้าอยู่บ้าน สักวันหนึ่งอาจโดนเขาเอาคืน ก็เลยไม่อยู่บ้าน อีกอย่างสมัยหนุ่มๆผมไม่ค่อยได้เที่ยว ชีวิตมันขาดหายไป ตอนนี้อยู่ไรต้องรับผิดชอบแล้ว ก็เลยเที่ยวแบบนี้ ประหยัดดีไม่ต้องใช้เงินอะไร”

“ชีวิตผมมันเลวมาากแล้ว สมควรแล้วที่มาอยู่แบบนี้ ผมไม่อยากไปอยู่กับญาติพี่น้องให้เขารังเกียจหรอก ตอนนี้อยู่คิดได้แล้ว ทุกวันนี้ผมไปขอข้าววัด หลวงพ่อเขาชอบรับว่าผมไม่ใช่คนมือไวใจเร็ว เท่านั้นผมก็ภูมิใจแล้ว”

คำกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของเสียงอันหลากหลายของผู้ที่ใช้พื้นที่สาธารณะในจุดต่างๆ แทน “บ้าน” บางคนได้แย้งกับผู้ศึกษาว่า จะเรียกเขาว่า คนไร้บ้านไม่ได้ เขามีบ้านแต่ไม่อยากกลับบ้าน บางคนบอกว่าเขาไม่มีบ้านจริงๆ ไม่มีญาติพี่น้อง

ก่อนอื่นผู้ศึกษาคิดว่า สังคมทั่วไปมีมุมมองเกี่ยวกับผู้ที่อาศัยนอนอยู่ในที่สาธารณะ เช่น สนามหลวง สวนหย่อมสาธารณะ หรือตามชายคาบ้านเรือน เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มแรก ได้แก่ ผู้ที่เดินทางจากต่างจังหวัดเพื่อเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ และยังไม่สามารถหางานทำได้ จึงต้องหลับนอนในที่สาธารณะ เช่น ที่สถานีรถไฟหัวลำโพง สถานีขนส่งหมอชิต หรือที่สนามหลวง เป็นการชั่วคราวหนึ่งหรือสองวัน เมื่อได้งานทำแล้วก็จะไปหาที่พักเอง โดยคิดว่าคนหางานเหล่านี้ คงจะเพิ่งเข้ามากรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก หรือเข้ามาหางานเป็นฤดูกาล ยามหน้าแล้ง ซึ่งคนประเภทนี้จะมีเงินติดตัวเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นเช่นค่ารถ ค่าอาหาร แต่ประหยัดค่าที่พัก ไม่เช่าโรงแรมนอน

กลุ่มที่สอง คือ ผู้วิกลจริต ประเภทผมเผ้ายาวรุงรัง เสื้อผ้าร่างกายสกปรก ไม่ได้อาบน้ำมาเป็นเวลานาน กลุ่มนี้สังคมมักพบเห็นได้ทั่วไป เพราะไม่ได้จำกัดว่า จะต้องนอนรวมในพื้นที่ที่กว้าง

อาจนอนตามป้ายรถเมล์ ตามข้างถนน ผู้ศึกษาเองมักถูกถามอยู่บ่อยๆว่า “ศึกษาเกี่ยวกับคนเร่ร่อน แล้วพูดกับคนบ้ารู้เรื่องได้อย่างไร”

กลุ่มผู้หลบหนีในที่สาธารณะ 2 กลุ่มข้างต้นอาจเป็นกลุ่มที่สังคมเมืองพอจะรับได้ถึงความจำเป็นที่ต้องหลบหนีในที่สาธารณะ แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะดี ไม่ใช่คนวิกลจริต ส่วนใหญ่มีมือเท้าปกติดี และใช้ชีวิตอยู่ในที่สาธารณะอย่างต่อเนื่องยาวนานอย่างน้อย 3 เดือน จนถึง 10 ปี หรือ 30 ปี ไม่ใช่ผู้ที่เพิ่งเดินทางเข้ามาหางานทำและหลบหนีเพียงคืนหรือสองคืน ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตที่ผิดไปจากระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนเมืองทั่วไป สังคมย่อมมีทัศนคติไปในทางหวาดระแวง รู้สึกถึงความเป็นอันตราย

จากการศึกษาภาคสนาม ผู้ศึกษากลับพบว่า ภาพคนไร้บ้านที่สังคมมองอย่างประทับตายตัวเชิงลบนี้ เป็นเพียงความจริงบางส่วน มีคนไร้บ้านจำนวนมากที่ไม่ได้น่ากลัว น่าหวาดระแวง และแม้แต่ผู้ที่เคยมีประวัติเคยต้องโทษก่อก่อก็ไม่ได้หมายความว่าเสียงของพวกเขาสมควรจะถูกกลืน ยิ่งสังคม “กีดกัน” พวกเขา ทำให้เขามีพื้นที่น้อยลง เขาจะต้องเป็น “คนนอกกระบวน” อยู่ตลอดไป

ดังนั้นการศึกษาเพื่อที่จะเข้าใจพวกเขาอันดับแรกก็คือ การเข้าใจสาเหตุที่ทำให้คนจำนวนหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นผู้ที่มีที่อยู่อาศัยแต่ต้องกลายเป็นผู้ไร้ที่อยู่อาศัย ในช่วงก่อนศึกษาและระยะแรกของการศึกษา ผู้ศึกษามักพยายามค้นหาว่าอะไรคือสาเหตุ “ที่แท้จริง” ที่ทำให้แต่ละคนต้องเป็นคนไร้บ้าน อะไรคือ “ปมแห่งชีวิต” ของพวกเขา เช่น เพราะการตกงานทำให้ไม่มีเงินเสียค่าเช่าหรือไม่มี เพราะมีปัญหาครอบครัวหรือไม่ บางครั้งก็คิดว่าตัวเองสามารถเข้าถึงสาเหตุ “ลึกๆ” ของพวกเขาได้ แต่เมื่อได้สนทนาเกี่ยวกับชีวิตของพวกเขามากขึ้น จึงเข้าใจถึงความซับซ้อนของสาเหตุที่ผลักดันให้แต่ละคนต้องมาเป็นคนไร้ที่อยู่ ที่ไม่อาจสรุปอย่างหยาบง่าย ๆ หรือ “เค้น” ด้วยคำถามที่อูจตรงๆ ว่า “ทำไมถึงต้องมาเป็นคนไร้บ้าน”

ที่คนหนึ่งสนับสนุนความเข้าใจของผู้ศึกษาว่า “มันตอบไม่ถูกเหมือนกันว่า ทำไมถึงต้องมาอยู่แบบนี้ จะว่าตกงานมันก็ไม่ใช่ทีเดียว ทั้งทะเลาะกับเพื่อนร่วมงานด้วย ทะเลาะกับแฟนด้วย จะกลับบ้าน โดยไม่มีอะไร กลับไปตัวเปล่าๆ ก็ยังโง่อยู่ เลยไม่อยากกลับ ชีวิตมันยุ่งเหยิงไปหมด”

ในลำดับแรกผู้ศึกษาจะกล่าวถึง กรณีศึกษาเชิงประวัติชีวิตที่ผลักดันให้แต่ละคนมาเป็นคนไร้บ้าน ในการคัดเลือกตัวอย่างที่เสนอนี้ พิจารณาจาก 2 ปัจจัย ปัจจัยแรกคือ พิจารณาจากความไว้วางใจของผู้ที่จะให้ข้อมูลเชิงลึกแก่ผู้ศึกษาได้มากที่สุด เพราะคนไร้บ้านหลายคนอาจมีบางแง่มุมของชีวิตที่ไม่อยากกล่าวถึง โดยเฉพาะเรื่องอดีตชีวิตนี้เป็นเรื่องในอดีตที่ผู้ศึกษาไม่สามารถตรวจสอบได้ ดังนั้นจะเลือกคนที่พร้อมจะให้รายละเอียดกับผู้ศึกษา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการในช่วงเดือนมกราคม 2546 ซึ่งถือว่า ผู้ศึกษาได้คบหากับผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นเวลานาน ปัจจัย

ที่สองคือ เลือกคนที่มียุติการดำเนินชีวิตค่อนข้างหลากหลาย เช่น คนที่มีอาชีพประจำ และไม่มีอาชีพประจำ มีช่วงอายุตั้งแต่วัยรุ่น จนถึงคนชรา คนชอบดื่มสุรา และไม่ดื่ม ฯลฯ ดังนั้น ชีวิตของแต่ละคนที่ผู้ศึกษาลงถึงจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ของผู้ศึกษาด้วย โดยชื่อทั้งหมดที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ เป็นนามสมมติทั้งสิ้น

1. หลากหลายปัจจัยทับซ้อนของชีวิตคนไร้บ้าน

ลุงจิตร คนชราที่ไม่ได้อยู่กับลูกหลาน (อายุ 58 ปี)

ลุงจิตรเป็นคนรูปร่างผอม ผิวคล้ำ พ้นน้อยซีเหมือนคนสูงอายุทั่วไป สวมแว่นตาและหัวผมเรียบร้อย มักใส่กางเกงขาสั้น สะพายกระเป๋าเสื้อผ้าแบบหนีบได้รักแร้ ด้วยอายุที่เกินวัยทำงานลุงจึงไม่สามารถทำงานเป็นลูกจ้างพนักงานที่ไหนได้ ใช้ชีวิตเหมือนคนไร้ที่อยู่จำนวนมากคือ กินข้าววันละ 1 มื้อ ที่สภาสังคมสงเคราะห์ แทบไม่มีเงินติดกระเป๋า มีรายได้เล็กน้อยๆ จากการเดินเปิดถังขยะหากระป๋องอะลูมิเนียมสะสมได้วันหนึ่งไม่เกิน 10 ใบ (ราคาขายกระป๋องละ 50 สตางค์) ผู้ศึกษายังจำได้ เมื่อครั้งถามลุงว่า กินข้าวเย็นที่ไหน ลุงชูขวดน้ำอัดลมพลาสติกที่บรรจุน้ำเปล่าแล้วบอกว่า “นี่ไงข้าวเย็นลุง”

ผู้ศึกษาพบลุงจิตรครั้งแรก จากการสังเกตว่า ลุงจะนั่งประจำอยู่บนถนนกลางสนามหลวง ค่อนข้างทางวัดพระแก้ว เมื่อแน่ใจว่า ไม่ใช่คนมานั่งเล่นน่าจะเป็นคนที่ไม่กลับบ้าน ผู้ศึกษาแนะนำตัวแล้วขอคุยด้วย ลุงยิ้มแบบเป็นมิตร ช่วงนั้นผู้ศึกษาเพิ่งเลิกจากการบวช ลุงจึงเรียกผู้ศึกษาว่า “ทิด” และมักเล่าชีวิตสมัยที่ลุงบวชเรียนให้ผู้ศึกษาฟัง แต่ก็ยังไม่ไว้วางใจผู้ศึกษาทีเดียวนัก เมื่อนานวันจึงสนิทสนมกันมากขึ้นและคบหากันต่อเนื่องเป็นเวลาเกือบ 2 ปี

เมื่อผู้ศึกษาเปรยว่า จะขอคุยชีวิตของลุงเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์ ลุงแสดงความเต็มใจ ขอเศษกระดาษและปากกาจากผู้ศึกษา ซึ่งตอนนั้นผู้ศึกษาไม่เข้าใจ หลังจากนั้นอีกสองวัน ลุงคัดลายมือเขียนประวัติตัวเองให้ผู้ศึกษาพร้อมบอกว่า “ไม่ต้องยุ่งยาก ลุงเขียนให้แล้ว”

ลุงจิตร เป็นคนกรุงเทพฯโดยกำเนิด บ้านเกิดอยู่ตรอกบางขวางถนนเจริญกรุงในครอบครัวยากจน แม่รับจ้างหาน้ำตามสวน พ่อมีอาชีพขับรถสามล้อ มีพี่น้องทั้งหมด 6 คน ลุงเป็นคนพี่ 5 แม่ตายตั้งแต่ลุงยังเด็ก ขณะเรียนหนังสือแค่ป.3 พ่อแม่ตายก็ออกจากโรงเรียน และเริ่มใช้ชีวิตเป็นเด็กเร่ร่อน อายุ 13-14 ปี ก็หนีออกจากบ้านมาอยู่ปากคลองตลาด เก็บผักที่หล่นจากรถมาขายเป็นรายได้เลี้ยงตัว หรือนั่งเฝ้าอยู่สะพานพุทธคอยเข็นสามล้อถีบพอได้เศษเงินจากคนถีบสามล้อ

เป็นเด็กเร่ร่อนอยู่ปากคลองตลาดไม่กี่เดือนลูกก็ถูกเจ้าหน้าที่กรมประมงเคราะห้จับข้อหา “เด็กจรจัด” ไปติดที่บ้านปากเกร็ดประมาณ 7 เดือนกว่า ก็หนีออกมาอยู่ปากคลองตลาด – สนามหลวง แต่อยู่ได้ไม่นานก็ถูกตำรวจสน.พระราชวังจับ คราวนี้ตำรวจบอกว่า “ไอ้พวกนี้เป็นเด็ก เหลือขอ ต้องไปตัดเส้นดามันที่ไกลๆ” โดยถูกส่งไปที่ สถานสงเคราะห์เด็กชายบางละมุง จังหวัด ชลบุรี ที่นี้เข้มงวดกว่าที่ปากเกร็ดแต่ยังได้เรียนหนังสือ และเรียนหัตถวิชาช่างต่างๆ

อยู่ที่บางละมุงจนขึ้นทะเบียนเตรียมเกณฑ์ทหาร แต่พออายุ 19 ปี ขอลากลับบ้าน และก็ไม่ได้กลับไปบางละมุงอีกเลย กลับไปหาญาติที่วัดราชสิงขรแทน เท่ากับไม่ได้เกณฑ์ทหารที่ชลบุรี กลับมาสมัครเกณฑ์ทหารที่วัดราชสิงขรแทน จนครบเกณฑ์ทหาร จึงออกมาอยู่กับเพื่อน

ชีวิตวัยหนุ่มเป็นชีวิตที่ลุงจิตรบอกว่า “ซ้ำเหมา” พ่อตายตั้งแต่อายุ 18 ปี จึงใช้ชีวิตอิสระ ไปวันๆ คบอยู่กับเพื่อนๆ จนถูกพี่สาวเพื่อนด่า จึงได้คิดมาทำงาน เป็นกรรมกรแบกเหล็กอยู่ 3 ปี แล้วมาเป็นยามอยู่กับน้ำกระทั้งน้ำที่อาศัยอยู่ด้วยกันถูกยิง ก่อนน้ำตายได้พูดว่า “ถ้ากูเป็นมึงกูบวชเสียดีกว่า” ขณะนั้นลุงจิตรยังไม่คิดว่าตัวเองจะมีโอกาสได้บวช แต่ได้ไปสมัครบวช และมีโยมอุปถาก สนับสนุนให้บวชขณะอายุ 29 ปี ถือเป็นช่วงที่ดีที่สุดในชีวิต ลุงบวชได้ 5 พรรษาจึงลาสิก ทำให้อายุมีลายมือเขียนสวยเรียบร้อย

หลังจากสึกจึงมีครอบครัวและอาศัยอยู่กับครอบครัวแม่ยาย โดยทำงานเป็นกุลีขนถ่ายสินค้า ตามท่าเรือแถวช่องนนทรี แบกหามทุกอย่าง ตั้งแต่เป็นจับกังเรือข้าว และเลื่อนขึ้นมาเป็นพระคา หมายถึงคนเกี่ยวข้าวขึ้นบ่าให้คนแบก ทำเรือไม้ คือลำเลียงไม้ ทำเรือเหล็กหมายถึงชนเหล็กที่ลั้งเข้า จากต่างประเทศ ขนถ่านโค้กที่นำมาใช้เป็นเชื้อเพลิง ทำงานเป็นกรรมกรตั้งแต่ค่าแรงวันละ 25 บาท จนถึง 75 บาท

แม้ชีวิตครอบครัววัยเด็กของลุงจิตรจะไม่สมบูรณ์นัก แต่เมื่อลุงทำงานเป็นกรรมกรก็เริ่มจะตั้งหลักได้ แต่ต้องมาประสบจุดหักเหของชีวิต เมื่อปีพ.ศ. 2540 เพราะเมียลุงถูกจับข้อหาจำหน่าย เฮโรอีนถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต จึงต้องออกจากบ้านแม่ยาย ลูกที่เหลืออยู่ 2 คน จึงพลัดแยกกับพ่อ คนโตที่ได้เรียนจบม. 6 ไปอยู่ที่สุพรรณบุรี และได้พบกันแล้ว ส่วนลูกสาวคนเล็กต้องออกจาก โรงเรียนโดยเรียนไม่จบม.1 ปัจจุบันอยู่ที่นครราชสีมาและไม่เคยพบกันอีก ขณะที่ลุงอายุมากขึ้น จะไปทำงานเป็นกุลีแบบเก่าก็ไม่ไหว

หลังจากออกจากบ้านแม่ยาย ลุงก็ไปช่วยน้องชายซึ่งบอกว่า “ให้ไปช่วยคุมช่างปลูกบ้านที่ บางบอน 3 จนสร้างบ้านเสร็จ น้องสะใภ้ก็เริ่มพูดกระแทกกระเทียบว่า เดียวนี้พี่ไม่ขยันเหมือนก่อนแล้ว นะ จนลุงอดอดเพราะน้องชายลุงเองก็ไม่เต็มใจให้ลุงอยู่”

คราวนี้ไปอยู่กับพี่สาวที่นครชัยศรี แต่อยู่ได้ไม่นานพี่สาวก็ขายบ้าน มาอยู่กับหลานช่วยเลี้ยง เหลนที่พลัดหัวขวาง ประมาณ 3 เดือน หลานสาวพาไปฝากทำงานเป็นคนสวน ได้ค่าจ้างเดือนละ

2,000 บาท ทำงานได้เพียง 3 เดือนก็ออกด้วยเหตุผลที่ลุงเล่าว่า " บอกว่าให้เป็นคนสวน ที่ไหนได้ ต้องตื่นตั้งแต่ตี 5 รดน้ำต้นไม้ ทำสวน แล้วตกค่ำยังต้องเป็นยามตั้งแต่ 1 ทุ่ม ถึงเที่ยงคืน ไม่ได้พักผ่อน"

ลุงจึงออกมาอาศัยสนามหลวงเป็นที่พักนอนอยู่ประมาณ 8 เดือนจึงพบผู้ศึกษา และก็ได้แนะนำผู้ศึกษาคราวไปพบกันที่งานแจกข้าวเสียปอ ประตูน้าและคุ่นเคยกันในที่สุด

พีศรี - พี่ทาและน้องวัน ครอบครัวคนขายกระดาษ

ครอบครัวพีศรี เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่คุ้นเคยสนิทสนมกับผู้ศึกษาค่อนข้างมาก พีศรีเป็นผู้หญิงวัยกลางคนรูปร่างผอม ผิวค่อนข้างคล้ำ มักตัดผมสั้น สวมกางเกงยีนส์ และใส่เสื้อเชิ้ตเป็นประจำ ส่วนพี่ทา เป็นชายรูปร่างสูงลำสัน สำหรับน้องวันเป็นเด็กผู้ชายวัย 5 ขวบ รูปร่างผอม ผอมค่อนข้างหยิก แต่ตาโตเป็นเด็กร่าเริง บางครั้งผู้ศึกษาถามคนอื่นถึงครอบครัวนี้ว่า "เห็นแม่ของเด็กหัวหยิกมั๊ย" ในครอบครัว 3 พ่อแม่ลูกนี้ พีศรีจะเป็นคนตัดสินใจในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะที่พบไม่บ่อยนักในโลกของคนไร้บ้าน

ผู้ศึกษาเจอครอบครัวพีศรีครั้งแรกที่กลางสนามหลวง ขณะที่พีศรีกำลังกลุ่มใจเรื่องประกาศห้ามนอนสนามหลวง เพราะเธอเพิ่งถูก"ไล่ที่" มาจากฝั่งสถานีรถไฟบางกอกน้อย ที่ซึ่งครอบครัวของพีศรีจะกางมุ้งนอนอยู่สนามหญ้าริมคลอง โดยตำรวจรถไฟไปกวาดชั้นจับวัยรุ่นดมกาว ครอบครัวเธอซึ่งไม่ได้มีปัญหาเสียดิตแต่ก็พลอยถูกขับไล่ไม่ให้นอนไปด้วย เมื่อรู้จักกันเธอค่อนข้างดีใจที่มี "คนนอก" มาสนใจชีวิตของคนเช่นเธอบ้าง และก็มีส่วนสำคัญที่พาผู้ศึกษาเข้าสู่โลกของคนไร้บ้าน เพราะเธอเป็นคนไร้ที่อยู่มาประมาณ 3-4 ปี จึงรู้จักของคนไร้บ้านมากพอสมควร

พีศรี (อายุ 40 ปี) บ้านเดิมอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี มีพี่น้อง 5 คน เป็นผู้หญิงคนสุดท้ายในบรรดาพี่ที่เป็นผู้ชายหมด พ่อมีอาชีพลงเรือประมง ต้องให้พี่ชายคนโตไปทำงานลงเรือด้วยเพื่อส่งให้น้องได้เรียนหนังสือ พ่อเสียตั้งแต่อายุ 14 ขวบ ขณะบวชอยู่ที่วัด ส่วนแม่พีศรีมักบอกผู้ศึกษาว่ามีแม่เป็นครู แต่เพิ่งบอกให้ผู้ศึกษาทราบภายหลังว่า เมื่อประสบอุบัติเหตุถูกรถชนเสียชีวิตตั้งแต่เล็ก ทำให้ครอบครัวลำบาก

พีศรีได้เรียนหนังสือที่สุพรรณบุรีจนถึง ชั้นประถม 6 หลังจากนั้นก็ตามพี่ชายซึ่งเรียนจบก่อน และเป็นตำรวจไปเรียนอยู่ที่ปราจีนบุรี และกลับมาอยู่บ้านที่สุพรรณบุรี ได้หัดทำงานรีดผ้าและก็เฝ้าบ้าน ความที่พีศรีเป็นน้องคนเล็กในบรรดาพี่น้องที่พ่อแม่เสียหมด จึงมักน้อยใจว่าพี่ชายไม่รักจริง ำคัญตัวเองที่ต้องเกาะให้พี่ชายเลี้ยง เมื่อมีปัญหาพี่ชายคนรองซึ่งติดสุราและมักมีเรื่องวิวาทกันเองและพาลมาถึงพีศรี จนวันหนึ่งพีศรีตัดสินใจออกจากบ้านจนมาพบพี่ทา ที่ท่ารถขนส่งหมอชิต

ส่วนพี่ทา (อายุ 42 ปี) บ้านเดิมอยู่จังหวัดบุรีรัมย์ มีพี่น้อง 2 คน พี่ทาคือคนน้องที่บ้านมีอาชีพทำนาฐานะปานกลาง พ่อแม่แยกทางกันตั้งแต่ตัวเองยังเล็ก โตมากับแม่ที่มีอาชีพเลี้ยงตัวใหม่ เรียนจบชั้นป.4 ก็ออกจากโรงเรียนมาช่วยที่บ้านเลี้ยงควายทำไร่นา แต่ด้วยสภาพภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือถ้าปีใดฝนแล้งนาาก็ไม่ได้ผลดี จึงต้องเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯเหมือนคนอื่น

พี่ทาเริ่มเข้ากรุงเทพฯตั้งแต่อายุ 15 ปี แต่ระยะแรกยังเป็นการเข้ามาทำงานเป็นฤดูกาล คือเข้ามาทำงานหน้าแล้งพอถึงหน้าฝนก็กลับไปทำนา งานแรกที่ทำพี่ขายพาไปฝากเป็นเด็กฝึกงานอยู่ร้านซ่อมรถ ปีต่อมาเข้าทำงานโรงกลึงขาโทรทัศน์สมัยที่ยังมีโทรทัศน์ขาวดำมีขาวางโทรทัศน์ จนอายุครบเกณฑ์ทหาร แต่โชคดีจับฉลากไม่ต้องเกณฑ์ทหาร แม่เอาที่นาไปจำนอง 3 หนี้ ส่งไปทำงานที่สิงคโปร์

พี่ทาใช้ชีวิตอยู่ที่สิงคโปร์ถึง 6 ปี จากอายุ 21 ถึงอายุ 27 ปี ช่วงแรกทำงานเป็นช่างไม้ “ 2 ปีแรกผมส่งเงินกลับมาให้ที่บ้านได้ แล่น้ำหมื่น หมื่นอะไรต่างๆผมได้มาหมดแล้ว” เขาพูดด้วยความภูมิใจก่อนจะนิ่งแล้วพูดต่อไปว่า “ พอปีที่ 3 ไม่ได้ทำทำอะไรเลย งานมันหมดแล้ว ก็อยู่พอให้พาสปอร์ตมันครบ 4 ปี ” สาเหตุเล็กๆ ก็คือ ผิดหวังที่รู้ว่าเงินที่ส่งมาที่บ้าน แล้วพี่ชายซึ่งจะไปทำงานที่ซาอุดีอาระเบีย แต่ถูกนายหน้าหลอกหลายครั้งจนเงินที่ส่งมาไม่ได้เกิดดอกออกผลอะไร

เมื่อไม่มีงานทำ ก็อาศัยเที่ยวอยู่กับแคมป์คนงานก่อสร้างของชาวไทย และก็มีคนชักนำไปทำงานเป็นคนคุมคิวรถได้ค่าจ้างวันละ 600 บาท และมีอาชีพเสริมคือพาผู้หญิงไทยที่ต้องการขายบริการ เข้ามาจากหาดใหญ่ไปส่งให้คนไทยตามแคมป์งานก่อสร้าง อยู่จนพาสปอร์ตครบ 4 ปี ก็ยังไม่กลับเมืองไทย ยังให้พาสปอร์ตปลอมอยู่ที่สิงคโปร์ต่อ กระทั่งมีเรื่องวิวาทในร้านอาหาร มีคนไทยตาย จึงถูกตำรวจสิงคโปร์จับเป็นผู้ต้องสงสัยฆ่าคนตาย อยู่ห้องขังที่สิงคโปร์ถึง 3 เดือน ตำรวจไม่ยอมเชื่อว่าพี่ทาไม่เกี่ยว แต่ก็รอดคดีเพราะไม่มีหลักฐาน ในที่สุดจึงรอดคุกสิงคโปร์ เขาส่งกลับมาหาดใหญ่ แต่ก็ยังลอบกลับเข้าไปสิงคโปร์อีกประมาณปีกว่า

ประมาณปี 2532 พี่ทากลับมาทำงานเป็นเด็กรถบขส.สายพนมไพร ร้อยเอ็ด รายได้ดีพอสมควรเฉพาะค่าจ้างได้วันละ 200 บาท ระยะเวลาเป็นคนเก็บเงินค่าโดยสารเอง และได้เปอร์เซ็นต์จากค่าตัวที่เก็บได้ พี่ทาทำงานอยู่จนถึงปี 2538 จึงพบพี่ศรี ที่ทำรถขนส่งหมอชิต และชีวิตที่เหมือนกับนิยายก็เริ่มต้นที่นี่

“ช่วงนั้นเราทะเลาะกับพี่ชายเรามา ขอยืมตัวค่าน้ำมา 200 บาท กำลังซื้อ เข้ามาสมัครงานที่กรมแรงงานได้แล้ว จะไปทำงานรีดผ้าที่บ้านคนรวย ที่นี้ตอนเย็นบ้านคนรวยๆ เขาบอกว่าเขาปล่อยหมาดู ให้เราไปตอนเช้าดีกว่า เขาถามว่ามีบ้านญาติพักมั๊ย เราอายุก็บอกเขาว่ามี แต่ความจริงไม่มีหรอก ก็ไปนั่งที่คิวรถหมอชิตรอให้สว่าง นายนี้เขามาหา ถาม

ว่าไปไหน เราก็รีบบอกเขาไปตามตรงว่า ไม่ได้ไปไหน กำลังรอทำงาน เขาก็บอกว่ามีญาติทำ
น้ำ โพลาริส ไปทำงานกรอกน้ำใส่ขวดดีกว่า ทำมากได้มากทำน้อยได้น้อย งานไม่หนัก
อิสระ เราก็เห็นว่าดี เขาพาเราขึ้นแท็กซี่และก็กลับไปเลย ...เขาพาไปโรงแรมแทน" พี่ศรีเล่า
แทนพี่ทาที่ท่าที่เขินอาย

หลังจากนั้นถูกหลอก แม้จะนึกโกรธ แต่พี่ทาสัญญาว่าจะพาไปขอขมาแม่ ขอให้พี่ศรีทำงาน
ร้านซักรีดไปพลาง พร้อมให้เบอร์โทรศัพท์ไว้ พี่ศรีกลับไปทำงาน และก็ไม่ได้รับการติดต่อจากพี่ทา
ในใจคิดว่าพี่ทาคงทิ้งไปแล้ว ความจริงพี่ทาไม่ได้ไปไหน แต่เพราะเกิดอุบัติเหตุ

"ปีนั้นผมจำได้ ปีที่มีอะไรคราสๆนะ ฟ้ามืดหมดนะ พอฟ้ามืดแล้วรถที่ผมเป็น
กระเป๋ เกิดชนอยู่ที่สี่สี่ ผมสลบไปเลย มีคนพาไปส่งโรงพยาบาล เงินที่ผมเก็บค่ารถตกหัว
หกพันหายหมด ฟันมาที่โรงพยาบาล ค่ารักษาก็ไม่มี ผมหนีมาจากโรงพยาบาลทั้งชุด
โรงพยาบาลเลย เพราะไม่มีตังค์จ่าย บริษัทประกันมันหลอกผมให้ผมบอกว่าผมไม่เอาเรื่อง
พอลกลับมาที่บริษัทเจอเพื่อน เพื่อนผมก็บอกว่า มีผู้หญิงมาหาเขาให้เบอร์โทรศัพท์ฝากไว้ ผม
ก็โทรไปหาที่ทำงานที่เขาซักรีด และก็อยู่ด้วยกัน"

ประมาณปี 2538 ทั้งสองตกลงใช้ชีวิตคู่ด้วยกัน พี่ศรีให้พี่ทาเลิกอาชีพกระเป๋ารถเพราะกลัว
อุบัติเหตุจึงหันมาทำงานก่อสร้างแทน เป็นยุคที่งานก่อสร้างกำลังบูม พี่ทาได้ค่าแรงช่างไม้วันละ
180 บาท ส่วนพี่ศรีเป็นผู้หญิงได้ค่าแรงจับกังวันละ 120 บาท แม้จะได้ค่าจ้างไม่มากแต่ทั้งสองก็พอ
ใจ และมีลูกด้วยกันคือน้องวันในปีต่อมา แต่ความไม่แน่นอนของชีวิตกรรมกรก่อสร้างก็คือ การถูก
โกงค่าแรง

เขามีประสบการณ์ถูกโกงค่าแรงหลายครั้ง ครั้งสำคัญที่จำได้ คือถูกโกงค่าแรงที่สุพรรณบุรี
ขณะที่น้องวันยังเล็กอยู่ นายจ้างเอาปืนมาขู่ แต่ก็ไปแจ้งตำรวจจนได้เงินคืน และก็ต้องหานายจ้าง
ใหม่ ครึ่งสุดท้ายปี 2541 ถูกโกงค่าแรงที่จังหวัดปราจีนบุรี ค่าแรงที่ปกติจ่ายเป็นวิกคือ 2 สัปดาห์ ถูก
ผู้รับเหมาติดไว้ 2 วิก เท่ากับ 1 เดือน เป็นเงิน 6 พันกว่าบาท ระหว่างนี้เขาให้เราเช่าอาหารกินได้ แต่
ไม่มีเงิน ในที่สุดต้องไปร้องเจ้าหน้าที่กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ทำเรื่องร้องเรียนไว้ เป็น
เดือนกว่าจะได้เงินคืน ระหว่างรอพักอยู่ที่บ้านญาติของพี่ทาที่อำเภอตาพระยา

"ได้เงินมา เราก็ให้ป่าที่เราอาศัยเขาอยู่ 3,000 ให้เอา 600 ซื้อกระตักน้ำร้อนหม้อไฟ
ฟ้าให้ลูก จำได้ว่าเหลือเงินอยู่ 1,800 ตอนมาหาสมัครงานอยู่หัวลำโพง คิดว่าไม่ทำแล้วงาน
ก่อสร้างเพราะไม่แน่นอนถูกโกงบ่อย ตั้งใจว่าจะไปทำงานในสวน ไปเก็บเงาะที่จันทบุรี แต่ไม่
มีคนรับ นายจ้างเขาอยากได้คนโสด แต่เรามีลูกอ่อนเขาก็ไม่ยอมรับ จนเงินหมด ไม่มีจะกิน

เลยต้องเก็บของเก่าอยู่ที่หัวลำโพง ก่อนจะมาที่สนามหลวง” เป็นชีวิตที่พี่สรุปว่า “ไม่มีใครอยากมาเป็นคนเร่ร่อนหรอก ”

ผู้ศึกษาพบครอบครัวพี่ศรี ขณะมีอาชีพขายกระดาษพลาสติกปูนั่งตามงานวัด เป็นการปรับตัวและผ่านการเรียนรู้ถึงวิธีการใช้ชีวิตของคนไร้บ้าน หรือ “วงการผี” อย่างทะลุปรุโปร่ง และช่วยพาผู้ศึกษาสู่โลกของคนไร้บ้าน

พี่เทียน เคยต้องโทษขอบเที่ยว (อายุ 44 ปี)

พี่เทียน เป็นผู้ขายรูปร่างสันทนต์ผิวคล้ำ พุดกลางปณิธานเคียงคนภาคใต้ มองจากภายนอกดูไม่ต่างจากคนต่างจังหวัดที่เข้ามาหางานทำ คือสวมเสื้อผ้าคอนข้างสะอาด หมั่นซัก ไม่ใช่คนสกปรก ะมุกะมอม แต่บุคลิกเฉพาะของพี่เทียนที่ดูออกว่าเป็นคนไม่มีบ้านก็คือ เขาติดสวมหมวกและสะพายเป้หลัง มักเดินกับคู่หู คนสนิทอยู่คนสองคน คือ พี่จันเพื่อนรุ่นเดียวกัน กับฤกษ์ เด็กรุ่นน้องแต่เป็นคนใต้เหมือนกัน และยังมีเพื่อนวัยหนุ่มด้วยกันอีกหลายคน

ผู้ศึกษา พบพี่เทียนครั้งแรกที่เจดีย์ขาว โดยรู้จักกับพี่จันคนที่เป็นคนชักผู้ศึกษาวันแรกที่เดินเข้าเจดีย์ขาว แล้วจึงรู้จักกลุ่มคนหนุ่มทั้งกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่คุ้นเคย มีมุขตลก กับผู้ศึกษาพี่เทียนใช้คำที่สุภาพเสมอมีคำว่า “ผม” และ “ครับ” ตลอด ดูไม่ออกเลยว่า อดีตเขาคือคนที่มีประสบการณ์ผ่านชีวิตติดคุกในคดีอุกฉกรรจ์ ตอนพบกันครั้งแรกประมาณเดือนกรกฎาคม 2544 พี่เทียนบอกผู้ศึกษาว่าตัวเองเป็นช่างก่อสร้าง จะทำงานเป็นช่วงๆ ว่างานก็จะมาเดินสนามหลวงหลังจากนั้นปลายปี 2544 ก็ไม่พบอีก ได้ข่าวจากคนอื่นว่าไปอยู่แถวใต้ทางด่วนบ้าง ไปขายของบ้าง ผู้ศึกษามาพบพี่เทียนอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2545 ขณะที่เพิ่งมาจากบ้านที่ได้ พบกันครั้งนี้ พี่เทียนเห็นว่าผู้ศึกษายังไม่เลิกความสนใจที่มีต่อคนไร้บ้าน จึงสนิทกันมากขึ้น และเล่าเรื่องชีวิตด้านลึกให้กับผู้ศึกษา พร้อมกับแลกเปลี่ยนแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาอีกหลายอย่าง

บ้านเกิดของพี่เทียนอยู่ที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ่อทำงานเป็นคนงานดูแลสวนยางของบริษัท กระทั่งบริษัทเลิกกิจการ ยกลสวนยางให้พ่อ 40 ไร่ ตอบแทนความซื่อสัตย์ แต่ชีวิตครอบครัวกลับไม่สมบูรณ์เนื่องจากพ่อกับภรรยาใหม่ จากเด็กที่เคยเรียนดีระดับได้ทุนกลายเป็นเด็กหนีออกจากบ้านตั้งแต่อายุ 11 ขวบ ขโมยเงินพ่อขึ้นรถไฟเข้ากรุงเทพฯตามลำพัง ดังนั้นสนามหลวงกับพี่เทียนจึงเห็นมาตั้งแต่เด็กๆ ทำงานมาตั้งแต่ขายหนังสือพิมพ์สมัยราคา 6 สลึง เป็นเด็กขี้อวดเหงาก็เคย แต่พ่อกับแม่ตามตัวกลับไปบ้าน

ช่วงวัยรุ่นใช้ชีวิตแบบที่เรียกว่า ฮิปปี เหมือนกับในละครเรื่อง “เทวดาเดินดิน” กิตติศัพท์ของแก๊งค์นี้รั่วลือ จนตำรวจกองปราบ ยกทีมจากกรุงเทพฯ มาปราบเอง มีเพื่อนถูกจับตาย ส่วนตัวเอง จนมุมถูกจับข้อหาอันธพาล ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช นำตัวมาขังที่สงขลา อยู่ประมาณ 3 เดือน พ่อมารับตัวกลับบ้าน ออกมาจึงได้บวชตอนอายุ 18 ปี

สึกออกมาก็ยังอยู่ในกลุ่มนักเลง และเริ่มก่อคดีที่ใหญ่ขึ้น นั่นคือ คุมบ่อนและปล้นร้านทอง จนกระทั่งถูกจับที่นครราชสีมา ศาลตัดสินจำคุก 25 ปี เป็นคดีอุกฉกรรจ์ที่แม้แต่เรือนจำสงขลายังรับไว้ไม่ได้ เพราะไม่แน่นอนหาเพียงพอ ผู้ต้องหาดีอุกฉกรรจ์จะคิดแหกคุก ดังนั้นจึงต้องส่งมาขังที่บางขวาง แต่ระหว่างติดคุก ประพฤติตัวดี ได้ลดหย่อนได้อภัย รวมติดจริงๆ แค่ 5 ปีกว่า ประมาณ ปี 2527-28 ก็พ้นคดี

กลับไปทำงานกับเพื่อน และได้ฝึกวิชาช่างก่อสร้างในช่วงนี้ ทำงานอยู่ประมาณ 3 ปี และหลีกไปอยู่ที่พัทธยา และเริ่มมีคนชวนให้ก่อคดีที่ถนัดอีกครั้งคือ โจรกรรมร้านทอง

“ร้านทองที่ว่า มีสัญญาณกันขโมย ยังไงผมก็เข้าได้ เพราะเพื่อนคนหนึ่งในแก๊งค์ รู้เรื่องไฟฟ้าอย่างดี เคยทำงานการไฟฟ้า ผมจะเข้าทางหลังคาและโจรกรรมร้านทอง กระทั่งเกมส์² ตอนเกมส์คนยังไม่เชื่อเลยว่า ผมเหวอเป็นโจร เพราะผมวางตัวดีตลอด เทียวแพงๆ มีระดับ เทงสนักโต๊ะข้างๆ ตำรวจเลย แต่ที่ไม่รอดเพราะตำรวจเขาดังสัญญาณกล้องวงจรปิดก็เลยเกมส์”

คดีนี้ศาลตัดสินจำคุก 11 ปี 6 เดือน แต่รวมติดจริงๆ 5 ปี 11 เดือน อันที่จริงควรจะถูกจำที่เรือนจำชลบุรี แต่ระหว่างที่ตัวเองติดคุก ยังเข้าไปวางตัวเป็นเจ้าพ่อ ปลอยเงินกู้ในเรือนจำอีก จึงถูกส่งไปที่พิษณุโลก ที่เรียกว่ารวมดาวร้ายอยู่ที่นั่น จึงไปทำตัวดี และได้ลดหย่อนโทษ ชีวิตที่อยู่ในเรือนจำหรือที่เรียกกันว่า บ้านใหญ่ พี่เทียนผ่านมาและรู้ระบบตั้งแต่เคยเป็นเจ้าพ่อปลอยเงินกู้ จนตกต่ำต้องเป็น “ขามูไร”³ เคยถูกจับขังเดี่ยว คุกมืด ทุกรูปแบบ

พ้นโทษจากเรือนจำปี 2539 ด้วยการอภัยโทษเนื่องในพิธีฉลองรัชมังคลาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จุดเปลี่ยนที่ทำให้เลิกจากวงจรผิดกฎหมายมีหลายอย่าง ทั้งวัยวุฒิภาวะ ที่เพิ่มขึ้นไม่ก้าวร้าว และการคบหาคนในเรือนจำ ได้พบกับคนมีความรู้ซึ่งต้องโทษคดีแชร์ชื่อดัง แนะนำให้อ่านหนังสือ กฎแห่งกรรม จึงเริ่มคิดได้ และครั้งสุดท้ายก่อนแม่จะเสียชีวิต แม่ร้องไห้และขอให้เลิก

² เกมส์ หมายถึง ถูกตำรวจจับ

³ ขามูไร หมายถึง นักโทษ ที่ทำงานรับจ้างทวงหนี้ นักโทษด้วยกันภายในเรือนจำ

“ผมจำติดตาเลย เพราะผมมีโจทย์เยอะที่บ้าน แม่ไม่สบายอยากจะไปเยี่ยม ต้องเข้าไปแบบหลบๆ ซ่อนๆ ไม่ให้คนเห็น ต้องนัดกับน้องให้น้องมารับ เข้าไปกลางคืน เยี่ยมเสร็จแล้วออกมา นอนค้างก็ไม่ได้ แม่สั่ง น้ำตาแฉะไหลใส่มือผม ‘บอกให้เลิก’ ผมเลยเลิก แต่ก็ยังอยู่บ้านไม่ได้ เพราะช่วงที่คบบ่อนเราอาจเคยเล่นคนอื่นไว้ ลูกหลานเขาที่รอลุ้นเราคืนต้องมีผมจึงไม่อยู่บ้าน เพื่อนรุ่นเดียวกันกับผมที่อยู่ในวงการนี้ตายหมดแล้ว เพราะเขาไม่รู้จักออกนอกพื้นที่ ผมออกนอกพื้นที่เลยรอด ...แต่จุดที่ดีของผมก็คือ ผมไม่เคยทำผิดกับญาติพี่น้อง ไม่เคยเอาของบ้านมาขาย และช่วงผมมีเงินผมส่งให้ที่บ้าน น้องสาวผมก็เป็นคนส่งเรียน แม่จะขายของที่ตลาด ผมก็ส่งเงินมาให้แม่ได้แข็งแวง

“ ทุกวันนี้ก็ดีผมหมดแล้ว อะไรที่ผิดผมรับโทษหมดแล้ว ผมถึงกล้าบอกชื่อจริง แต่เราต้องอยู่อย่างระแวง เลยไม่อยู่บ้าน กับอีกอย่างชีวิตวัยหนุ่มผมไม่ได้เที่ยว อยู่บ้านใหญ่⁴ ะ 11 ปี มันเหมือนขาดหายไป ผมเลยอยากเที่ยว เที่ยวแบบนี้มันถูก ไม่ต้องมีเงินก็เที่ยวได้ และอีกอย่างอยู่ไกลบ้าน ไกลญาติพี่น้อง ไม่ต้องอาย เขาไม่รู้ว่าเรามาอนสสภาพแบบนี้ ผมไปทำงานพอมีเงินติดกระเป๋าก็เที่ยว และจะไม่ปล่อยตัวให้สกปรก ไม่อยากให้คนเขารังเกียจ”

ผู้ศึกษาพบพี่เทียนหลังจากเที่ยวอยู่ประมาณ 3-4 ปี เคยเก็บของเก่าอยู่สยามสแควร์ เคยเที่ยวตระเวนดูหนังกลางแปลงตามงานวัด เคยนั่งรถไฟเล่นขึ้นไปถึงพิษณุโลกเชียงใหม่ เขาเป็นคนไร้บ้านอีกแบบหนึ่ง ที่ไม่ใช่คนตระเวนกินข้าวฟรีทีเดียวนัก

“ว่าเหว” มาแล้ว อายุ 50 ปี

สำหรับคนที่รู้จักเขา โดยเฉพาะพวกเรือบ้างนักท่องเที่ยงที่ได้สะพานปิ่นเกล้า มักเรียกเขาว่า “ว่าเหว” ชื่อนี้เขาบอกว่ามีที่มาจากที่ตัวเองมักชอบครวญเพลง “ว่าเหว เร่ไปกลับหัวใจซ้ำ” ของวงเพื่อน เป็นเพลงที่เขาบอกว่า ตรงกับความรู้สึกดี เขาเป็นผู้ขายรูปร่างสูง มักสะพายเป้หลังและสวมหมวกแก๊ป ใส่รองเท้าหนังหุ้มส้นเสมอ ใส่กางเกงขายาวและสวมเสื้อเชิ้ต บางครั้งก็มีเสื้อแจ็กเก็ตทับ ผมไม่สั้นไม่ยาวแต่เรียบร้อย เป็นบุคลิกการแต่งกายสำหรับพรางตัวเอง หากใครถามว่าทำงานอะไร เขาจะตอบว่าเป็นร.ป.ภ. ไม่ใช่คนไม่มีอาชีพ ว่าเหวชอบบินเดี่ยว ไม่อยู่ติดกลุ่มกับใคร

⁴ บ้านใหญ่ หมายถึง เรือนจำ

ผู้ศึกษา เจอน้ำว่าเหวครั้งแรก ที่วัดบวรนิเวศน์ ช่วงที่ผู้ศึกษา มักจะไปนั่งเกร่ปะปนกับคนรอขอข้าววัด ช่วง 7.00 น. –8.00 น. ว่าเหวมักจะไปกวาดศาลา รดน้ำต้นไม้ให้หลวงพ่อ เขาเป็นคนที่ไม่อด อย่างน้อยมักจะมีข้าว 1 ชุด แต่การได้ข้าวลักษณะนี้ เป็นลักษณะเฉพาะ ไม่เหลือเผื่อแผ่คนอื่น หลังจากพบหน้าผู้ศึกษาในฐานะผีน้าใหม่ เขาพูดกับผู้ศึกษาว่า “หน้าตาก็น่าดู ไม่น่ามาเร่ร่อน” เขาเป็นคนที่ “ไม่คบกลุ่มเพราะอาจเจอคนไม่ดี” อย่างไรก็ตามด้วยบุคลิกที่สุภาพของผู้ศึกษาทำให้น้ำให้ความสนใจกับผู้ศึกษา และมักชวนผู้ศึกษาไปนั่งเล่นด้วยกันริมแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงสายๆ ได้สะพานพระปิ่นเกล้า “มีอะไรที่ไหนเปล้า ถ้าไม่ไปไหนก็นั่งด้วยกัน นั่งได้สบาย ตรงนี้ไม่มีใครกว่น อาบน้ำ หรือซักผ้าก็ได้ ...พวกเรือแถวนี้ติดผมทั้งนั้น ผมเอาของมาขาย เห็นผมเดินมา เรียกกันแล้ว ‘ว่าเหว มาแล้ว ะ’ ”

หลังจากที่ทราบจากผู้ศึกษา เป็นนักศึกษา น้ำว่าเหวยินดีเล่าเรื่องหรือที่เรียกว่า “สอประวัติ” ให้ผู้ศึกษาฟังว่า บ้านเดิมเป็นคนเมืองเก่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นครอบครัวที่ “มีเกียรติเพราะพ่อแม่เราก็รับราชการ” องค์การเบตเตอร์ เป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงกลาโหม และต้องโยกย้ายไปจังหวัดต่างๆ ส่วนใหญ่จึงอยู่กับย่า เรียนจนจบป. 4 และเริ่มไม่อยากเรียนต่อ แต่เหตุผลที่เลิกไปกว่านั้นก็คือ พ่อกับแม่แยกทางกัน ต่างคนต่างมีคนใหม่ จึงทำให้ไม่อยากอยู่บ้าน

หลังจากออกโรงเรียน ก็เป็นวัยรุ่นหาเลี้ยงตัวเองสารพัด เคยเป็นเด็กปั๊ม ได้ค่าแรงวันละ 5 บาท เป็นกระเป๋ารถเมล์ ขับรถสามล้อถีบก็เคย เริ่มห่างจากย่า ตั้งแต่อายุ 15- 16 ปี ไปเป็นเด็กติดรถส่งของไปจังหวัดต่างๆ ได้ค่าจ้างเดือนละ 150 บาท และอาศัยอยู่กับเพื่อน ด้วยความที่พ่อแม่ไม่อยู่ใกล้ จึงไม่อยากอยู่กับญาติให้ถูกว่าให้กระทบ “ พวกเรียนดีไม่ได้”

หลังจากนั้นก็ใช้ชีวิตวัยรุ่นด้วยความคึกคะนอง อยู่กับเพื่อนนานๆก็เข้าวงการนักร้อง ชื่อของเขา คือ “ต๋อย ใจใจ” ซึ่งยังมีรอยสักอยู่ที่แขนเป็นพยาน มักมีเรื่องวิวาท ต้องคดีครั้งแรกข้อหาทำร้ายร่างกายเพราะทะเลาะกับตำรวจ “มันอัดเรา เราก็ชดมันกลับ เลยติดอยู่ 6 เดือน ... คนที่เขาคุกแล้วเร่ร่อน ถ้าติดไม่มีคำว่าเช็ด จะเลิกไม่เลิกอยู่ที่ว่า ตอนอยู่ข้างในคบเพื่อนดี – ไม่ดี ถ้าคบเพื่อนไม่ดี ออกมาก็เหมือนเดิม ผมเข้าบ้านใหญ่อยู่ 7-8 รอบ จนอยู่ตัวแล้วเลิกเอง ติดครั้งสุดท้ายปี 32 ”

หลังจากต้องคดีครั้งแรก พันโทฯแล้วก็ยังวนเวียนอยู่กับวงการนักร้อง ยิ่งเมื่อพ่อแม่เสียหมด จึงยังไม่มีพันธะยึดเหนี่ยว แม่เสียขณะอายุ 21 ปี ส่วนพ่อมาเสียเมื่ออายุ 30 กว่า จึงใช้ชีวิตวัยรุ่นแบบจิกโก่รุ่นเก่า ดูได้จากรอยสักชื่อวงดนตรีรุ่นเก่าว่า CCR. และ BG. ที่แขน แต่ข้อดีสำหรับน้ำผู้นี้ นอกจากที่เขาบอกเองว่า “ติรนพันแพงมาเยอะแต่เราไม่เคยป่วย” ก็คือ ไม่ติดยาเสพติด “ของเมาลองมาหมดทุกอย่าง แต่ไม่ติด ถ้าอยากเลิกก็เลิกได้ ทุกวันนี้เลิกแล้ว ที่เราไม่ติดของเมา เพราะเราเห็นตัวอย่างมาเยอะแล้ว อยู่วงการนักร้อง ถ้าเมาหมดสภาพเมื่อไหร่เด็กรุ่นหลังมันจะข้ามหัว เราเลยไม่เมา”

ในขณะที่เพื่อนรุ่นเดียวกันที่อยู่ยุยา “เด็ดสะมอเหร่หมดแล้ว” ว่าเหว่ ละวงการมาสมัครเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัย

“ทำมาหลายบริษัท บริษัทรปภ.เหมือนกันหมด คือโกงค่าแรง ได้ค่าแรงไม่เต็ม บริษัทจะให้เบิกกิน วันละ 60-70 พอได้กินข้าว แต่เราอยากกินเปิปซี่บ้างไม่มีเงิน ถึงคราวเงินออกก็ออกไม่เต็ม ถูกหักค่าชุด ค่าเครื่องแบบ ค่ารองเท้า เขางานสายเหนื่อยก็หัก เงินก้อนก็ไม่ได้ ที่บอกว่ามีที่พักให้แต่จริงๆก็คือ นอนเบียดกันอย่างกับปลากระป๋อง เสื้อผ้า ข้าวของใช้ไม่เป็นส่วนตัว เราออกเผลออยากพักผ่อนบ้าง แต่ก็มีคนกินเหล้าเสียงดัง จะห้ามจะว่าเขาก็ไม่ได้ ก็เลยมานอนสนามหลวงแทน ถ้าเข้ากลางคืนออกกลางวัน ก็ไปนอนสวนลุม นานๆ เข้าก็ออกจากร.ป.ภ.มาอยู่สนามหลวง แต่ก็ยังไปทำเป็นพักๆ ถ้าบางช่วงเขา “กวาดล้าง” ก็ไปเป็นยาม”

ขณะที่พบผู้ศึกษา ว่าเหว่มีรายได้หลักจากการ “จับของ” คือหาซื้อของเก่าจากคนหาของเก่าประเภทเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า นำมาซักทำความสะอาด เสื้อผ้าเก่าที่ดูไม่น่าจะมีราคา เขาซื้อมาตัวละ 5 บาท 10 บาท “ของพวกนี้ให้เจอบริสุทธิ์หน่อย เดี่ยวก็สด” แล้วเอาไปวางขายที่ริมคลองหลอด รวมเวลาที่เขายกเองว่าที่เร่ร้อนจริงๆประมาณ 2-3 ปี แต่เวลาไม่มีจริงๆ จะกลับไปหาพี่ที่บางพลี ได้เงินมาร้อยสองร้อยพอได้เป็นทุนจับของ

พี่เล็ก คนหาของเก่าไม่มีญาติ (อายุ 47 ปี)

พี่เล็กเป็นผู้หญิงตัวเล็ก ตัดผมสั้น ผู้ศึกษามักเห็นเธอใส่เสื้อผ้าอยู่ชุดเดียว คือกางเกงวอร์ม และเสื้อเชิ้ตสีน้ำเงินลาย อาจจะมีเสื้อยืดที่ใส่ทับข้างในบ้าง จากหน้าตาและคำพูดคำจา บ่งบอกได้ง่ายว่าเป็นคนเชื้อสายจีน ผู้ศึกษาพบช่วงหลังของการลงภาคสนามที่มากินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์บ่อยๆ พี่เล็กจะนอนประจำอยู่ที่สนามบาสเกตบอลใต้ทางด่วนใกล้ๆ สภาฯ กับสามีที่เคร่งขรึมคนหนึ่ง อาชีพประจำของทั้งสองคือ หาของเก่า เส้นทางประจำคือ ประตูน้ำ – อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ

ระยะแรกที่รู้จักกัน เธอไม่ค่อยแน่ใจนักว่าผู้ศึกษาใช่ผีหรือไม่ แต่บุคลิกชื่อๆ ของเธอทำให้คุยด้วยไม่ยาก พี่เล็กถามว่า ลี้อมีบ้านหรือเปล่า ผู้ศึกษาบอกว่า ตกลง พี่เล็กก็ถามต่อว่า ดูลี้อน่าจะมีความรู้ น่าจะหางานทำดีๆ ได้ ครั้งหนึ่งที่เล็กอาสาดูดวงชะตาให้ผู้ศึกษา ซึ่งต้องมีการบอกเลข ผู้ศึกษาบอกเลขในใจได้เร็ว เธอทำท่าตกใจมาก “โอ้โฮ ทำไม่ลื้บวงได้เร็วขนาดนี้ สมอลี้อย่าง

กับเครื่องคิดเลขเลขนะ” ต่อมาผู้ศึกษา ก็บอกว่า เป็นนักศึกษาปริญญาโท พี่เล็กไม่ค่อยเข้าใจนัก แต่ก็ชอบใจบอกว่า “แปลกดี มีบ้านอยู่สบายๆ ไม่ชอบ มานอนแบบนั้น”

พี่เล็กเล่าชีวิตของตัวเองง่ายๆว่า บ้านเดิมอยู่ที่ระจัน ได้เรียนหนังสือแค่ป. 4 พออ่านออกเขียนได้นิดหน่อย เรียนจบแล้ว แม่ก็ส่งให้ไปทำงานเย็บเสื้อผ้าโหลแถวตลาดโบ๊เบ๊ ประมาณเกือบ 10 ปีมาแล้ว ที่บ้านของตัวเองถูกไฟไหม้ โดยตัวเองก็ไม่ว่า รู้ว่าตัวเองทำงานเย็บผ้าแบบอาศัยกินนอนญาติรู้แต่เพียงว่าอยู่โบ๊เบ๊ แต่ไม่ว่าอยู่ตรงไหน เมื่อเกิดไฟไหม้ ตัวเองไม่รู้ตัว ผ่านไปหลายเดือนกลับไปบ้านถึงได้รู้ว่าบ้านไฟไหม้และขาดหายจากญาติพี่น้องนับแต่นั้น

จากโบ๊เบ๊ครั้งสุดท้ายไปเย็บผ้าที่ตลาดพลูกับเพื่อนคนเชื้อสายจีนด้วยกัน เย็บผ้าทั้งวันทั้งคืน ไม่ได้พักผ่อน ประกอบกับอายุมากขึ้น สุขภาพไม่แข็งแรงเหมือนเดิม จึงเป็นโรคความดันต่ำ

“เย็บผ้าจนหน้ามืด ไม่ได้พักผ่อน เป็นความดันต่ำ ได้เท่าไรก็ไม่คุ้มค่ายา ก็เลยเลิกเย็บ แต่ก็อาศัยอยู่กับเพื่อน ที่นี้เขาก็อยากให้เราช่วยจ่ายค่าเช่าด้วย เราก็ไปล้างจานที่ตลาด แต่ได้ไม่กี่บาท ไม่พอช่วยค่าห้องเขา ก็ต้องออกมาเร่ร่อน”

ทุกวันนี้พี่เล็กมีรายได้วันละประมาณ 60 – 80 บาท จากการเก็บของเก่า ทุกวันหอยออกจะมีรายได้เสริมจากการขายเรียงเบอร์ประมาณงวดละ 150 บาท ลักษณะเด่นของพี่เล็กอีกอย่างคือ เธอช่วยเก็บข้าวมาเลี้ยงหมาในละแวกใกล้ๆ โดยบอกว่า “เรานับถือเจ้าแม่กวนอิม หมาทุกตัวเราจับได้หมด มันไม่กัดเรา เพราะเรามีใจเมตตา สมัยที่เย็บผ้า อ้าวชอบไปทำบุญไปนั่งสมาธิ ภาวนา ที่ดูดวง เป็นกิตอนไปนั่งสมาธิมีคนเขาสอนให้ ”

พืพทย์ คนหาของเก่าจากเชียงราย (อายุ 36 ปี)

ที่สวนหย่อมใกล้แผงขายสลากกินแบ่งรัฐบาล มีครอบครัวข้างถนนที่น่าสังเกตอยู่ครอบครัวหนึ่ง เพราะไม่ได้เป็นผู้ใหญ่คนเดียว หากอยู่กันเป็นครอบครัว มีพ่อ แม่ และลูกอีก 3 คน นานๆ ครั้งลูกสาวคนโตวัย 15 ปีจะมาอยู่ด้วย ผู้ชายคนพ่อเป็นคนผิวขาวรูปร่างลำตัวยาว มักใส่กางเกงยีนส์ตัดขาถึงหัวเข่า ผมค่อนข้างเกริก บางครั้งก็สวมหมวก เดินทางของเก่าอยู่ย่านถนนข้าวสาร – บางลำพู

ผู้ศึกษาเห็นครอบครัวนี้ครั้งแรกในคืนวันที่ 1 สิงหาคม 2544 ซึ่งเป็นวันแรกที่กรุงเทพมหานคร ประกาศขอความร่วมมือห้ามใช้พื้นที่สนามหลวง ซึ่งมีคนชุมนุมคัดค้านเป็นจำนวนมาก ลูกๆ ของพืพทย์นอนหลับกลางสนามและมีช่างภาพหนังสือพิมพ์ถ่ายรูป พืพทย์จึงต่อว่าเมียที่ปล่อยให้ลูกนอนแล้วถูกถ่ายรูปให้อุ้มลูกไปนอนที่อื่น ขณะนั้นผู้ศึกษาคิดว่าพืพทย์คงจะไม่ชอบผู้ศึกษา ครั้นต่อมาเมื่อได้คุยกัน จึงทราบว่าพืพทย์เป็นคนอัยาศัยดีคนหนึ่ง และผู้ศึกษาค่อนข้าง

สนิทสนมกับครอบครัวพิวฑ์ เมื่อผู้ศึกษาบอกว่า ขอถามเรื่องชีวิตเพื่อไปเขียนสอส่งอาจารย์ พิวฑ์พูดเชิงตัดพ้อว่า "พอพี่ได้ข้อมูลแล้ว ต่อไปพี่ก็จะไม่ค่อยมาหาผมแล้วใช่ไหม"

บ้านเกิดของพิวฑ์อยู่ที่จังหวัดเชียงราย มีพี่น้อง 5 คน ตัวพิวฑ์เป็นคนสุดท้อง ในครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง ประกอบอาชีพด้านการเกษตร แต่ตัวพิวฑ์เองทำอะไรทำไม่เป็น ปมแรกที่พิวฑ์เล่าให้ฟังคือ ไม่ชอบแม่เลี้ยง พอเรียนหนังสือจบป. 6 อาศัยช่วยแม่เลี้ยงขายของ ระหว่างนี้พิวฑ์ชอบผู้หญิงคนหนึ่งแต่เป็นเด็กรุ่นน้อง ยังเรียนหนังสืออยู่พ่อแม่จึงไม่เห็นด้วย ต่อมาผู้หญิงก็ถูกพ่อแม่ส่งเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ พิวฑ์ผิดหวังจึงออกจากบ้าน เข้าอำเภอแม่สายทำงานอยู่ร้านส่งแก๊ส มีรายได้เดือนละ 600 บาท

เมื่อเพื่อนคนบ้านเดียวกันชวนพิวฑ์เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ โดยให้เหตุผลว่าไปทำงานโรงไม้ได้เงินเดือนๆ ละ 1,000 บาท มากกว่าที่ทำงานส่งแก๊ส พิวฑ์จึงเข้ามาทำงานแต่นอกจากเหตุผลเรื่องเงินเดือน ก็คือพิวฑ์หวังว่าจะมีโอกาสได้พบคนรักของตัวเอง ซึ่งก็ได้โทรศัพท์หากันในระยะแรกแต่ต่อมาก็ห่างกันไปในที่สุด ทำงานอยู่โรงไม้ที่บางมดได้ไม่นาน ก็มีเพื่อนชวนไปทำงานโรงพิมพ์ย่านอ่อนนุช ซึ่งทำอยู่นาน ได้เงินเดือนเพิ่มขึ้นตามลำดับ จากเดือนละ 1,600 บาท เป็น 1,800 บาท จนถึง 3,800 บาท

พิวฑ์ทำงานอยู่โรงพิมพ์นาน 4-5 ปี แต่ต้องออกจากการงานด้วยเหตุผลที่ยอมรับว่าตัวเองทำผิดเอง เพราะที่โรงพิมพ์มีกฎห้ามพนักงานเล่นการพนัน แต่เวลาหลังเลิกงานโดยเฉพาะช่วงเงินเดือนออก พนักงานมักจับกลุ่มเล่นการพนันกัน จนค้ำมิด รุ่งเช้าทำงานไม่ไหว กระทั่งเจ้าแก็บจับได้พนักงานที่เล่นการพนันจึงต้องออกทั้งหมด รวมทั้งพิวฑ์ด้วย

หลังจากออกงานโรงพิมพ์ พิวฑ์ไปทำงานทาสี กับลูกพี่โดยการแนะนำของคนบ้านเดียวกัน ได้ค่าแรงวันละ 180 บาท ระยะแรกก็ดีมีงานทำทุกวัน แต่ต่อมาไม่มีงานทาสี แม้ลูกพี่จะตีระหว่างไม่มีงานก็ยังให้เบิกเงินหรือให้เซ็นร้านค้าสำหรับเป็นค่าอาหารได้ แต่ไม่มีเงินใช้สอยสะดวก หลังจากอยู่ในสภาพตกงานเช่นนี้อยู่ 2-3 เดือนที่ศาลายา นครปฐม พิวฑ์จึงตัดสินใจเบิกเงินเจ้านายแล้วมานอนสนามหลวง กระทั่งได้พบกับพี่ต้อย แม่มายลูกติด 3 คน ที่สนามหลวง และใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน กระทั่งมีลูกด้วยกัน 1 คน รวมเวลาใช้ชีวิตอยู่สนามหลวงประมาณ 4 ปี

ครอบครัวพิวฑ์ค่อนข้างเป็นที่รู้จักในย่านสนามหลวงนอกจากเพราะมีลูกมากแล้ว แต่เพราะเกิดเหตุร้ายสำคัญกับลูกสาวนั่นคือน้องน้ำถูกแทงที่ขูดไปข่มขืน ครั้งแรกที่ผู้ศึกษาทราบจากคนอื่นเรื่องลูกพิวฑ์ถูกข่มขืน ผู้ศึกษาเข้าใจว่าเป็นพี่สาวคนโตซึ่งอายุนั้นประมาณ 12 ขวบ แต่ความจริงคนที่ถูกข่มขืนคือน้องน้ำขณะอายุเพียง 6 ปี เรื่องน้องน้ำถูกข่มขืนยังไม่พอ ตัวพิวฑ์ยังถูกตำรวจซ้อมด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นพ่อเลี้ยงข่มขืนลูกเลี้ยง แต่เมื่อผลตรวจเลือดพิสูจน์ว่า พิวฑ์ไม่ได้

ข่มขืนลูกสาว จึงได้รับการปล่อยตัว แต่ความเจ็บปวดทั้งร่างกายและจิตใจยังไม่อาจเรียกคืนได้ แม้ทุกวันนี้หากพูดถึงเรื่องนี้ระหว่างนั่งกินเหล้ากัน พี่วียก็มักเก็บอารมณ์ไม่อยู่

ปัจจุบันพี่วียและครอบครัว ใช้ชีวิตด้วยการหาของเก่าย่านถนนข้าวสาร โดยมีที่จอดรถเช่าประจำที่ซอยรามบุตรี หรือ เรียกกันในหมู่คนหาของเก่าว่า ซอยตันโพธิ์ เวลากลางวันเด็กและแม่แม่วิ่งเล่นกันที่สวนหย่อมข้างๆแผงขายสลากกินแบ่งรัฐบาล

ข้าง คนแจกใบปลิว (อายุ 27 ปี)

ข้างเป็นคนวัยหนุ่มรูปร่างท้วม ผิวคล้ำ มักใส่กางเกงทหารและสวมเสื้อยืดสีดำ มีรายได้ประจำจากการแจกใบปลิวโฆษณาสินค้าของห้างสรรพสินค้า เดือนหนึ่งจะมีงานทำประมาณ 8-10 วันๆ ละ 200 บาท ผู้ศึกษารู้จักข้างในระยะหลังของการลงภาคสนาม ที่ไปกินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์ ข้างรู้จักกับพี่เทียนอยู่แล้ว จึงแนะนำให้ผู้ศึกษารู้จัก เมื่อนานวันเข้า ผู้ศึกษาจึงแนะนำตัวเองว่า ไม่ใช่แค่เป็นนักศึกษา ข้างไม่ตกใจ ตอบสั้นๆว่า รู้จากพี่เทียนแล้ว

บ้านเกิดของข้างอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ พ่อยังมีชีวิตอยู่ แต่แม่บวชเป็นชี ทุกวันนี้ยังเหลือญาติพี่น้องที่ติดต่อกันได้คือ พี่สาว ซึ่งทำงานอยู่ที่มโนบุรี ข้างเคยเข้ากรุงเทพฯตั้งแต่เป็นวัยรุ่นเหมือนคนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั่วไป คือเข้ามาเป็นฤดูกาลในหน้าแล้ง มาเป็นเด็กบิ๊ม ก่อนที่จะกลับไปเกณฑ์ทหารที่บ้าน

พ้นจากการเกณฑ์ทหารประมาณปีพ.ศ. 2541 จึงเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯอีกครั้ง ปีแรกได้ทำงานบริษัทประกอบกระเบื้องรถยนต์ เป็นพนักงานมีเงินเดือนแต่ต้องออกจากงาน โดยยอมรับว่าขณะนั้นยังหนุ่มอยู่ ความรับผิดชอบยังน้อย ขาดงานจึงต้องออกจากงาน แต่ไปได้งานใหม่ที่โรงงานทำรองเท้า มีรายได้ตามจำนวนชิ้นงาน เฉลี่ยแล้ว 1 วัน คือ 2 สัปดาห์ประมาณ 4,000 บาท หรือเดือนละประมาณ 8 พันบาทเศษ ด้วยรายได้ขนาดนี้จึงสามารถเช่าห้องร่วมกับเพื่อนอยู่ได้ แต่ต้องออกจากงานนี้ก็เพราะมีเหตุจำเป็นต้องกลับบ้านเร่งด่วน จึงกลับบ้านไปโดยไม่ได้บอกนายจ้างจึงถูกให้ออกจากงาน เมื่อจะกลับมาทำงานใหม่จึงหางานไม่ได้

ประมาณต้นปี 2543 ข้างเข้ามากรุงเทพฯด้วยความหวังว่าจะสามารถหางานทำได้เหมือนที่ผ่านมา แต่คราวนี้ไม่เหมือนที่ผ่านมา เขาตระเวนหางานอยู่ย่านบางพลี ที่เคยทำงานแต่ไม่มีตำแหน่งงานว่าง เกิดความเครียด ไม่มีที่จะไป สุดท้ายจึงต้องมานั่งจมปลักอยู่หัวลำโพง ใช้เงินที่มีติดตัวพันบาทเศษจนหมด ระหว่างที่นอนหัวลำโพง กระเป๋าเสื้อผ้าถูกขโมยหาย สุดท้ายคือ ไม่มีเงินแม้แต่จะซื้อข้าวกิน กลับกลายเป็นได้รับน้ำใจมีคนแบ่งข้าวให้กิน แบ่งเงินให้ใช้ แต่ข้างมารู้ทีหลังว่าเป็นพวกหยิบฉวยลักขโมยของ ใจของข้างไม่ชอบทางนี้จึงออกห่าง และเริ่มต้นหาเลี้ยงชีพเหมือนคน

ไม่มีงานทำ ไม่มีญาติที่จะพึ่งพา นั่นคือ หาของเก่าที่หัวลำโพง และเมื่อนานวันเข้า ถูกไล่จึงขยับไปนอนที่ใต้ทางด่วน หยุตหาของเก่า อาศัยกินข้าวสภาสังคมสงเคราะห์ กระทั่งได้งานแจกใบปลิว จึงพอมีรายได้ประทังชีพบ้าง

ผู้ศึกษา มีจังหวะเหมาะที่ได้สัมภาษณ์ข้างในวันที่ข้างจะกลับ “ไปทำธุระที่บ้าน” พอตี 5 วันนี้สีหน้าเขาไม่ร่าเริงเข้มขึ้นเหมือนปกติ บอกถึงความหนักใจ และคล้ายอยากจะลาผู้ศึกษา พร้อมฝากบอกพี่เทียนด้วย เขาบอกสั้นๆ ว่า “อยู่อย่างนี้มาปีกว่า เกือบ 2 ปี เริ่มเบื่อแล้ว อยู่ไปวันๆ ไม่มีอะไรดีขึ้น เสรีจตุรที่บ้าน กลับมาคงจะหาลองหางานทำใหม่”

พี่ลุข คนขายลูกโป่งชอบสนุก อายุ 32 ปี

พี่ลุขเป็นคนผิวค่อนข้างคล้ำ รูปร่างบวม เหมือนคนดื่มเหล้าหนัก เขาชอบสวมเสื้อยืดตัวใหญ่ ขอบใส่กางเกงยีนส์สามส่วน แต่บางครั้งก็นุ่งกางเกงยีนส์ยาว อาชีพประจำของเขา คือ ทำลูกโป่งขาย คนขายลูกโป่งจะมีกระเป๋าเฉพาะของตัวเอง เพราะมีของต้องบรรจุมาก ทั้งลูกโป่งที่ยังไม่เป่า ก้านพลาสติก และจะเห็น “หลักโป่ง” - ท่อน้ำพลาสติกสีฟ้าที่เจาะรูโดยรอบโผล่ออกมาพ้นจากกระเป๋า กระเป๋าของคนขายลูกโป่ง จะเป็นกระเป๋าใบใหญ่ทำจากวัสดุคล้ายถุงปุ๋ยแต่มีสีฟ้า-ขาว มีzip รูด เหมือนกับกระเป๋าที่พ่อค้าแม่ค้าใส่เสื้อผ้าจำนวนมากๆ ไปขายตามตลาดนัด ถ้าเราพบคนไร้บ้านที่สะพานกระเป๋าลักษณะนี้ พร้อมท่อพลาสติกโผล่ออกมา ก็เดาได้ว่าเป็นคนขายลูกโป่ง

ผู้ศึกษาพบพี่ลุขครั้งแรกที่เต็นท์แม่หนู ต้นเดือนสิงหาคม จากการแนะนำของคนออกงานขายของตามงานวัด และเริ่มสนิทหลังจากไปพบที่งานดนตรีข้างสวนจตุจักร เขาถามผู้ศึกษาว่า “เอาลูกโป่งไปเดินขายดูบ้างมั๊ย เดี่ยวแบ่งเปอร์เซ็นต์ให้” ผู้ศึกษารับเอาหลักลูกโป่งไปทดลองเดินขายดู แต่ขายไม่ได้เลย แม้จะไปป่วนเป๊ยนอยู่แถวเครื่องเล่นเด็ก เช่น ม้าหมุน ชิงช้าสวรรค์แล้วก็ตามหลังจากนั้นก็ไปเจอกันอีกตามงานวัด เช่น งานองค์พระนครปฐม พี่ลุขมักยินดีทักทายว่า ผู้ศึกษามาเที่ยวเรียนรู้ด้วยหรือ ถ้าไม่พบผู้ศึกษานานๆ มักสอบถามถึงคนอื่นๆ เสมอว่า พบผู้ศึกษาบ้างหรือไม่ เขาอยากคุยด้วย

พี่ลุขเล่าชีวิตของตัวเองให้ผู้ศึกษาฟัง อย่างดีใจและภูมิใจ “พอพี่เล่าให้ฟังแล้ว ไปเขียนส่งอาจารย์ นี่สอบผ่านเลยใช้มั๊ย... เขียนชื่อจริงเลยก็ได้ พี่จะได้ดั่งบ้าง”

บ้านเกิดของเขายูราชบุรี ในครอบครัวที่ทำอาชีพเกษตรกรรม มีพี่น้อง 4 คน ตัวเองเป็นคนที่สาม พี่คนรองเสียชีวิตแล้ว ทุกวันนี้จึงเหลือ พี่ชายและน้องสาว เรียนหนังสือจนจบ ป. 6 ก็มาอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี

“ พ่อกับแม่พี่แยกทางกัน แม่อยู่ที่ราชบุรี ตอนเล็กอยู่กับแม่ โตมาน้อยอยู่กับพ่อ พ่อไปทำเหมืองแร่อยู่ที่กาญจน์ เล็กๆ ก็ช่วยพ่อร่อนแร่ แต่ตอนหลังพ่อเจ๊ง เลยไปเป็นคนขับรถรับจ้างบรรทุกอ้อย ทั้งพ่อ ทั้งแม่ ต่างคนต่างก็มีใหม่ พี่ก็อยู่สลับไปสลับมา แม่บ้าง พ่อบ้าง แต่ส่วนใหญ่โตที่กาญจน์ ตอนเล็กๆ เราก็ไม่ค่อยรู้เรื่อง รู้แต่ว่าพ่อแม่ทะเลาะกันบ่อย เราเป็นเด็กก็ร้องไห้ ” เขาเผยปมแรกในชีวิต

ที่กาญจนบุรี พี่สุขมาอยู่ในเมือง มีชีวิตเหมือนเด็กที่ไม่มีครอบครัวอบอุ่น คือเริ่มหัดดมกวา และเพื่อนแนะนำให้ไปทำงานเป็นเด็กเปิดห้องในโรงแรมมานูรู ชีวิตเริ่มอยู่ในวงจรของอบายมุข หัดดูหนัง กินเหล้า หาผู้หญิงให้แขกที่ไม่มีผู้หญิงมาลั่นนอน พร้อมกับได้เสียกับเด็กใจแตก ชีวิตวัยรุ่นทำงานอยู่ที่โรงแรมโดยตลอด เป็นวัยที่เขาบอกเองว่า “ห้าว” แต่ก็ยังมีเจ้าของโรงแรมเป็นเหมือนคนอบรมสั่งสอน จึงเรียกเขาว่าพ่อ

ปี 2535 อายุครบเกณฑ์ทหาร สุขจับสลากรอดไม่ต้องเกณฑ์ทหาร และเริ่มขยับไปทำงานเป็นเด็กกรดยาสารสาย ราชบุรี – กาญจนบุรี ได้ค่าจ้างขาละ 50 บาท วันหนึ่งวิ่งประมาณ 3 ขา กับได้ค่าน้ำใจอีกเล็กน้อยจากแม่ค้า ถ้าช่วยดูแลของให้แม่ค้า แต่หากเบื้อเป็นเด็กกรดยา ก็ยังย้อนกลับไปทำงานที่โรงแรมอีก

ปี 2538 สามียของน้องสาวทำงานอยู่โรงงานที่ถนนพุทธมณฑลสาย 4 น้องสาวจึงแนะนำให้ตัวเองมาทำงานด้วย เป็นโรงงานทำกะทิสำเร็จรูป เขาทำงานที่นี่ได้แค่ 5 เดือน ก็ออกจากงาน

“ เพราะงานหนัก เราอยู่แผนกชั่วคราวกะกะทิ เอาจากมะพร้าวที่คั้นแล้ว มาคั่วให้ได้น้ำมันมะพร้าว เขาใช้กะลามะพร้าวเป็นเชื้อฟืน วันทั้งวันอยู่แต่หน้าเตาไฟคั่วกะกะทิ จนหน้าดำ ทำไม่ไหว หนักเกินไป ก็เลยออก ... ได้ค่าแรงวันละ 165 บาท ที่จริงทำงานครบ 3 เดือน เขาจะบรรจุ แต่เขาไม่บรรจุให้พี่... เมมาเป็นเหตุ”

เมื่อออกจากงาน ก็ไม่มีค่าเช่าบ้าน ในที่สุดห้องที่เขาอยู่ก็ถูกเขาไล่ จึงกลายเป็นคนไม่มีที่อยู่ ชาวของฝากไว้กับน้องสาว และออกเที่ยวงานวัดแก้เครียด งานแรกที่เที่ยวคือ งานวัดช่องลมมหาชัย มีดนตรีมีชื่อเสียง และมีคนแนะนำให้รับกระดาษพลาสติกปูนั่งมาขาย สุขถือเป็นคนขายรุ่นแรก เขาซื้อกระดาษตั้งแต่กิโลกรัมละ 7 บาท ที่วัดม่วง ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่มีแล้ว ยามหมดงานก็มานอนสนามหลวง และเปลี่ยนมาเป็นขายลูกโป่ง รวมเวลาที่ไม่มีบ้านอยู่ตั้งแต่ปี 2538 รวม 8 ปี ถือเป็นคนที่อยู่มานานคนหนึ่ง แต่ยามขาดแคลนเขายังไปอาศัยหยิบยืมน้องสาวเสมอ

สุข เป็นที่รู้จักในหมู่นักออกงานในฐานะ “คนขี่เมา” แต่ไม่ใช่คนเกเร เขาไม่เคยมีเรื่องทะเลาะวิวาท เพียงแต่ชอบสนุก มักลุกเต้นตามจังหวะดนตรี ชอบทาแป้งและทัดดอกไม้ สิ่งที่ยืนยันถึงความ

เมาก็คือ เวลาเมาแล้วกระเป๋าสีเสื้อผ้าเครื่องมือทำมาหากินหายไปหมด ที่ผ่านมากกระเป๋าสีเสื้อหายไปมากกว่า 20 ใบ เคยเมานอนอยู่บนทางเท้าหน้าตึกชาญอิสระ 2 จนถึง 8 โมงเช้าตื่นขึ้นมาพร้อมกับสายตาของคนจำนวนมากจ้องอยู่

" ไม่กี่วันมานี้ เพิ่งไปเมานอนอยู่หน้าโรงเรียนราชภัฏโคราช ไม่รู้เพื่อนฝูงไปไหนหมด ทั้งให้เรานอนอยู่คนเดียว ตื่นมาเกือบ 8 โมงแล้ว นักเรียนเขากำลังจะเข้าโรงเรียน อายไม่รู้จะอายยังงัย สาวๆ ทั้งนั้นเลย ครูเขาก็โทรศัพท์ส่งสัสจะเรียกตำรวจ "

ลุงใหญ่ คนรุ่นเก่าแห่งสนามหลวง

ในพื้นที่สนามหลวง คนไม่มีที่อยู่ซึ่งเป็นที่รู้จักกว้างขวางคนหนึ่งในฐานะคนที่วัยรุ่นแรกๆ คือ ลุงใหญ่ (อายุ 61 ปี) ลุงเป็นคนรูปร่างใหญ่ ผิวคล้ำหน้ามันแบบคนไม่ค่อยได้ล้างหน้าอาบน้ำ ผมแม้มียาวแต่ไม่ได้หวีจึงดูรุงรัง ตาฝ้าฟาง ฟันหน้าหลอ มักสวมเสื้อขาวฟรีแต่เก่า และไม่ค่อยได้ซักเดินชากะเผลก ผู้ศึกษาถามลุงว่าไม่ได้อาบน้ำหรือ ลุงตอบว่า " 3 เดือนแล้ว ผมไม่ได้อาบน้ำ ไม่เห็นเป็นอะไรเลย "

บ้านเดิมของลุงใหญ่อยู่ที่จังหวัดลพบุรี มีพี่น้อง 10 คน ตัวเองเป็นคนที่ 4 ลุงเล่าชีวิตตนเองเหมือนยอมรับสิ่งผิดพลาดในอดีต ในวัยเด็กเกเร หนังสือไม่ได้เรียน ออกจากบ้านตั้งแต่เด็ก มาคบกับพวกรุ่นพี่ แล้วก็ฝึกวิชาล้วงกระเป๋าสีเสื้อเข้าไปออก อยู่หลายรอบ เคยมีเมียมีลูกด้วยกัน 1 คน แต่เลิกกันแล้ว ลุงยอมรับว่าหาเลี้ยงชีพด้วยการล้วงกระเป๋าสีเสื้อก่อนที่จะถอดเสื้อเดิน

"สมัยก่อน ผมไม่เคยนอนเรียราดแบบนี้ สมัยผมล้วงกระเป๋าสีเสื้อนอนโรงแรมตลอด แถวหัวลำโพง วันหนึ่งหาได้หลายร้อย ผมจะหากินแถว พาหุรัด เขียวราช ที่คนเขาเดินซื้อของเบียดกันเยอะๆ ผมก็เบียดล้วงกระเป๋าสีเสื้อ แต่ทุกวันนี้ผม เลิกแล้ว ไม่อยากติดคุกตายตอนแก่" แต่จุดเปลี่ยนที่ทำให้ลุงคิดเลิกมีมากกว่านี้

" ครั้งสุดท้ายผมถูกจับที่ฉะเชิงเทรา ตำรวจซ้อมผมหนัก แล้วจับมาส่งอยู่ลาดยาว ผมเจ็บหนักเกือบตายคิดว่าจะไม่รอดแล้ว เพื่อนผมบอกว่า ถ้าผมไม่ถูกส่งมาลาดยาวผมตายแน่ เพราะที่ลาดยาวมันยังพอมีหมอมีอะไรมากกว่าที่ฉะเชิงเทรา ติดอยู่ 3 ปี 7 (เดือน) เรียกว่าเจ็บอยู่ตลอดมันซ้ำใน จน 2 เดือนผมจะออกถึงจะดีขึ้น ผมเลยคิดว่าต่อไปนี่เลิกแล้ว ออกมาก็เลยทำมาหากิน...ผมเห็นคนเขาค้าขายกัน เขาทำมาหากินได้ เราก็ต้องทำมาหากินได้ จนถึงตอนนี้ผมเลิกแล้ว "

ตั้งแต่ปี 2531 ลุงใหญ่จะจากการเป็นมิชชันนารี มีอาชีพขายของเก่า หรือให้เช่าพระ โดยการจับพระราคาถูกมาวางขายริมคลองหลอด พอเป็นรายได้เลี้ยงตัว ใช้ชีวิตนอนสนามหลวงมา 10 กว่าปี เป็นประสบการณ์ที่เรียกว่า คิมตัว ทุกวันนี้ลุงใหญ่ไม่ค่อยคบหาใครมาก นอกจากเพื่อนที่ค้าขายด้วยกัน ไม่กินเหล้าตั้งวงกับใคร เพราะลุงเห็นว่า ที่สนามหลวงมีแต่คนที่ไม่น่าไว้ใจใจ ไม่มีความจริงใจ และนอนคนเดียว เพราะกลัวจะถูกขโมยของ ลุงใหญ่มักเตือนผู้ศึกษาว่า อย่าคลุกคลีกับพวกสนามหลวงมาก

ลุงใหญ่มักพูดถึงหลาน - ลูกสาวของน้องชายที่เรียนระดับปริญญาโท เคยแต่งตัวดีมาเยี่ยมลุงขณะนั่งขายของ เพื่อนฝูงที่ขายของเก่าด้วยกันเห็น จึงได้รู้ว่าลุงมีญาติพี่น้องที่ดี หลานสาวอยากให้ลุงกลับไปอยู่บ้านด้วยกัน แต่ลุงออกตัวว่ายังไม่อยากไป หลานจึงให้เงินไว้ 200 บาท

“ น้องผมมันอยากให้ไปอยู่ด้วย ผมเคยไปคืนหนึ่ง พรุ่งนี้เช้าผมก็กลับมาอนสนามหลวง มันชินแล้วว่าเราเคยนอนที่โล่งๆ จะกลับไปนอนห้องไม่ได้” แต่เหตุผลที่ลึกไปกว่านั้นคือ “น้องสะใภ้มันพูดให้กระทบๆ ‘ไหนบอกว่าจะไม่มา’ ผมเลยอยู่แบบนี้ดีกว่า”

ความทับซ้อนของปัจจัยที่ผลักดันให้กลายเป็นคนไร้บ้าน

จากข้อมูลเชิงชีวประวัติของคนไร้บ้านบางส่วนที่ผู้ศึกษาได้พูดคุยซักถามถึงชีวิตของพวกเขา ก่อนจะมาเป็นคนไร้บ้านข้างต้น ผู้ศึกษาต้องการแสดงให้เห็นว่า การที่คนๆ หนึ่งต้องกลายเป็นคนนอนในที่สาธารณะ กลายเป็นคนไม่กลับบ้าน นั้นมีสาเหตุหลายปัจจัยซ้อนทับเชื่อมโยงกัน กรณีของลุงจิตร เราไม่อาจบอกได้เพียงง่ายๆ ว่าไม่มีลูกหลานดูแล หากแต่ลุงพลัดพรากจากลูกมาก่อน เมื่อมีปัญหากับน้องชายจึงตัดสินใจออกจากบ้าน และการที่ลุงจิตรเลือกที่จะออกจากบ้านก็สัมพันธ์กับที่ลุงเคยใช้ชีวิตเร่ร่อนตั้งแต่เด็กเพราะไม่มีครอบครัวที่สมบูรณ์

หรือประเด็นที่กล่าวถึงสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนกลายเป็นคนไร้บ้าน คือ การตกงานไม่มีรายได้ ทำให้ไม่มีเงินเสียค่าเช่า ก็ยังโยงกับอีกหลายปัจจัย ดังครอบครัวพี่ศรี ที่เริ่มตกงานเพราะถูกโกงค่าแรง แต่การไม่ได้งานใหม่ก็สัมพันธ์กับการมีลูกเล็กทำให้นายจ้างไม่ยอมรับและไม่มีเครือข่ายครอบครัวที่จะช่วยสนับสนุน รวมถึงคนอีกจำนวนหนึ่งที่ยอมรับว่าต้องออกจากงานประจำ เพราะความผิดพลาดของตนเอง เช่น ดื่มสุรา หรือเล่นการพนัน ดังกรณีพี่วิทย์ หรือพี่สุข บางกรณีที่ผู้ศึกษาได้พูดคุยด้วยต้องยอมรับว่า เกี่ยวข้องกับเรื่องยาเสพติดก็มีไม่น้อย คนกลุ่มนี้อาจจะค้นพบว่า การเป็นคนไร้บ้านเหมาะสมกับตัวเองมากกว่า

หรือบางเหตุผลที่ไม่ค่อยจะถูกกล่าวถึง นั่นคือ คนที่มีประวัติที่สังคมไม่ยอมรับคือเคยต้องโทษติดคุก เมื่อออกมาแล้วชุมชนญาติพี่น้องไม่ยอมรับ จึงต้องระเห็จกลายเป็นคนไร้บ้าน และหางาน

ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นพี่เลี้ยง น้าว่าเหว่ แต่หากย้อนหลังชีวิตของคนที่ต้องโทษคดีมักสัมพันธ์กับการไม่มีครอบครัวที่สมบูรณ์ เป็นแรงผลักดันให้ต้องเป็นคนเถรตั้งแต่เด็ก

จากข้อมูลข้างต้น การศึกษานี้เสนอว่า ในการทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่ผลักดันเกิดคนไร้บ้านต้องก้าวข้ามพ้นข้อถกเถียงที่ว่า การเป็นคนไร้บ้านเป็นความบกพร่องส่วนบุคคล (เป็นความสมัครใจ) หรือเป็นผลพวงเชิงโครงสร้าง เพราะในชีวิตจริงของคนๆ หนึ่งไม่อาจจะลดทอนให้เหลือเพียงมิติใดมิติหนึ่ง ดังนั้นการเป็นคนไร้บ้านจึงมีทั้งสาเหตุส่วนบุคคลและถูกซ้ำเติมด้วยข้อจำกัดเชิงโครงสร้างนโยบาย

เราอาจกล่าวได้ว่า พวกเป็นกลุ่มที่ไม่มีความมั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เมื่อถูกแรงผลักดันจากหลายสาเหตุเชื่อมโยงกัน ทำให้ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน และเมื่อใช้เวลานานวันเข้า ทำให้ยากที่จะกลับคืนมาสู่วิถีชีวิตที่มีบ้าน

2. สาเหตุที่มาของคนไร้บ้าน

ในหัวข้อที่แล้ว ผู้ศึกษาพยายามแสดงให้เห็นว่า การจะทำความเข้าใจสาเหตุที่ทำให้แต่ละคนต้องกลายเป็นคนไร้บ้านนั้น ไม่อาจจะแยกเด็ดขาดสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง หากแต่มีหลายปัจจัยซ้อนทับกัน แต่ละคนอาจจะมีสาเหตุหลักที่ทำให้ต้องมาเป็นคนไร้บ้าน แต่ก็จะมีปัจจัยอื่นสนับสนุนผลักดันหรือดึงให้กลายมาเป็นคนไร้บ้าน โดยนำเสนอผ่านการเล่าเรื่องเชิงชีวประวัติ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงจังหวะชีวิตที่แต่ละคนต้องมาเป็นคนไร้บ้าน มักมีจุดเปลี่ยนหรือมีแรงกระแทกที่ทำให้ชีวิตที่ไม่มีหลักประกันความมั่นคงอยู่แล้ว ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน ดังนั้นจะขอกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยของการเป็นคนไร้บ้านที่พบมากหรือถูกกล่าวถึงบ่อยในหมู่คนไร้บ้าน โดยต้องพึงตระหนักว่า สาเหตุเหล่านี้ไม่ได้แยกขาดกัน แต่จะซ้อนทับกันในแต่ละคน

2.1 ปัจจัยเชิงบุคคลที่นำไปสู่ภาวะไร้บ้าน

1) ความเปราะบางของสถาบันครอบครัว ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงแรงผลักดันที่ทำให้คนจำนวนมากต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน นั่นคือความเปราะบางของสถาบันครอบครัว ผู้ศึกษาใช้คำนี้ในความหมายกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะคนที่ต้องออกจากบ้านเพราะมีเหตุขัดแย้งกับญาติพี่น้องเท่านั้น หากรวมถึงการไม่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว หรือ คนที่มีพื้นฐานครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่และต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน การที่พวกเขาไม่มีรากเหง้าของเครือญาติ จึงทำให้มีแนวโน้มที่จะเป็นคนไร้บ้านระยะเวลานานกว่า คนที่มีญาติพี่น้อง

กลุ่มแรกที่เห็นได้ชัดเจนว่า ต้องเป็นคนไร้บ้านเนื่องจากความบกพร่องของสถาบันครอบครัว ก็คือ คนชรา กรณีของลุงจิตร เริ่มต้นตั้งแต่แม่ตาย ลุงจิตรก็เที่ยวเร่ร่อนตั้งแต่เด็ก พลัดพรากจากพี่น้อง เมื่ออยู่ในวัยทำงานก็สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ ครั้นเกิดอุบัติเหตุในชีวิตภรรยาถูกจับจากปัญหา ยาเสพติด ลุงดูเหมือนจะได้รับความช่วยเหลือจากน้องชาย จากพี่สาวบ้าง แต่ในที่สุดก็เกิดความรู้สึกว่า พี่น้องไม่ได้เต็มใจให้ลุงอยู่อาศัย และตัดสินใจหิวกระเพาะออกมาอนอนสนามหลวง

หลังจากที่ผู้ศึกษารู้จักกับลุงจิตรประมาณ 1 ปี และมีชื่อลุงจิตรปรากฏเป็นข่าวเกี่ยวกับ คนไร้บ้าน ทางพี่สาวและหลานของลุงจิตรได้ติดต่อมาหาผู้ศึกษาว่าอยากชวนลุงกลับไปอยู่บ้าน ผู้ศึกษาบอกลุงว่า “ พี่สาวลุง ชื่อป้า โทรศัพท์มาถามว่า เห็นชื่อลุงในหนังสือพิมพ์ ผาถามว่า ถ้าเจอลุงให้บอกให้ลุงกลับไปอยู่บ้าน ที่บางแค”

ลุงจิตรคิดสักพักแล้วตอบว่า “ เหวอ เขาโทรมาเหวอ เอาเหอะ ไม่ไปเหวอ เช็ดแล้ว ... ไปอยู่กับพี่สาวลุง พูดถึงมันสบายกว่าอยู่อย่างนี้จริง แต่อยู่อย่างนี้สบายใจกว่า”

กรณีของ **ลุงวัฒน์** (อายุ 68 ปี) เป็นคนแก่อีกคนหนึ่งที่อยู่ในสภาพไม่ต่างจากลุงจิตร บ้านเดิมอยู่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ลุงยอมรับว่าตอนเล็กๆ เกรเรียนหนังสือไม่จบป.4 แต่ถึงวัยหนุ่มก็ทำงานสารพัด อายุ 18 เริ่มทำงานลงเรือประมงหาปลา นานๆ จึงจะเข้าฝั่ง ช่วยพี่สาวเซ็นซองเงินฝาก เคยรับจ้างเซ็นผักที่ปากคลองตลาดแต่ทุกวันนี้แก่แล้วทำไม่ไหว เคยมีครอบครัวอยู่ที่ชุมพร แต่เมียเป็นมะเร็งตายขณะลูกอายุเพียง 5 ขวบ เมื่อประมาณปี 2500 ก็ออกจากบ้านเมีย ตั้งลูกให้พี่สาวเมียเลี้ยง นับแต่นั้นชีวิตของลุงก็ไม่ตั้งรกราก จะไปทำงานในที่ต่างๆ ไม่มีครอบครัว เคยสมัครงานที่สำนักงานจัดหางานจะไปเลี้ยงหมูที่จังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ถูกนายหน้าหลอกเอาเงินค่าแรงไป ลุงเคยเข้าบ้านครั้งสุดท้ายเมื่อประมาณปี 2542 กลับไปทำบุญงานศพ 100 วันของแม่ หลังจากนั้นก็มาอยู่สนามหลวงประมาณ 2 ปี จึงพบผู้ศึกษา ช่วงก่อนกรุงเทพมหานครประกาศห้ามอนอนสนามหลวง ลุงบอกว่า “ ถ้าสนามหลวงไม่ให้นอนก็คงจะนอนลำบาก ทั้งหน้าฝนด้วย อยู่กรุงเทพไม่มีเงินมันหาเงินยาก จะกลับไปอยู่บ้านกับน้องชายดีกว่า” ลุงได้รับการช่วยเหลือค่ารถจากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กลับบ้าน

แต่หลังจากนั้นประมาณหนึ่งสัปดาห์ก็พบลุงที่สนามหลวงอีก จากเสื้อผ้าชุดใหม่ พอจะเชื่อได้ว่า ลุงกลับบ้านไปจริง พอถามลุง คราวนี้ลุงตอบหนักแน่นขึ้นว่า

“ กลับไปแล้วมันอยู่ไม่ได้ มันอดอด กินอยู่มันสบายจริง แต่น้องสะใภ้มันบ่น บ่นอยู่นั่น เลยบอกมันว่าไม่อยู่แล้ว เก็บเสื้อผ้าออกจากบ้าน มานั่งที่สถานีรถไฟ ลักพัก มันรู้ว่าเราไม่มีตังค์ มันก็ตามเอาเงินมาให้ ... มันไม่รู้หรอกว่า ลุงมาสนามหลวง บอกมันแค่ว่ากลับมา

อยู่กรุงเทพฯ ไม่ได้บอกว่าอยู่สนามหลวง ยังไงมันก็ไม่มีทางตามเจอ ไม่กลับแล้ว ตายสนามหลวงดีกว่า"

ในคืนหนึ่งที่สนามหลวง เมื่อเจ้าหน้าที่เทศกิจเขตพระนคร ประกาศให้คนที่หลับนอนให้ออกจากสนามหลวง ตามประกาศของกรุงเทพมหานครที่ห้ามใช้พื้นที่สนามหลวงหลังเวลา 23.00 น. เจ้าหน้าที่ประกาศว่า ขณะนี้เป็นเวลา 5 ทุ่ม แล้วขอให้ท่านกลับไปพักผ่อนที่บ้าน เสียงลู่วัฒน์พุดสวนออกไปเชิงประจวบว่า "กูไม่มีบ้านจะกลับไวย่ ภูนอนสนามหลวงไวย่..."

อีกกรณีหนึ่งที่ ผู้ศึกษาถาม ลุงขาว ซึ่งเป็นคนเจียบๆ ขริ่มๆ มักนอนประจำที่ริมถนนราชดำเนินว่า แล้วลูกหลานลุงอยู่ที่ไหน ลุงตอบสั้นๆ ว่า "อย่าพูดถึงเลย"

คนชราที่เป็นคนไร้บ้านเพราะอยู่กับครอบครัวไม่ได้ จะมีชีวิตที่เหงามากว่าคนที่เที่ยวตั้งแต่หนุ่มจนแก่ ส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการกินอาหารที่สภาสังคมสงเคราะห์ บางคนได้กินข้าวมือเดียว บางคนกินมือเย็นด้วยการห่อข้าวที่สภาฯไว้กินตอนเย็น และอาจต้องอดในวันเสาร์-อาทิตย์ซึ่งสภาฯปิด และไม่มีเงินซื้อข้าวกิน มีรายได้เล็กๆ น้อยๆ จากการเก็บกระป๋อง (แต่ไม่ใช่ลักษณะคนเก็บของเก่าเป็นอาชีพ)

กลุ่มที่สองในประเภทนี้ก็คือ กลุ่มวัยรุ่นที่ออกจากบ้านเพราะปัญหาทางบ้าน พ่อแม่หย่าร้าง ต้องอาศัยอยู่กับพ่อเลี้ยงหรือแม่เลี้ยงหรือกับญาติ และรู้สึกเหมือนถูกกลั่นแกล้งรังแก ไม่ได้ได้รับความอบอุ่น จึงเลือกที่จะออกจากบ้าน ข้อที่น่าเป็นห่วง คือ กลุ่มเด็กและวัยรุ่นที่ออกจากบ้านหรือผู้ปกครองมักจะเสี่ยงที่จะมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ตั้งแต่ดมกาว ไปจนถึงเสพยาบ้า และมากไปกว่านั้น ยิ่งถ้ามีประสบการณ์วัยเด็กที่โหดโหด มีกลุ่มแก๊งค์ หรือเคยเข้าเรือนจำแล้ว บางคนมีบุคลิกก้าวร้าว และปรับตัวยาก แต่ไม่ได้หมายความว่า จะปรับตัวไม่ได้ ถ้าเป็นผู้หญิงจะเสี่ยงที่จะเข้าสู่อาชีพค้าประเวณี

กรณีของ ดรี (เสียชีวิตแล้ว ขณะอายุ 26 ปี) บ้านเดิมอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี พ่อแม่หย่าร้าง วัยเด็กเป็นคนเลี้ยงดู หลังจากนั้นก็ออกจากบ้าน เป็นเด็กเร่ร่อน เคยลองสิ่งเสพติดมาทุกอย่าง ตั้งแต่กาว ชีดยา จนถึงยาบ้า ผู้ศึกษาพบดรีขณะเดินเก็บของเก่า ระยะเวลาเป็นคนขริ่มไม่แน่ใจว่า ผู้ศึกษาเป็นใคร แต่ต่อเมื่อรู้จักกันมากขึ้น มีทั้งพูดด้วยท่าทีสุภาพ และก้าวร้าวหวาดเสียวดัง การสั่งสมบุคลิกจากข้างถนนทำให้ดรีเป็นคนก้าวร้าวมาก พร้อมจะวิวาทชกต่อยกับใครก็ได้ โดยไม่ต้องยับยั้งชั่งใจ

กลุ่มที่สาม สำหรับผู้ที่อยู่ในวัยทำงานและต้องออกจากบ้านก็มีไม่น้อย พบหลายลักษณะ

กรณีของ *เจี๊หว* เป็นคนเชื้อสายจีน อายุประมาณ 50 ปี ยังชีพด้วยการเก็บของเก่า เธอค่อนข้างเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในหมู่คนไร้บ้าน เพราะเป็นคนเร่ร่อนมานาน 10 กว่าปีขึ้นไป ด้วยสาเหตุที่ไม่ซับซ้อนว่า

“ ญาติพี่น้องหนูมี แต่เขารังเกียจหนู พ่อแม่หนูตายตั้งแต่เด็ก ก็อาศัยอยู่กับเขา ให้เขาใช้ทำงานยังงี้ หนูไม่ว่าหรอก แต่จะให้หนูไปเป็นคนใช้ให้หลานเราเอง อย่างนี้นั่นมากไป เขาดูถูกหนูว่า ‘อย่างมึงไม่มีความรู้ ถ้าไม่อาศัยอยู่จะมีปัญญาทำอะไรกิน’ หนูทนไม่ไหวก็ต้องมาเร่ร่อน”

กรณี *ครอบครัวพี่ศรี* ครั้งแรกที่พี่ศรีออกจากบ้านก็เพราะทะเลาะกับพี่ชาย จึงได้มาพบพี่ทา ครั้นเมื่อตกลงให้ชีวิตสามีภรรยาพี่ทาแล้ว พาพี่ทาเข้าไปบ้าน ก็ถูกรังเกียจจากพี่ชายว่าจะมาแย่งสมบัติ ทั้งสองจึงกลายเป็นครอบครัวไร้บ้าน ขณะที่ญาติของพี่ศรีหลายคนเป็นตำรวจและไม่ยอมรับที่พี่ศรีมาใช้ชีวิตร่อนเร่ขายกระดาษ

กรณีของ *พี่วัน* เป็นอีกแบบหนึ่งที่พบมากนั่นคือ ออกจากสังคมเครือญาติเพราะปัญหาการแย่งชิงสมบัติ ซึ่งที่ดินในหมู่ญาติพี่น้อง “ญาติพี่น้องกัน ยังเกือบจะฆ่ากันตาย พ่อแม่ผมต้องพาผมหนีตั้งแต่เด็ก ผมโตมาเลยไม่ค่อยกลับบ้าน” ประโยคคล้ายๆกันของคนกลุ่มนี้ก็คือ “ ออกจากบ้านเพราะไม่อยากวุ่นวายเรื่องดิน ใครเขาจะเอาก้ให้เข้าไป เราไม่ยุ่ง”

กรณีของ *น้ำทุม* ซึ่งผู้ศึกษาเองก็ยังไม่เข้าใจ น้ำทุมมีลูกแฝด 2 คู่ รวม 4 คน บ้านอยู่รังสิต ปทุมธานี แต่ภรรยาไปมีสามีใหม่ น้ำทุมบอกว่า “ผมเลยพิวส์ขาด พาลูกออกจากบ้าน เมียผมอยู่ด้วยกันมาตั้ง 10 กว่า แต่ไปมีคู่ได้” น้ำทุมใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้านมาประมาณ 4-5 ปี เป็นคนรักลูกโดยเฉพาะแฝดคู่น้องอายุเพียง 3-4 ปี แต่การใช้ชีวิตร่อนเร่ค่อนข้างลำบากแต่ก็ไม่เข้าบ้าน นานๆ ครั้งจะติดต่อขอความช่วยเหลือจากน้องชาย

ความเปราะบางของสถาบันครอบครัวทำให้เกิดคนไร้บ้าน ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะกรณีคนที่ออกจากบ้านเพราะมีเหตุขัดแย้งกับเครือญาติเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกรณีที่สถาบันครอบครัวเครือญาติไม่ได้ทำหน้าที่สนับสนุนรองรับคนที่ประสบปัญหาในชีวิต เช่น คนตกงานและขาดญาติ พี่น้องจะประสบปัญหามากกว่าคนที่ไม่มีเครือญาติ นอกจากนี้หากซักถามคนไร้บ้านหลายคน มักมีปัญหาคหรัวพ่อแม่หย่าร้างทำให้เป็นคนอยู่ไม่ติดบ้าน

ในหมู่คนไร้บ้านพวกเขาเองก็ตระหนักถึง ภาวะที่ขาดหายของสถาบันครอบครัว ดังหลายคน ที่เห็นผู้ศึกษาในฐานะผิหน้าใหม่

พี่เล็ก คนเก็บของเก่าถามผู้ศึกษาว่า “ลื้อตงงานเหรอ แต่ตงงานก็ไม่จำเป็นต้องเหร้อนนี้ ลื้อมีบ้านก็ไปอยู่บ้านกับพี่น้องลื้อ หรือว่าทะเลาะกับพี่น้อง แล้วไม่เป็นห่วงพ่อแม่ลื้อเหรอ ถึงไม่เข้าบ้าน”

พี่เตี้ย คนแจกใบปลิวถามผู้ศึกษาที่งานวัดว่า “ทำไมไม่กลับบ้าน ตงงานเหรอ มีปัญหากับที่บ้านหรือเปล่าถึงไม่เข้าบ้าน พี่มีปัญหากับที่บ้านหนักมากเลยไม่เข้าบ้าน”

หรือที่น้ำว่าเหวกล่าวถึงผู้ศึกษาว่า “หน้าตาก็ดี ไม่น่ามาเหร้อน อย่างนี้ต้องมีปัญหาทางบ้านชั่ววู”

การที่คน ๆ หนึ่ง เลือกที่จะออกจากบ้าน ทั้งที่บ้านของญาติพี่น้องก็มีฐานะพอจะให้พึ่งพาได้ จึงบ่งชี้ถึงความล่มสลายของสถาบันครอบครัว ดังที่ พี่พรหม คนไร่บ้านที่จบการศึกษาถึงชั้น ม. 6 เคยเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงแต่เรียนไม่จบ ตอบคำถามเกี่ยวกับญาติพี่น้องว่า “ไม่ต้องถามถึงญาติพี่น้องเหรอ ญาติมีแต่พึ่งไม่ได้ ถ้าพึ่งได้ก็ไม่ต้องมาอยู่แบบนี้นะเหรอ”

2) ภาวะไม่มีงานทำ คำถามสำคัญคำถามหนึ่งก่อนการศึกษา ก็คือผู้ศึกษาต้องการหาความความสัมพันธ์ระหว่างการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจนับแต่ปีพ.ศ.2540 กับการเกิดปรากฏการณ์คนไร้บ้านว่า มีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นประเด็นที่มีข้อถกเถียงสำคัญในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาที่ช่วงภาวะเศรษฐกิจถดถอยในทศวรรษ 1980 เกิดคนตงงานเหร้อนและกลายเป็นคนไร้บ้านสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ผู้ศึกษาแลกเปลี่ยน แม้ว่าพวกเขาส่วนใหญ่จะเป็นคนไม่มีที่อยู่ประมาณ 2-3 ปี ซึ่งเป็นช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ แต่หากเจาะลึกถึงสาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านแล้ว ไม่ได้สัมพันธ์กับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจโดยตรง ในความหมายที่ว่า ไม่ใช่คนตงงานเหตุผลที่เจ้าของกิจการเลิกจ้าง ปิดกิจการหรือย้ายโรงงานไปต่างจังหวัด หรือถูกลดค่าแรง กรณีเหล่านี้พบบ้างแต่ไม่มาก

การตงงานและต้องกลายเป็นคนไร้บ้านมักเป็นกลุ่มที่ทำงานซึ่งไม่ค่อยมีความมั่นคงและไม่มีความช่วยเหลือทางสังคม . ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤติในชีวิตและไม่มีหนทางที่จะพยุงฐานะตัวเอง ก็ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน กรณีที่ชัดเจนที่สุดคือ กรณีครอบครัวของพี่ศรี ที่ตัวพี่ศรีเองเคยทำงานร้านซักรีด ส่วนพี่ทา-สามี เคยทำงานเป็นกระเป๋ารถโดยสาร แต่เมื่อทั้งสองหันมาประกอบอาชีพทำงานก่อสร้าง ในช่วงปี 2541 ที่เศรษฐกิจเริ่มมีปัญหา งานก่อสร้างมีปัญหาเรื่องการเบิกเงินจากผู้รับเหมา ในที่สุดเมื่อถูกโกงค่าแรง ทำให้อยากเปลี่ยนอาชีพ แต่ไม่สามารถหางานได้มีช่องทางที่จำกัด และกลายเป็นคนตงงาน ไม่มีเงินติดตัว ต้องปรับตัวมาหาของเก่าประทังชีวิตและเร่ขายกระดาษตามงานวัดในที่สุด

นอกจากกรณีครอบครัวพี่ศรีที่ได้กล่าวในรายละเอียดไปมากแล้ว กรณีของ สอง (อายุ 35 ปี) เป็นอีกกรณีหนึ่งที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ สอง เป็นคนจังหวัดศรีสะเกษ ในครอบครัวที่แตกแยก เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯครั้งสุดท้ายทำงานอยู่โรงงานทำรองเท้าชื่อดัง เคยได้ค่าตอบแทนเกือบเดือนละ 10,000 บาท เคยมีห้องเช่า มีโทรทัศน์เครื่องเสียงครบ แต่เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ทางโรงงานลด

ค่าจ้างและโบนัส เขาเป็นหนึ่งในคนที่คัดค้าน เมื่อการคัดค้านไม่เป็นผล เขาถูกบีบบังคับออกจากโรงงาน โดยที่คาดไม่ถึงว่า เขาจะไม่สามารถหางานได้อีก ในที่สุดจึงต้องมาเป็นคนไร้บ้าน และเคยประกอบอาชีพ "จับแซก" หรือขายบริการทางเพศให้กับผู้ชาย

กรณีคนหนุ่มที่ไม่สามารถหางานทำได้ เช่น ช้าง ที่กลับไปทำธุระที่บ้านแต่กลับมาแล้วไม่สามารถหางานได้อีก หรือ พิวิทย์ ที่เมื่อออกจากงานโรงพิมพ์ ไปทำงานก่อสร้าง แต่เมื่อไม่มีงาน จึงต้องออกจากงาน อย่างไรก็ตาม การออกจากงานแล้วหางานใหม่ไม่ได้ ในกรณีทั้งสองจะมีความสัมพันธ์กับความผิดพลาดของพวกเขาเองด้วย ดังเช่นพิวิทย์ยอมรับว่าที่ออกจากโรงพิมพ์เพราะเล่นการพนัน ส่วนกรณีของช้างแม้ไม่ร้ายแรง แต่เขาก็พลาดที่ลากลับบ้านโดยไม่บอกนายจ้างก่อน

การตกงานหรือต้องออกจากงาน ในหมู่คนไร้บ้านเท่าที่ผู้ศึกษาพบส่วนใหญ่ จึงไม่ใช่กรณีจากวิกฤติเศรษฐกิจโดยตรง เพราะยังมีรายละเอียดในเชิงบุคคล ดังกรณี นายศ เคยทำงานขับรถส่งของ ยอมรับว่า ที่ต้องออกจากเจ้าเก่าแก่ทั้งๆ ที่ไว้วางใจในความซื่อสัตย์ของน้ำมาก แต่ก็ต้องออกเพราะ "เรามันติดเล่น"

กล่าวสำหรับคนออกจากงานไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม บางคนอาจสามารถหางานที่เป็นลูกจ้างประจำได้ มีรายได้มากพอที่จะเช่าที่อยู่อาศัยเองได้ หรืออาศัยพักกับนายจ้างก็ตาม แต่สำหรับคนที่อยู่ในภาวะว่างงาน ไม่สามารถหางานใหม่ทำได้ กระทั่งต้องกลายเป็นคนไร้บ้านนั้น ช่วงว่างในช่วงเปลี่ยนผ่าน อาจมีปัจจัยซ้ำเติมที่ทำให้พวกเขาเข้าสู่เส้นทางของการเป็นคนไร้บ้านในมิติเรื่องอาชีพการงานอยู่ 3 ลักษณะ คือ

ก. ยืนนานวันยังหางานไม่ได้ ยิ่งหมดหวังที่จะไปหางานทำ กรณีครอบครัวของพี่ศรี ที่ไปสมัครงานทำที่สำนักงานจัดหางาน เขต 3 บางรัก หลังจากนั่งรอนานอยู่ 17 วัน แต่ไม่ได้งานทำ ความหวังน้อยลงเรื่อยๆ จนทุนที่เคยมีติดกระเป๋าหมด จะอยู่ในภาวะที่เป็นทุกข์ที่สุด ความจำเป็นที่ต้องหาเลี้ยงชีพใช้ชีวิตจรดในแต่ละวัน จึงต้องหันมาเก็บของเก่า เพื่อเลี้ยงชีพไปวันๆ และไม่ไปหางานที่สำนักงานจัดหางานอีก ในที่สุดก็ต้องเข้าสู่ชีวิตของคนไร้บ้าน

เช่นเดียวกับกรณีของ ช้าง ที่เมื่อหางานจากย่านบางพลีที่ตัวเองเคยทำงานอยู่ไม่ได้ ก็มานั่งจับเจ้าหมดหวังอยู่ที่หัวลำโพง กระทั่งเงินที่มีติดตัวหมด กระเป๋าเสื้อผ้าถูกลักขโมย ยิ่งทำให้หางานได้ยาก เพราะเสื้อผ้าเริ่มสกปรก ไม่มีนายจ้างกล้ารับ เมื่อเงินหมด ช้างไม่มีกิน เขากลับได้รับความเอื้อเฟื้อหาข้าวให้กินจากพวก "คนมือไว" กรณีของช้างยังนับว่าเขาเลือกทางถูกที่ไม่ไปบนเส้นทางของการเป็นมิจอาชีพ แต่เขาก็ต้องกลายเป็นคนไร้บ้านจากคนเก็บของเก่า มาเป็น "ผี" และได้งานแจกใบปลิว

ไม่เพียงแต่การตกอยู่ในภาวะไม่มีงานทำยาวนานขึ้น และจะทำให้ความหวังเริ่มน้อยลงเท่านั้น แต่การหลบซ่อนในที่สาธารณะยังถือเป็นการเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพอีกด้วย ดังกรณีของช่างที่กระเป๋าสี้อผ้าหาย ทำให้รูปลักษณะภายนอกเริ่มถูกมองด้วยสายตารังเกียจ เมื่อไม่มีเสื้อผ้าดีๆ โอกาสที่จะได้นายจ้างที่ดีตำแหน่งดีก็น้อยลงไปด้วย แต่ที่มากไปกว่านั้นก็คือ คนหน้าใหม่เหล่านี้มักตกเป็นเหยื่อของพวกมิจฉาชีพกรีดกระเป๋ ทำให้อेกสารบัตรประจำตัวประชาชนหาย เมื่อไม่มีบัตรประชาชน โอกาสที่จะมีงานทำก็ยากขึ้น คนที่เอกสารหาย ต้องไปแจ้งหายที่สถานีตำรวจและมักจะได้รับคำแนะนำว่า ต้องกลับไปทำบัตรที่ภูมิลำเนาเดิม⁵ แต่คนที่อยู่ในภาวะไม่มีงานทำ ย่อมไม่มีเงินมากพอที่จะมีค่ารถกลับบ้าน บางคนอาจตัดสินใจขอเงินเพื่อเป็นค่ารถกลับบ้าน ไปทำบัตรประชาชนแล้วเข้ามาหางานใหม่ หรือบางคนอาจไม่เข้ามาเลย แต่ก็มีคนที่เป็นคนไร้บ้านและมีประสบการณ์ถูกกรีดกระเป๋

พี่พรม คนตกงานเล่าถึงคืนแรกที่มานอนสนามหลวงว่า

“ เรานอนสนามหลวง สมัยนั้นยังมีเก้าอี้ เอากะเป๋าหนุนหัว มันยังเอาไปได้ กรีดกระเป๋าสี้อผ้า เอากะเป๋าเงินไป บัตรประชาชนก็หายหมด รองเท้ามันก็เอาไป... สงสัยมันเอาไปได้อย่างไร ทำไมเราไม่รู้สึกรู้ตัว นึกขึ้นได้ว่ามีคนเอาน้ำให้กินเราเลยหลับสนิท พอไปแจ้งความที่โรงพักตำรวจก็ไม่ค่อยสนใจ เราก็งงๆ โห เดินตื่นเปล่าไปแจ้งความ แต่ตำรวจไม่กระตือรือร้น แค่ถามว่า ‘มาจากสนามหลวงหรอ’ คงชินว่า มีคนโดนประจำ”

ข. การผิดหวังจากการไปทำงาน ที่น่าเป็นห่วงสำหรับที่อยู่ในภาวะว่างงานก็คือ การถูกนายหน้าหลอกคนไปลงเรือประมง เพราะเป็นงานที่หนัก และได้ค่าแรงไม่ครบ เพราะค่าแรงที่เป็นของคนลงเรือถูกหักไปอย่างน้อย 5,000 บาท ให้กับนายหน้าที่พาคนไปลงเรือได้ ว่ากันว่า คนงานในเรือส่วนใหญ่จะมีแรงงานพม่ามากกว่าคนไทย คนที่เคยถูกหลอกจะเข็ดหลาบและไม่อยากไปหางานตามสำนักจัดหางานอีก เช่น กรณีของสอง

สอง เล่าว่า เมื่อไปหางานครั้งแรกยังไม่มีประสบการณ์ คนมารับตัวบอกว่าพาไปทำงานที่สงขลา เป็นร้านขายวัสดุก่อสร้าง โดยมีรถมารับ แต่เมื่อลงไปเขาพาไปพักที่ตลาด มีการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี และขอเก็บเอกสารบัตรประชาชน จึงเริ่มถูกคิดว่า ไม่น่าจะทำงานขายของ น่าจะถูกหลอกลงเรือประมง จึงหลบหนี

⁵ สำหรับคนที่ไร้บ้านมานานและมีประสบการณ์จะรู้ว่า ถ้าบัตรประชาชนหาย สามารถไปขอคัดสำเนาเอกสารรับรองบุคคลได้ที่ สำนักทะเบียนราษฎรกลาง นางเล็ง จะได้แผ่นกระดาษที่มีชื่อ - นามสกุล ที่อยู่ และรูปถ่าย สามารถใช้แทนบัตรประจำตัวดีกว่าไม่มีหลักฐานใดๆ เลย โดยเสียค่าธรรมเนียม 20 บาท ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการกลับไปทำบัตรใหม่ตามภูมิลำเนาเดิมที่ต่างจังหวัด

“ ผมกับคนที่ไปด้วยกัน เจอกันที่หัวลำโพง 3 คน ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน พอรู้ว่าถูกหลอกแน่ เลยตกลงกันที่จะรวมไฉ่รายหน้า เอาไม้ตีมัน แล้วต่างคนต่างวิ่งคิดว่า ถ้ามันจะจับได้ก็ต้องตาย ผมวิ่งลัดทุ่ง ทั้งตัวเลอะโคลนไปหมด แล้วพอดีเจอรถบัสชนส่ง ผมก็โบก บอกเขาว่า ผมถูกหลอกลงเรือ หินมา ไม่มีเงินขอเขา เขาก็ให้ขึ้นรถ จนกลับมากรุงเทพฯ ผมไม่อยากไปสมัครทำงานอีกเลย”

กรณีของพี่สม เล่าว่า “ ผมเคยเป็นรปภ.ระดับสายตรวจนะ ดูบัตรผมได้ พอมีปัญหาผมออกจากบริษัทแล้วทะเลาะกับเมีย สมัยนั้นเช่าอยู่ปิ่นเกล้า โมโหก็เลยหิ้วกระบี่ออกมาอนอนสนามหลวงแก้เครียด มีคนบอกว่าจะพาไปทำงาน ผมก็ไป ที่ไหนได้หลอกผมไปลงเรือ 6 เดือน”

ลักษณะของคนหลอกลงเรือ จะบอกว่า มีงานให้ทำที่จังหวัดที่มีท่าเรือประมง เช่น อำเภอมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร นายหน้าจะมีบุคคลที่น่าเชื่อถือ และจะเลี้ยงดูมีอาหารหรือเหล้าให้กิน และจะยัดบัตรประชาชนไว้ เพื่อให้คนถูกหลอกกลัวไม่กล้าหนี เพราะถูกยัดบัตรประชาชนไว้แล้วจะอาศัยจังหวะเผละ ให้นายอนหลับ เมื่อรู้สึกตัวอีกทีก็อยู่บนเรือแล้ว ระยะหลังการหลอกลักษณะนี้เริ่มมีคนรู้ทัน จะเริ่มบอกความจริงแต่ไม่หมด โดยบอกว่าไปลงเรือประมงแต่ไม่ได้ทำงานหนักลากอวน จะให้ไปเป็นคนทำครัวอยู่ในเรือ แต่ครั้นลงเรือแล้ว ทุกคนต่างทราบดีว่า ชีวิตถูกฝากไว้กับได้กังเรือ ต้องยอมอยู่จนกว่าเรือจะเข้าฝั่ง

พี่นา คอยเรื่องการถูกหลอกลงเรืออย่างออกกรรที่สภา ฯ ในวันหนึ่ง

“ วันก่อนไอ้พวกหลอกลงเรือ จะหลอกกู นึกว่ากูไม่รู้ ไอ้พวกนี้จะไปสวนจตุจักรวันเสาร์อาทิตย์ แต่งตัวโก้ๆ พกโทรศัพท์มือถือ เข้ามาตีสนิท พูดลาว เลี้ยงส้มตำลาบน้ำตกอย่างดี ถามว่า ‘น้องทำงานอะไร เงินดีมั๊ย พี่มาหาเพื่อนแต่ไม่เจอ ทำงานโรงงานทำลูกชิ้นจากมหาชัย ทำมาปึกว่า มีเงินเหลือเป็นหมื่น น้องไปทำกับพี่มั๊ยละ’ ...เรารู้อยู่แล้วว่ามันหลอก นึกสนุกไปกับมัน เราไปหลอกกินมันเฉยๆ พอไปถึงมหาชัยกินข้าวเสร็จ มันบอกให้พักที่นี้ก่อนห้องเพื่อนพี่เอง ขอบัตรประชาชนเอาไว้หน่อย ... เรารู้แล้ว เดียวต้องวางยาูกเราซึ่งออกมาก่อน”

การหายตัวไปของจิว ที่เคยชวนผู้ศึกษาเก็บอาหารเหลือจากโต๊ะจีนที่วัดบวรนิเวศน์ นำว่าเหว่สันนิษฐานว่า จิวน่าจะถูกลอกลงเรือ เพราะช่วงปีใหม่มีคนเห็นจิวนั่งกินเบียร์กับคนที่ป็นนายหน้าหลอกคนลงเรือ จิวเองก็รู้ว่าคนนี้เป็นนายหน้า เขาจะช้อนแผนคือ ตั้งใจว่าจะแกล้งไปกับนายหน้า แล้วจะเบิกเงินสักสองสามร้อยก่อน แล้วหาจังหวะ “ติด” เหมือนทุกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่ทราบด้วยเหตุผลใด จึงติดไม่ทัน เข้าใจว่าเขาจะถูกมอมเบียร์ก่อนที่จะถูกส่งตัวลงเรือ

ประสบการณ์ที่เลวร้ายนอกจากการถูกหลอกไปลงเรือแล้วก็คือ การไม่ได้ค่าจ้าง ซึ่งนอกจากจะพบกรณีของคนทำงานก่อสร้างแล้ว อีกกลุ่มหนึ่งที่พบมากคือ พนักงานรักษาความปลอดภัยหรือยาม คนไร้บ้านที่เป็นคนหนุ่มหลายคนเคยสมัครเป็นร.ป.ภ. แต่กลับทำงานได้ไม่นาน เหตุผลที่คนไร้บ้านมักกล่าวโทษบริษัทก็คือ ถูกบริษัทหักค่าแรง จากที่บริษัทมักจะโฆษณาว่าค่าแรงมากวันละ 200 บาท หรือมากกว่านั้น พร้อมทั้งพัก แต่ครั้งไปทำงานจริง ใน 3 เดือนแรก จะต้องถูกหักค่าเครื่องแบบ ค่ารองเท้า ชุดหนึ่งประมาณ 2,000 – 3,000 บาท บริษัทจะทยอยหัก จนพ้นเดือนที่ 3 จึงได้ค่าแรงเต็ม นอกจากนี้กรณีที่ทำผิดเล็กน้อย เข้างานสาย เครื่องแบบผิด ก็จะถูกหักในสัดส่วนที่ไม่เหมาะสมกับค่าแรง คนที่ไปทำงานและพบสถานการณ์เช่นนี้จะรู้สึกเหมือนถูกหลอก และมักทำงานไม่ครบ 3 เดือน ดังกรณีของน้ำว่าเหวที่เคยทำงานมาหลายบริษัทและสะท้อนว่า

“บริษัทร.ป.ภ.เหมือนกันหมด คือโกงค่าแรง ได้ค่าแรงไม่เต็ม บริษัทจะให้เบิกกิน วันละ 60-70 พอได้กินข้าว แต่เราอยากกินเป๊ปซี่บ้างไม่มีเงิน ถึงคราวเงินออกก็ออกไม่เต็ม ถูกหักค่าชุด ค่าเครื่องแบบ ค่ารองเท้า เขางานสายหนอยก็หัก เงินก้อนก็ไม่ได้ ที่บอกว่ามีที่พัก ให้แต่จริง ๆ ก็คือ นอนเบียดกันอย่างกับปลากะป๋อง เสื้อผ้า ข้าวของใช้ไม่เป็นส่วนตัว เราออกเวอร์มาอยากพักผ่อนบ้าง แต่ก็มีคนกินเหล้าเสียงดัง”

ค. พบอาชีพใหม่ที่สอดคล้องกับภาวะไร้บ้าน หากกล่าวว่า ภาวะไม่มีงานทำ ต้องออกจากงานเดิม หรือมาจากต่างจังหวัดแล้วไม่สามารถหางานทำได้ เป็นแรงผลักดันทำให้เริ่มเข้าสู่เส้นทางของการเป็นคนไร้บ้าน สิ่งที่เป็นแรงจูงใจให้พวกเขายอมรับการเป็นคนที่ไม่จำเป็นต้องมีบ้านก็คือ การพบอาชีพใหม่ที่ทำให้ตนเองมีรายได้พอใช้ชีวิตอย่างปกติสุข เพียงแต่ไม่มีบ้าน กลุ่มนี้ผู้ศึกษาพบมากในกลุ่มคนหาของเก่าที่มีรถเข็น

กรณีของ พิกนกและภรรยา เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนกรณีหนึ่ง พิกนกเคยทำงานขับรถติดต๋องป้ายโฆษณา แต่เมื่อออกจากที่ทำงาน แล้วมานอนสนามหลวง จังหวะเหมาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปี 2545 ซึ่งมีคนเที่ยวตรอกข้าวสารมาก มีคนนำน้ำประปาบรรจุขวดพลาสติกขายให้ฝรั่งเล่นน้ำ ทำให้มีขวดน้ำเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนแนะนำให้พิกนกเก็บขวดพลาสติกขาย ทำให้เกิดรายได้จำนวนมาก และทุกวันนี้ก็พัฒนาการเก็บให้ชำนาญมากขึ้น โดยที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยเก็บของเก่ามาก่อนเลย

“วันแรกที่ผมเก็บของเลย วันสงกรานต์ ยายบ้านนั้นแนะนำผม ว่าเก็บขวดสิ ผมเก็บขายได้ ...800 กว่าบาท จนเก่าแก่เขาซื้อไม่ไหว เงินเขาไม่พอซื้อ เขาลดจากโลละ 10 มาโลละ 8 โลละ 5 ผมก็ยังขายให้เขาเพราะของมันมากจริงๆ ”

กรณีของ พี่อ้วน ผู้หญิงคนเก็บของเก่าที่สามย่าน บ้านเดิมเป็นคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยทำงานเป็นลูกมือร้านอาหาร เมื่อกลับบ้านไปต่างจังหวัด แล้วเข้ามากรุงเทพฯ ใหม่ เรียนการเก็บของเก่าจากย่านหัวลำโพง จึงออกรถเข็นและเก็บของเก่าประจำเส้นทาง สามย่าน – สีลม – พัฒน์พงษ์ เมื่อพบว่ามียาขายได้ดี จึงอยู่ประจำ ทั้งกรณีของพี่กนก และพี่อ้วน เป็นคนไม่มีบ้าน ที่มีรายได้อย่างน้อยวันหนึ่งเกือบ 200 บาท บางวันพบ “ของแปลก” รองเท้าเสื้อผ้ากระเป๋าก็จะมีรายได้พิเศษ ซึ่งเป็นรายได้มากพอที่จะเหลือและส่งกลับไปให้ลูกที่อยู่ต่างจังหวัด

3) ผู้ที่พ้นโทษจากเรือนจำและไม่มีที่ไป ประเด็นนี้น่าจะเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดคนไร้บ้านมานานแล้ว แต่ไม่ค่อยถูกกล่าวถึง เพราะผู้ให้ข้อมูลเองก็ไม่ประสงค์จะกล่าวถึงประวัติที่เปรียบเสมือนรอยด่างของชีวิตตนเอง ถ้าไม่ผ่านถึงระดับที่ไว้วางใจ ย่อมไม่มีใครเปิดเผยเงื่อนไขที่เคยถูกจำคุก ซึ่งมีตั้งแต่คดีลักทรัพย์ ฉกชิงวิ่งราว พยายามฆ่า จนถึงฆ่าคนตาย และที่เป็นกลุ่มที่พบมากก็คือ คดียาเสพติดไม่ว่าเสพหรือจำหน่าย

คนแรกที่ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึง การเป็นบุคคลต้องโทษและกลายเป็นคนไร้บ้านคือ พี่จัน ซึ่งเป็นคนที่หักผู้ศึกษาวันแรกที่เดินเข้าเจดีย์ขาว จากระยะแรกที่บอกแต่เพียงว่า เพิ่งออกจากงานโรงงานทำน้ำแข็งเพราะงานหนักทำไม่ไหว หลังจากผ่านไปเกือบ 1 ปี จึงพูดกับผู้ศึกษาว่า

“ บุญเลิศ ผมมีเรื่องอายุบุญเลิศจริงๆ ปิดบุญเลิศมานานแล้ว ไม่รู้จะพูดยังไง ความจริงผมไม่มีบัตร (ประชาชน) หรอก ผมเกมส์คดีจำหน่ายยาบ้า อยู่ 2 ปี ออกมาแล้วผมไม่ได้กลับบ้านไปทำบัตร เลยเที่ยวอยู่อย่างนี้ดีกว่า ไม่อยากกลับไปทำงานที่เก่า ทำโรงงานน้ำแข็งคนเสพนั่นเยอะ เราอดไม่ได้ เดียวก็ต้องเกมส์อีก”

หลังจากนั้นผู้ศึกษาจึงทบทวนว่า ในระยะแรกของการลงศึกษาภาคสนาม ผู้ศึกษาเคยได้รับคำบอกเล่าชีวิตจาก บัง (เสียชีวิตแล้ว) ที่หลบนอนแถวริมคลองตลอดถึงสาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านในทำนองว่า ยอมรับว่าชีวิตตนเองเคยผิดพลาด เคยติดยาเสพติดต้องโทษ แต่ปัจจุบันเลิกแล้ว และเลือกที่จะอยู่สภาพนี้ไม่อยากไปรบกวนญาติพี่น้อง หรือเกรงว่าจะถูกรังเกียจ

ความรู้สึกของคนที่พ้นโทษจากการก่อคดี ซึ่งอาจจะเคยใช้ชีวิตเข้าๆ ออกๆ อยู่หลายรอบ กระทั่งคิดได้ เลิกก่ออาชญากรรมทำมาหากินสุจริต จะให้ความหมายแก่ตนเองว่า การมาอยู่ในสภาพเช่นนี้เป็นสิ่งที่สมควรแล้ว คล้ายกับการลงโทษตัวเอง แต่จะมีความภูมิใจที่ตัวเองสามารถคิดได้ ไม่ก่ออาชญากรรม ของเพียงให้สังคมยอมรับ ดังเช่น บัง บอกกับผู้ศึกษาว่า

“ ทุกวันนี้ผมภูมิใจแล้วที่ทางวัดเขายอมรับผมแล้ว ผมไปขอข้าววัด คนเขาพูดว่าผมเป็นพวกขี้ยา แต่ผมทำให้เขาดูว่า ผมไม่ใช่คนมือไวใจเร็ว เห็นอะไรแล้วหยิบ คนมาทำบุญที่วัดบวรฯ คนมีตั้งคั้งนั้น ผมไม่เคยหยิบกระเป๋าดังค์ใคร เราช่วยเขา เดี่ยวเขาก็ให้เราเอง”

สำนึกทำนองเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาก็พบกับ พี่ต๋าว คนหาของเก่าที่ผู้ศึกษาพบขณะกำลังแบกถังกระดาษและถุงของเก่าเพื่อนำไปขายแถวย่านหัวลำโพง สีนัยบอกถึงความเหนื่อยล้าจากการแบกของหนัก ผู้ศึกษายื่นขวดน้ำให้กิน และอาสาช่วยถือถังกระดาษไปขาย เขาพูดน้ำตาคลอ ในภาษาอิสลามว่า “ อัลเลาะห์ย่อมช่วยเหลือคนที่ตั้งใจจริง วันนี้ผมตั้งใจว่ายังไงต้องแบกของไปขายให้ได้ นึกแล้วก็ท้อ เพราะรถเข็นผมถูกขโมยไป ได้น้องมาช่วยแสดงว่า คำสรรเสริญพระเจ้าเป็นจริง”

เขาเล่าชีวิตให้ผู้ศึกษาฟังว่า

“ ครอบครัวผมไม่ลำบาก มีพี่น้อง 6 คน อยู่มัสยิดแถวตลาดพลู แต่ชีวิตผมพลัดไปเอง ผมเคยติดยา และก่อดินคูก พอออกมาแล้วก็ตระเวนหางานไปเรื่อยๆ ไม่อยากกลับไปให้ญาติพี่น้องเขารังเกียจ เดี่ยวเขาจะว่าผมจะไปเกาะกิน เคยทำงานเฝ้าสวนที่สะพานพุทธ ก่อน เขามีคนลืมหักกระเป๋าดังค์ในห้องน้ำแล้วหาย เลยต้องออกมาหาของเก่า”

บุคคลที่เคยต้องโทษพ้นคดีและไม่มีที่ไป ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงคนที่กระทำความผิดและยังมิได้รับโทษ แต่หมายถึง คนที่รับโทษตามกฎหมายแล้ว แต่ไม่มีญาติพี่น้องที่จะต้อนรับกลับคืนสู่ชุมชน หรืออับอายญาติพี่น้อง เช่น พี่ต๋าว บัง รวมถึง น้าวัวเหว ครั้นตัวคนเดียวจะไปสมัครงานหากไม่ได้รับการฝึกฝีมือก็จะหาทำงานยาก บางคนสั่งสมบุคคลลึกรักอิสระ ไม่ชอบเป็นลูกจ้าง จึงใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้าน แต่สำคัญคือ พวกเขาเป็นสุจริตชน ไม่ได้เป็นอาชญากร

สำหรับผู้ที่ถูกคดีและยังมิได้รับโทษ แล้วใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้าน คนกลุ่มนี้ โดยมากจะมีประวัติมีคดีติดหลัง และมักจะอยู่ที่ใดที่หนึ่งได้ไม่นาน ถ้าตำรวจพบก็จะจับกุมทันที คนลักษณะนี้พร้อมจะก่อคดีฉกชิงวิ่งราว และไปที่อื่นทันที ผู้ศึกษามีโอกาสพบคนที่ขึ้นชื่อในทางไม่ดีที่สนามหลวงและเพิ่งพ้นโทษ จะมีบุคลิกต่างกับคนไร้บ้านทั่วไป ไม่เกรงกลัวกฎหมาย ไม่เกรงใจใคร เคยเห็นแม้กระทั่งสูบบุหรี่ในที่เปิดเผย และยอมรับว่าไม่อาจเข้าถึงได้ ขณะที่คนไร้บ้านทั่วไปต้องการอยู่อย่างปกติสุข พวกเขาจะไม่อยากมีคดีความกับตำรวจ

สำหรับอีกลักษณะหนึ่งคือ คนที่ประกอบอาชีพในทางไม่สุจริต แนวโน้มจะมีรายได้ดีและไม่จำเป็นต้องเป็นคนไร้บ้าน ดังลุงใหญ่ยอมรับว่า สมัยหนุ่มๆ ที่ล้วงกระเป๋า ไม่เคยนอนเรียราดแบบนี้ เขาโรงแรมนอนตลอด แต่เมื่อเลิกเป็นมิจฉาชีพ จึงมาเป็นคนไม่มีบ้าน

อย่างไรก็ตาม คนเคยต้องโทษมีจำนวนมาก แต่ไม่ใช่ทุกคนที่ต้องกลายมาเป็น คนไร้บ้าน ดังนั้นคนเคยต้องโทษและมาเป็นคนไร้บ้าน โดยมากสิ่งที่เป็นปัจจัยซ้ำเติม ก็คือ ไม่มีชุมชนญาติพี่น้องรองรับ

พี่เทียน ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับวงจรชีวิตของคนที่เข้าๆ ออกๆ จากเรือนจำว่า สำคัญมาก ในระหว่างติดนั้นมีญาติพี่น้องมาเยี่ยมอยู่หรือไม่ คนที่ไม่มีญาติพี่น้องมาเยี่ยม อยู่ในเรือนจำจะอยู่ลำบาก ต้องรับจ้างหาเงินอย่างผิดกฎหมาย อยู่ในแวดวงของนักเลง ออกมาก็จะกระทำความผิดอีก

"ทำไมคนกลุ่มนี้จึงหลุดจากวงจรนี้ยาก ไม่ใช่เพราะเลวโดยสันดาน แต่เพราะไม่มีช่องทาง ถ้าคนติดและไม่มีญาติเยี่ยม จะไม่มีเงินใช้เลย มันอยู่ลำบาก เพราะในบ้านใหญ่ แหมพู สบู แป็บ ต้องซื้อทั้งนั้นไม่มีแจก ถ้าไม่มีญาติมาเยี่ยมส่งเงินให้ ก็ต้องหางานในคุก ด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมาย อย่างผมยังเคยเป็นชาмуไร. ชีวิตในบ้านใหญ่จึงวนเวียนอยู่ในแวดวงคนเถร พอออกมาก็เอาวิชาจากในบ้านใหญ่มาหากิน

"พวกนี้จะดูง่าย วันเปิดให้ญาติมาเยี่ยม คนมีญาติมาเยี่ยมเขายิ้มแย้ม ญาติฝากเงินไว้ให้ซื้อของ พวกไม่มีญาติ วันๆจะไปนั่งหลบมุม จับกลุ่มหาอะไรมาลัก คุยกันแต่เรื่องจะขึ้นรูปอะไรดี และก็ไม่ค่อยฝึกวิชาชีพ เดียวก็มีเรื่องต่อยตีกัน"

น้ำว่าเหว่ กล่าวทำนองเดียวกันว่า "คนที่เข้าคุกแล้วเร่ร่อนไม่มีคำว่า เชิด จะเลิกไม่เลิกอยู่ที่ว่าตอนคบคนข้างในคบเพื่อนดี -ไม่ดี ถ้าคบเพื่อนไม่ดีออกมาก็เหมือนเดิม ผมเข้าบ้านใหญ่อยู่ 7-8 รอบ จนอยู่ตัวแล้วเลิกเอง"

นอกจากการไม่มีญาติแล้ว การที่แต่ละคนจะคิดได้หรือเชิดหลบเล็ดกระทำความผิดยังมีอีกหลายปัจจัย เช่นอายุมากขึ้น รวมถึงช่วงเวลาของการติด แนวโน้มของคนติดคดีใหญ่เวลาต้องโทษนานจะเชิดหลบมากกว่า คนที่ติดคดีสั้น ดังกรณีพี่เทียนที่ติดคดีละ 5-6 ปี รวม 2 ครั้ง แต่น้ำว่าเหว่ติด 8 รอบ ครั้งละปีสองปี เช่นเดียวกับ ลุงใหญ่ที่ยอมรับว่า ติดอยู่หลายรอบคดีล้วงกระเป๋า ออกมาแล้วก็ทำอีก จนครั้งสุดท้าย ติดและป่วยหนัก ออกมาจึงเลิก

พี่เทียน สรุปความสัมพันธ์ระหว่างการต้องโทษ กับการขาดแคลนเครือข่าย และการเป็นคนไร้บ้านว่า

" ก่อนที่จะปล่อยนักโทษ ไม่เคยมีใครรู้ว่าเขามีที่ไปหรือเปล่า เขามีบ้านให้กลับรีเปล่า ถ้าไม่มีที่ไป ก็ต้องเป็นคนเร่ร่อน ถ้าจังหวัดมีข่าวกิน มีคนแนะนำไปขอข่าววัดได้ก็ดี แต่ถ้าไม่มีช่องทางเลย เงินไม่มี ท้องหิวแล้ว ฟังใครไม่ได้ ก็จำเป็นแล้ว ต้องทำแล้ว และก็ถูกว่า ผีซี้คุก เลวโดยสันดาน แต่เพราะมันไม่มีช่องทางจะไปไหน"

ลักษณะการพันธโทษจากเรือนที่ต่างจากกรณีของลุงใหญ่ น้ำว่าเหว หรือพี่เทียน ที่ใช้ชีวิตในสังคมนอกระบบอยู่นาน ก็คือ คนที่ต้องคดีตั้งแต่วัยหนุ่ม อาจด้วยความคึกคะนอง หรือความผิดพลาดครั้งหนึ่งในชีวิต และเมื่อพันธโทษแล้วเช็ดหาลาบ แต่ไม่สามารถกลับคืนสู่สังคมปกติได้ก็พบไม่น้อย เช่น กรณีของ พี่น้อย (อายุ 35 ปี) เล่าให้ฟังว่า ชีวิตของตนเองไม่น่าต้องลำบาก แม่เป็นครูพ่อนเป็นตำรวจ แต่ตัวเองไม่รักดี เกเร เลยกเกมส์ ออกมาแล้วไม่ได้กลับบ้าน จึงเที่ยวเร่ร่อนตามงานวัด ได้ทำงานประกอบติดตั้งชิงช้า-ม้าหมุน และมาเป็นคนขายกระดาษในที่สุด

สำหรับคนที่เคยผิดพลาดในอดีต แต่เมื่อได้รับโทษเสร็จสิ้นแล้ว และกลายเป็นคนไร้บ้าน เพราะญาติพี่น้องไม่ยอมรับ สมควรที่จะได้รับโอกาสอย่างเสมอเหมือนคนปกติทั่วไป หรือมีช่องทางที่สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างกลมกลืน มิเช่นนั้นแล้ว ก็จะถูกกีดกันออกจากสังคมตลอดไป คนไร้บ้านหลายคน เล่าให้ผู้ศึกษาฟังถึงปฏิกิริยาที่ถูกคนอื่นมองอย่างรังเกียจ

บัง บอกความรู้สึกว่า “ ตอนนี้ทางวัดเขายอมรับผมแล้ว ว่าไม่ใช่พวกมือไวใจเร็ว แต่สังคมยังไม่ยอมรับ เวลาขึ้นรถเมล์ พอคนเห็นมือเรามีรอยสักหน่อย ก็หนีเลย”

พี่เทียน บอกว่า “แต่ก่อนนะ ผมหมั่นไส้จริงๆ เวลาเดินไปกลางคืนเจอผู้หญิงสวนกันปั๊บ เขาจะต้องเอามือปิดคอเสื้อทันที กลัวว่าเราจะกระตุกสร้อย บางทีนึกแล้ว เขามั่นจริงๆ ชะที”

พี่แดง เป็นอีกคนหนึ่งที่ยกกับนักศึกษาว่า เคยเกมส์คดีใหญ่ คือ ปล้นร้านทอง ถูกขังเดี่ยว และติดอยู่หลายปี

“ ออกมาวันแรกนะ ไม่รู้จะไปไหน เขามีจดหมายให้ บอกว่าเราเพิ่งออกมา เวลาขึ้นรถแดง เราเอาใบนี้ยื่นให้เด็กรถ ขอเขาขึ้นรถฟรี พอเรายืนใบนี้ปั๊บรู้มัย รถแดงเบาะหลังเรานั่งคนเดียวเลย คนอื่นลุกหนีหมด ...เวลากินข้าว ก็ยื่นให้เขาบอกว่า เพิ่งออกมาขอกินข้าว แต่อย่ายื่นให้เขาก่อนนะ ยื่นให้ก่อนเดี๋ยวเขาไม่ทำให้กิน เขาไล่เลย ต้องกินก่อน ตอนจะจ่ายเงิน ค่อยขอว่าไม่มี แล้วยื่นจดหมายเพิ่งปล่อยตัวให้แม่ค้าเขาดู .”

4) ความไม่สมบูรณ์ของร่างกาย ข้อจำกัดของคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพที่มีรายได้มากพอที่จะหาที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง คือ ผู้ที่มีร่างกายพิการ ตั้งแต่ลักษณะพิการแต่กำเนิด หรือ เคยทำงานแต่เมื่อเกิดอุบัติเหตุ พิการแล้วไม่สามารถทำงานมีรายได้เหมือนเดิมจึงต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าคนพิการทุกคน ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน ถ้าเขาเป็นผู้มีญาติพี่น้องคอยอุปการะ หรืออย่างน้อยมีทุนรอนสำหรับประกอบอาชีพได้ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นคนไร้บ้าน

กลุ่มคนพิการ จำนวนมาก เช่น แขนขาด ขาขาด แขนขางอ่ยเปลี่ยนเห็นชัดเจน คนตาบอด เราจะพบจำนวนมากในที่สาธารณะที่ประกอบอาชีพขอทานและจำนวนหนึ่งอาจมีเครือข่ายที่มี

ที่อยู่อาศัยเป็นของตัวเองหรือจำเช่าที่อยู่อาศัย แต่สำหรับกรณีของคนไร้บ้านในที่นี้ มีทั้งคนพิการที่ประกอบอาชีพขอทานและเป็นคนไร้บ้าน กับคนพิการที่ไม่ได้ประกอบอาชีพขอทาน ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า คนไร้บ้านที่มีสุขภาพร่างกายไม่สมบูรณ์จะเป็นลักษณะที่มองภายนอกไม่ชัดเจน เช่น กรณีของ ไก่ (เพศหญิงอายุ 36 ปี) ที่พิการขาอะเผลก และไม่มีพ่อแม่ที่แท้จริง อยู่กับญาติจึงมาเร่ร่อนเที่ยวอยู่สนามหลวง ไม่มีงานประจำ หรือกรณีของ เล็ก (อายุ 24 ปี) พิการตั้งแต่กำเนิดเพราะการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ แม่ตั้งใจจะทำแท้งแต่คลอดออกมาได้ แขนและขาพิการ สมองซ้ำ เล็กเคยทำงานสารพัด เป็นเด็กร้านซ่อมรถ พนักงานเติมน้ำมัน ชูบน้ำมันโลหะกันสนิม ล้วนแล้วแต่เป็นงานหนักแต่ได้ค่าจ้างไม่มาก

ลักษณะการพิการที่ไม่ใช่พิการแต่กำเนิด เช่น กรณีของ ใหญ่ ซึ่งเดิมมีปัญหาขาทางบ้านอยู่แล้ว แต่ยังชีพได้ด้วยการทำงานก่อสร้าง แต่ประสบอุบัติเหตุขาหัก ต้องตามเหล็กและไม่สามารถทำงานหนักได้ จึงมาเป็นคนไร้บ้าน ทำนองเดียวกับ พี่ไ้ เคยทำงานพนักงานโรงแรม แต่ประสบอุบัติเหตุพลัดตกจากที่สูง สมองกระเทือน มองจากภายนอกจะเห็นรอยผ่าตัด และสมองยุบ กลายเป็นคนพูดซ้ำ ทุกวันนี้เป็นคนไร้บ้านหาเลี้ยงชีพด้วยการเก็บของเก่า

ความไม่สมบูรณ์อีกประการหนึ่งที่ทำให้เป็นคนไร้บ้านก็คือ การเป็นโรคประจำตัว และถูกญาติพี่น้องรังเกียจ นั่นคือ ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งเป็นกลุ่มที่พบมาก ซึ่งมีทั้งผู้ที่ไร้บ้านด้วยสาเหตุต่างๆ และมาติดเชื้อภายหลังกับผู้ที่เคยทำงานมีที่อยู่อาศัย แต่เมื่อติดเชื้อแล้วทำให้ตกงาน ถูกญาติพี่น้องรังเกียจ และต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน กลุ่มนี้จะสังเกตง่าย หากถามว่า ไม่สบายป่วยเป็นอะไร จะตอบว่าเป็นโรคปอด ครั้นแนะนำว่าให้ไปโรงพยาบาลโรคปอด ที่จังหวัดนนทบุรี จะรักษาโรคปอดโดยเฉพาะวัณโรคโดยตรง ก็จะตอบแบบอึกอัก

ข้อที่น่าเป็นห่วงก็คือ การใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้าน และมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงแปลกหน้าได้ง่าย ทั้งคนขายบริการทางเพศ และคนไร้บ้านด้วยกัน จะเสี่ยงกับการติดเชื้อเอชไอวี และความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคก็มีไม่มาก

กรณีของ ตรี ซึ่งเคยเป็นเด็กเร่ร่อนมาก่อน กระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ขณะอายุ 26 ปี โดยผู้ศึกษาช่วยเป็นธุระจัดการศพ และติดตามญาติให้มาแสดงตัวของรับศพ เพราะตรีไม่มีหลักฐานแสดงตัวเลย เมื่อแพทย์ออกใบรับรองแจ้งสาเหตุการตายว่า “ภาวะภูมิคุ้มกันบกพร่อง” ภรรยาของตรียังถามผู้ศึกษาว่า “พี่เลิด ไ้ภูมิคุ้มกันบกพร่องแปลว่าอะไร เป็นอะไร ? ”

กรณีของ ส้ม ผู้หญิงที่มีโรคประจำตัวซึ่งดูจากภายนอกจะสังเกตได้เนื่องจากมีรูปร่างผอมเมื่อล้มอาการทรุด เพื่อนจึงพาไปโรงพยาบาล กลับมาบอกคนอื่น ๆ ด้วยความดีใจว่า “ ส้มมันไม่ได้เป็นเอดส์ หมอบอกว่ามันติดเชื้อเอชไอวี ”

หรือกรณีของ พี่สั้น พี่ผู้หญิงมีลูกเล็ก 1 คน ขณะที่พบผู้ศึกษา เธอบอกว่า “พี่ช่วยดูแลน้องลิ ลูกหนูมันท้องเสีย กินนมกระป๋องแล้วก็ท้องเสีย หนูเบื่อจริงๆ ไม่รู้เป็นอะไร หมอไม่ยอมให้หนูให้นมลูก” พร้อมยื่นเอกสารจากแพทย์ให้กับผู้ศึกษา ซึ่งระบุว่าแม่มีเชื้อเอชไอวีแพทย์จึงต้องสั่งห้ามให้นมลูก เพราะเกรงว่าจะถ่ายทอดเชื้อเอชไอวีสู่ลูก โดยที่แม่เองก็ไม่ว่าตัวเองติดเชื้อเอชไอวี หมายถึงการเป็นโรคเอดส์

5) ผู้สมัครใจที่จะเป็นคนไร้บ้าน กลุ่มนี้ผู้ศึกษาหมายถึงผู้ที่เลือกจะเข้าสู่การใช้ชีวิตบนท้องถนน ด้วยความสมัครใจอย่างแท้จริง ไม่ใช่ผู้ที่มาใช้ชีวิตอยู่บนท้องถนนนาน ซึ่งระยะแรกรู้สึกเป็นทุกข์แต่เมื่อปรับตัวได้แล้วจึงรู้สึกพึงพอใจ ลักษณะของการสมัครใจเป็นคนไร้บ้านมี 3 ลักษณะคือ

กลุ่มแรก คือกลุ่มรักอิสระหรือชอบเที่ยว กรณีของ พี่เทียน เป็นตัวอย่างหนึ่งของคนชอบเที่ยว เพื่อชดเชยภาวะที่ขาดหาย คือสมัยหนุ่มๆ ไม่ได้เที่ยว เพราะต้องโทษ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ไม่มีภาระต้องรับผิดชอบครอบครัว จึงอยากมาใช้ชีวิตเป็นคนเที่ยวดูหนังกลางแปลง ประหยัดเงิน เวลาขาดเงินอาจไปทำงานประเภทต่อเติมพอมีเงินติดตัวแล้วก็เที่ยว กลุ่มคนทำงานช่างก่อสร้าง จะพบลักษณะนี้มาก คือ ทำงานสัปดาห์หรือสองสัปดาห์พอได้ค่าจ้างก็มาเที่ยวนอนในที่สาธารณะ โดยเฉพาะที่สนามหลวงเป็นที่ดึงดูดคน เพราะที่โล่งอากาศเย็นนอนสบาย ดีกว่าไปเช่าอยู่อาศัยในห้องเช่าราคาถูกที่มักจะร้อน คับแคบ

กรณีตัวอย่างที่ชัดเจนอีกคน คือ พี่เบ๊ยบ (อายุ 37 ปี) นิ่งและนอนประจำอยู่แถวอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งเป็นคนแรกที่ผู้ศึกษาคุยด้วยได้มาก เขาแต่งตัวสะอาดกว่าคนไร้บ้านทั่วไป สวมหูฟังวิทยุ เมื่อผู้ศึกษาแนะนำตัวขอคุยด้วย เขากล่าวถึงตัวเองว่า “ พี่เป็นคนชอบเที่ยว งานมีไม่ขาด แต่ไม่ยอมทำ เอาแค่ท้องผมอึด มีตังค์ติดตัว 50 -60 บาท ก็พอแล้ว มานั่งอนุสาวรีย์ดูสาวๆ เดินไปเดินมาก็มีความสุขแล้ว เราขอข้าววัดกินยังดีกว่าพวกชนดั่งค์” พร้อมกันนี้ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อศึกษา เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ของผี การไปกินข้าวที่สภาก็ได้รับคำแนะนำจากพี่คนนี้ โดยที่พี่เบ๊ยบจะสร้างระยะห่างว่า ตัวเองไม่ได้เหมือนผีทั่วไป

กลุ่มที่สอง คือ เลือกภาวะไร้บ้านเพราะสอดคล้องกับงานอาชีพ มี 2 รูปแบบที่เห็นได้ชัดเจน คือ คนหาของเก่าและคนขายของมือสอง คนหาของเก่ายัง พี่กนก และ พี่ศรี (กล่าวถึงในหัวข้อ 2.1 1) ค) เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เลือกเป็นคนไร้บ้านเพราะสอดคล้องกับอาชีพ มีรายได้มากพอสมควรและไม่จำเป็นต้องไปเช่าที่อยู่อาศัย

ภรรยาของพี่กนกบอกผู้ศึกษาว่า

“มีคนบอกเหมือนกันว่า ตรงโน้นมีห้องเช่า ถ้าจะไปเช่าจริงๆ เราก็มีเงิน แต่ไม่เช่าเพราะอะไร ...นอนตรงนี้ออกไปหาของก็ง่าย หาเสร็จก็แยกของตรงนี้ อีกอย่างเผื่อมีคนเอา

ของเก่ามาขาย เรานอนอยู่ตรงนี้เขามาได้ตลอดเวลา ถ้าไปเช้า เขามาแล้วไม่เจอเรา เราก็ไม่ได้ซื้อของ"

สำหรับคนขายของมือสอง ประเภทวางกับพื้น เช่นที่ริมคลองหลอด หรือสามแยกใกล้วงเวียน 22 กรกฎาคม การขายลักษณะนี้จะถูกเจ้าหน้าที่เทศกีนห้ามขายในเวลากลางวัน จะขายได้เวลากลางคืน กลุ่มนี้ก็ไม่เห็นความจำเป็นต้องมีบ้าน เพราะกลางคืนตั้งแต่ 20.00 น. หรือ บางครั้งหลัง 23.00 น. จึงวางของขาย จนสว่างนอนในที่ที่วางของนั่นเอง ตอนสายอาจไปนอนพักตามสวนสาธารณะ เย็นๆ ก็เริ่มมาวางของอีกครั้ง

กลุ่มที่สาม ผู้ศึกษาขอรวมผู้ที่มีลักษณะติดสุราเรื้อรัง และชอบที่จะจับกลุ่มดื่มสุรา อยู่ในกลุ่มผู้ที่สมัครใจเป็นคนไร้บ้านด้วย กลุ่มนี้อาจจะเข้ากับญาติพี่น้องไม่ได้ เพราะติดสุราจนญาติพี่น้องเอือมระอา ควรเป็นกลุ่มที่ต่างจากคนที่ออกจากบ้านเพราะปัญหาครอบครัว หรือผู้ที่มีความสามารถทำงานแต่ไม่สามารถทำงานต่อเนื่องได้เพราะติดสุราเรื้อรัง ขาดงานบ่อย อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาว่า ตระหนักดีว่าแต่ละคน "กว่าจะมาเป็นคนไร้บ้าน" ก็อาจจะมีปัจจัยที่มาหลากหลายด้วย มิได้มีเจตนากล่าวโทษซ้ำเติม เพียงแต่ไม่ได้เป็นประเด็นหลักในการศึกษานี้ และต้องแยกท่ามกลางคนที่เมาอยู่บนท้องถนน บางคนอาจจะไม่เคยกินเหล้ามาก่อนก็มี เช่น คนที่อกหักเลิกกับภรรยา และกลายเป็นคนไร้บ้าน ออกจากบ้าน ก็มีไม่น้อย

สาเหตุ 5 ประการที่ผลักดันให้คนเข้าสู่ภาวะไร้บ้านที่กล่าวมานี้ เป็นสาเหตุที่ไม่อาจจะแยกจากกัน หากแต่ซ้อนทับกันในชีวิตของแต่ละคน นอกจากนี้ในบรรดาคนไร้บ้านทั้งหมด ไม่ใช่มีปัจจัยที่มากกระแทกและทำให้ชีวิตต้องเข้าสู่ภาวะไร้บ้านเท่านั้น หากในกลุ่มคนไร้บ้านยังมี "คุณสมบัติร่วม" ที่คล้ายกันและเป็นปัจจัยสนับสนุนให้กลายเป็นคนไร้บ้าน ด้วย

2.2 ลักษณะร่วมของคนไร้บ้าน

1) ขาดเครดิตสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นคนตงงาน คนที่พ้นโทษจากเรือนจำ หรือคนพิการ ซึ่งมีอยู่มากมายในสังคม แต่ไม่ใช่ทุกคนที่ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน ก็เพราะยังมีเครือข่ายทางสังคมสนับสนุน โดยเฉพาะครอบครัวและเครือญาติ อย่างน้อยหากเปรียบเทียบคนไร้บ้านกับคนสลัม จะพบว่า คนไร้บ้านจะอยู่ในภาวะไร้ญาติขาดมิตรที่ชัดเจน การขาดแคลนญาติ ทำให้ขาดแคลนการสนับสนุนค้ำยันในช่วงที่ประสบวิกฤติในชีวิต ขาดช่องทางในการรับรู้ข่าวสาร ฯลฯ ดังที่ พีพรม กล่าวไว้ ถ้ามีญาติพึ่งพาได้คงไม่ต้องมาอยู่สภาพแบบนี้

2) วุฒิการศึกษาต่ำ คนไร้บ้านส่วนใหญ่ยังคงเป็นคนมีการศึกษาต่ำ ส่วนใหญ่คืออยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา เท่าที่ผู้ศึกษาพบมีวุฒิการศึกษาสูงสุดคือเคยเรียนระดับมหาวิทยาลัยแต่เรียนไม่จบ แต่พบน้อยคนมาก ส่วนที่มีวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น หรือตอนปลาย ก็เป็นวุฒิจากการศึกษา นอกโรงเรียน การขาดแคลนวุฒิการศึกษาพวกเขาเองก็ตระหนัก เช่น พี่เล็ก ถามผู้ศึกษาว่า ถ้าตกงานแต่มีความรู้จะไปหาสมัครงานได้ หรือ เมื่อปี 2544 ที่คู่สมรสของคณะรัฐมนตรีได้จัดงานมหกรรมแรงงานให้กับคนตกงานที่ท้องสนามหลวง พี่วันบอกว่า " งานแบบนี้พวกเรามันจะไปสมัครได้ที่ไหน มันงานเอาวุฒิทั้งนั้น"

3) การขาดทักษะฝีมือ นอกเหนือจากคนไร้บ้านจะขาดแคลนวุฒิตามระบบการศึกษาแล้ว พวกเขายังขาดทักษะฝีมือแรงงานอีกด้วย จะมีผู้ที่เป็นช่างฝีมือจริงและได้รับการยอมรับ เช่น พี่เทียน ไม่มาก แต่ส่วนใหญ่ที่บอกว่าตนเองเป็นช่างก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ช่างสี มักจะไม่ใช้ช่างที่มีความชำนาญ ถ้าช่างที่มีความชำนาญ จะได้ค่าตอบแทนคืออย่างน้อยวันละ 400 บาท และผู้รับเหมาจะมีงานป้อนให้ต่อเนื่อง แต่คนไร้บ้านส่วนใหญ่อยู่ระดับช่างธรรมดา ไม่ชำนาญ ได้ค่าแรงประมาณ 200 -250 บาท

4) การไม่มีทุนทางเศรษฐกิจ กล่าวสำหรับคนที่ไม่มีความรู้ ไม่มีทักษะแต่อย่างน้อยอาชีพหนึ่งที่ทำให้เกิดรายได้โดยไม่ต้องใช้ความรู้มากก็คือ ค้าขาย อย่างน้อยประเภทหาบเร่ รถเข็น เช่น รถเข็นขายผลไม้ หาบไข่ปิ้งขาย รถปลาหมึกย่าง รถชาเล้งเครื่องหาของเก่า ฯลฯ อาชีพเหล่านี้ล้วนมีรายได้มากพอที่จะเช่าที่อยู่อาศัยได้ แต่สำหรับคนไร้บ้าน พวกเขาไม่มีทุนมากพอที่จะลงทุนประกอบอาชีพดังที่กล่าวมา จึงทำให้ขาดโอกาสที่จะยกฐานะของตนเอง อย่างไรก็ตาม ลำพังการมีทุนอย่างเดียวก็ไม่ได้หมายความว่า จะสามารถยกฐานะได้ หากต้องอาศัยความสามารถในการจัดการด้วย

จากที่กล่าวมาในหัวข้อ 2.1 และ 2.2 จะพบว่า คนทั่วไปที่อาจตกอยู่ในภาวะข้อหนึ่งข้อใด หรือหลายข้อซ้อนทับจากสาเหตุ 5 ประการที่ผลักดันให้เข้าสู่ภาวะไร้บ้าน อาจไม่ต้องกลายเป็นคนไร้บ้านก็ได้ ถ้าเขาไม่ถูกซ้ำเติมด้วยข้อจำกัดที่เป็นคุณสมบัติร่วมของคนไร้บ้าน เช่น คนตกงาน คนออกจากเรือนจำ คนพิการ ที่ยังมีเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนก็ไม่จำเป็นต้องเป็นคนไร้บ้าน หรือคนที่มีปัญหาทะเลาะกับครอบครัว แต่หากเป็นคนที่มีวุฒิการศึกษาดี ก็สามารถทำงานที่มีความมั่นคงได้ เป็นต้น

เราอาจกล่าวถึงเงื่อนไขรวมเชิงบุคคลที่ทำให้พวกเขาต้องเป็นคนไร้บ้านได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะยากจนอยู่แล้ว ประกอบการงานที่ไม่มี ความมั่นคง มีการศึกษาต่ำ ขาดทักษะฝีมือ และไม่มีเครือข่ายสนับสนุน ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤติในชีวิต เช่น ตกงาน ประสบอุบัติเหตุบาดเจ็บพิการ หรือแก่ชราลง ไม่มีเครือข่ายสังคมรองรับพวกเขาจึงต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน

2.3 ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่สนับสนุนให้เกิดคนไร้บ้าน

ท้ายที่สุดนอกจากสาเหตุเชิงบุคคลที่ทำให้คนจำนวนหนึ่งเข้าสู่ภาวะไร้บ้านแล้ว ยังมีข้อจำกัดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจสังคมที่ทำให้ช่องทางของการหาที่อยู่อาศัยยากขึ้นอีกด้วย

1) ไม่มีที่ดินว่างในเมืองสำหรับการบุกเบิก หากเราเปรียบเทียบคนอพยพจากชนบทรุ่นแรกเมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้ว แรงงานอพยพเหล่านี้ได้บุกเบิกที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าใกล้แหล่งงานเป็นที่อยู่อาศัย หรือที่เรียกว่าสลัม แต่ปัจจุบันที่ดินมีราคาแพงขึ้น เจ้าของที่ดินต่างหวงแหนไม่ปล่อยให้ผู้บุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นแรงงานอพยพจากชนบทยุคหลังจึงไม่สามารถตั้งหลักปักฐานได้ เช่น ย่านสนามหลวงซึ่งเป็นแหล่งอาชีพแต่ไม่มีที่ดินว่างสำหรับการบุกเบิกตั้งหลักฐาน

อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ที่มีที่ดินว่างเปล่า เราจะเห็นภาพของความพยายามที่จะปักหลัก เช่น ย่านหมอชิตใหม่ ซึ่งเป็นที่ดินแปลงใหญ่ของการรถไฟแห่งประเทศไทย และมีที่ดินว่างปล่อยไว้รกร้างจะมีคนไร้บ้านที่เป็นคนหาของเก่าเริ่มปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ในลักษณะที่เรียกว่า เป็นกระต๊อบยังไม่ใช่เป็นบ้านที่มั่นคง มีไม้เสา หลังคาคลุมด้วยผ้าใบ กันฝนด้วยสังกะสีหรือไม้ลังเก่า การแสวงหาพื้นที่ว่างเพื่อตั้งหลักฐานอีกแบบหนึ่งก็คือ การเข้าไปอยู่ในตึกร้าง

2) ตลาดที่อยู่อาศัยที่มีราคาแพง ปัญหาสำคัญของคนไร้บ้านก็คือ ไม่สามารถที่จะจ่ายค่าที่อยู่อาศัยได้ ไม่สามารถแม้แต่จ่ายค่าเช่าห้องราคาถูก ราคาที่อยู่อาศัยถูกที่สุด เท่าที่ผู้ศึกษาเคยได้ยินมา คือเดือนละ 600 บาท แต่อยู่ที่บางแค มีคนขายของมือสองบางคนเช่าอยู่อาศัย แต่หากต้องเสียค่าเดินทาง จึงทำให้คนส่วนใหญ่เลือกที่จะนอนในที่สาธารณะ นอกจากนี้สำหรับคนที่อยู่ภาวะวิกฤติและไม่มีเงิน พวกเขายอมไม่สามารถที่จะไปเช่าที่อยู่อาศัยรายเดือนได้ ทั้งต้องเสียค่าเช่าล่วงหน้าเป็นเงินหลายร้อยบาทซึ่งถือว่ามากสำหรับคนไร้บ้าน หากจะเช่าบางคนจึงต้องเลือกเช่ารายวัน เช่นที่วงเวียนใหญ่มีห้องเช่าราคาถูกที่สุด 3 วัน 100 บาท ซึ่งหากคิดเป็นรายเดือนก็คือ เดือนละ 1,000 บาท ซึ่งไม่ใช่ราคาถูก แล้วยังสภาพแวดล้อมที่ย่ำแย่มาก

จากสาเหตุของการเกิดคนไร้บ้านในสังคมไทยที่กล่าวมา หากเปรียบเทียบกับงานศึกษาของต่างประเทศ เช่นสหรัฐอเมริกา ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ ในคำอธิบายเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาคนไร้บ้านที่นอกเหนือจากความบกพร่องส่วนบุคคลแล้ว ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมที่ถูกกล่าวถึงมักได้แก่ ปัญหาการว่างงานเรื้อรัง ปัญหาตลาดที่อยู่อาศัยราคาแพงทำให้คนจนเข้าไม่ถึง การลดงบประมาณด้านสวัสดิการสังคม (Jenck , 1994: v-vi) ส่วนปัญหาความเปราะบางของสถาบันครอบครัวถูกกล่าวถึงไม่มากนัก เช่นในงานของ สโนว์และแอนเดอร์สัน ที่กล่าวถึงสาเหตุส่วน

บุคคลสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เป็นคนไร้บ้านว่า เพราะขาดการสนับสนุนจากครอบครัว (Snow and Anderson 1993 : 259-265)

แต่สำหรับการทำความเข้าใจที่มาของการเกิดคนไร้บ้านในสังคมไทยนั้น ล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงกับภาวะเปราะบางของสถาบันครอบครัวในสังคมไทย ตั้งแต่วิกฤติความขัดแย้งในครอบครัวโดยตรงที่ทำให้คนๆหนึ่งต้องออกจากบ้านมาเป็นคนไร้บ้าน และในความหมายที่กว้างขึ้นก็คือ การที่บุคคลที่เผชิญกับวิกฤติในชีวิต แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและเครือข่ายให้กลับมามีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ อาจกล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์คนไร้บ้าน เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงภาวะล่มสลายของสถาบันครอบครัวในสังคมไทย

3. การปรับตัวเชิงจิตสำนึกเพื่อเข้าสู่การเป็นคนไร้บ้าน

บนวิถีทางสู่การเป็นคนไร้บ้าน ไม่ได้มีเพียงมิติของการถูกกระทบถูกกระแทกให้กลายเป็นคนไร้บ้าน ตามปัจจัยที่ได้กล่าวถึงข้างต้นเท่านั้น หากแต่มีอีกด้านที่สำคัญก็คือ มิติเชิงจิตสำนึกของการปรับตัวที่จะยอมรับการใช้ชีวิตบนที่สาธารณะแทน "บ้าน" เพราะบ้านเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นที่พักพิงที่ปลอดภัย ความสะดวกสบายใจการใช้ห้องน้ำ การเก็บข้าวของ และยังหมายถึงความรู้สึกถึงความเป็นส่วนตัว ความเป็นครอบครัว นอกจากนี้บ้านยังบ่งบอกถึงสถานะทางสังคม ความภาคภูมิใจในตัวเอง นักวิชาการบางคนถึงกับกล่าวว่า บ้านเป็นส่วนประกอบที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้จากอัตลักษณ์ของความเป็นมนุษย์ (Havel 1992 : 30-31 อ้างใน Dary 1996 : 149)

จากความสำคัญของบ้านดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นผู้ตกอยู่ในภาวะไร้บ้านไม่มีความสามารถจะเข้าถึงที่อยู่อาศัย พวกเขาไม่ได้ยอมรับ "ความเป็นคนไร้บ้าน" ของตัวเองอย่างทันทีทันใด ในระยะแรก ตามธรรมชาติของมนุษย์ต่างพยายามดิ้นรน ปฏิเสธ ว่าตนเองไม่ใช่คนไร้บ้าน และหาหนทางที่จะทำให้ตัวเองมีที่อยู่อาศัย กระทั่งถึงจุดหนึ่งที่สามารถยอมรับการใช้ชีวิตบนท้องถนนได้ การยอมรับไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด หากแต่เป็น "ระยะผ่าน" ซึ่งแต่ละคนใช้เวลายาวนานแตกต่างกัน และระดับของการยอมรับก็ไม่เท่ากัน บางคนอาจยอมรับเต็มตัว บางคนแข็งขึ้นปรับเปลี่ยน ตีความหมาย และให้ความหมายแก่ตัวเองในฐานะอื่นๆ ที่ไม่ใช่คนเร่ร่อนหรือคนไร้บ้าน

ในมิติของการปรับตัวจากผู้ที่เคยมีบ้าน มีงานทำ มีญาติพี่น้อง มาสู่การยอมรับการใช้ชีวิตบนข้างถนนนี้ สโนว์และแอนเดอร์สัน (Snow and Anderson 1993 : 43-69) แบ่งประเภทของคนไร้บ้านออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เรียกว่า ผู้มาใหม่ (recently dislocate) หมายถึง ผู้ที่เพิ่งกลายเป็นคนไร้บ้านไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม และยังไม่อาจยอมรับการใช้ชีวิตอยู่ข้างถนน เขาพบว่าตัวเองมีความแตกต่างจากคนที่เป็นคนไร้บ้านมานาน หรือพวกที่มีปัญหาทางจิต มีความหวาดระแวง กลัว ยุ่งเหยิง ไม่รู้ว่าตัวเองเป็นใคร ไม่รู้ว่าจะใช้ชีวิตรอดอย่างไร ในโลกที่เขาเพิ่งเข้ามาใหม่นี้จะทำให้เขาคิดถึงหนทางที่จะกลับไปมีบ้านเหมือนเดิม ไม่ว่าด้วยการพยายามหางานทำ และไม่ยอมรับการมีอัตลักษณ์ทางสังคมร่วมกับคนไร้บ้าน คนกลุ่มนี้จะอยู่ในภาวะยุ่งยากใจเต็มไปด้วยความเครียด จะตระหนักถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมในโลกกว้าง แต่ในทางกายภาพเขาได้ตกหล่มของการใช้ชีวิตบนท้องถนน

กลุ่มที่สอง เรียกว่า พวกเหยียบเรือสองแคม (straddlers) เมื่อความพยายามของผู้มาใหม่ที่จะออกจากท้องถนนล้มเหลวอย่างต่อเนื่อง พวกเขาจะต้องเปลี่ยนพฤติกรรมและการให้ความหมายของตนเอง จากที่เคยกลัวสภาพแวดล้อมของคนไร้บ้านกลายเป็นเริ่มคุ้นเคย และปรับตัวรู้ช่องทางที่จะไปขอรับการช่วยเหลือ เช่น การหาอาหาร ที่พัก และมีมิตรสัมพันธ์ ด้านหนึ่งเขาเริ่มปรับตัวได้ แต่ความทรงจำในอดีตกับโลกปัจจุบันไม่เชื่อมต่อกัน และความล้มเหลวระหว่างปัจจุบันกับอนาคตสูญเสียความต่อเนื่อง ไม่ชัดเจน ด้านหนึ่งมีความต้องการถึงอนาคตที่ผูกอยู่กับอดีตคือที่มีที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกันการวางแผนที่จะออกจากท้องถนนก็ไม่ชัดเจน รู้สึกอ่อนเพลีย การพูดคุยถึงแผนการกับการปฏิบัติเริ่มไม่สอดคล้องกัน ภาวะที่มีความแตกต่างจากคนไร้บ้านอื่นๆไม่ยาวนานนักแม้จะยังไม่มีมุมมองด้านบวกเกี่ยวกับคนไร้บ้าน แต่จะเริ่มยอมรับในโชคชะตา ภาวะแบบนี้ สโนว์และแอนเดอร์สัน เรียกว่า ภาวะก้ำกึ่ง (liminality) คือมีความคลุมเครือ เป็นช่วงที่อยู่ระหว่าง ช่วงของการเปลี่ยนผ่าน เขาเรียกพวกที่อยู่ภาวะเช่นนี้ว่า พวกเหยียบเรือสองแคม (straddlers) ซึ่งแบ่งอีก 2 กลุ่มย่อยคือ กลุ่มเหยียบเรือสองแคมทั่วไป กับกลุ่มเหยียบเรือสองแคมที่ทำงานอยู่สถานที่ช่วยเหลือคนไร้บ้าน

กลุ่มที่สาม เรียกว่า คนนอก (outsider) ผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่บนท้องถนนยาวนาน จากสถานะเหยียบเรือสองแคมมาสู่การมีจิตสำนึกและการใช้ชีวิตประจำวันเพื่ออยู่รอดบนท้องถนนมากกว่าที่จะพยายามออกจากท้องถนน คนนอกจึงหมายถึง ผู้ที่แยกตัวออกจากระบบสังคมใหญ่ ที่ไม่ใช่เชิงโครงสร้างแต่ด้วยการตระหนักรู้ (cognitive) พวกเขาเองตัวเองตามอัตลักษณ์ของท้องถนนที่หลากหลาย และไม่ค่อยพูดถึงแผนที่จะออกจากท้องถนน ซึ่งยังแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อยคือ tramp หมายถึง คนที่ไม่ทำงานและเที่ยวพเนจรไปในที่ต่างๆ ดื่มเหล้าด้วย ฮีปี ก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้แต่ฮีปีจะมีการเกี่ยวข้องกับยาเสพติดมากกว่า ส่วน bum หมายถึงคนที่ไม่ทำงานแต่ไม่อพยพไปไหน จะเน้นกลุ่มที่ติดสุราเรื้อรัง กลุ่มสุดท้ายในประเภทนี้คือผู้ที่มีปัญหาทางจิต

ตัวแบบข้างต้น ของสโนว์และแอนเดอร์สันนี้ แสดงให้เห็นว่า การเป็นคนไร้บ้านไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด แต่เป็นกระบวนการที่เป็นผลจากการใช้ชีวิตบนท้องถนนที่ยาวนานขึ้นและค่อยปรับตัวเพื่อใช้ชีวิตรอด ทั้งเชิงวัตถุและสำนึกของตนเอง อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษานี้ไม่ได้ถกเถียงหรือ

นำกรอบการอธิบายนี้มาใช้เสียทั้งหมด หากแต่ต้องการย้ำว่า ความพึงพอใจยอมรับการใช้ชีวิตข้างถนน เป็นผลจากการใช้ชีวิตบนท้องถนนที่ยาวนาน ยิ่งนานวัน ความหวังที่จะกลับไปมีบ้านเหมือนเดิมก็น้อยลง คงเหลือการดิ้นรนเพื่อใช้ชีวิตรอดแบบวันต่อวัน (ดังที่จะกล่าวในบทต่อไป) เป็นความพึงพอใจภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ทางเลือกที่จำกัด

การยอมรับที่จะใช้ชีวิตอยู่บนท้องถนน จะเกิดขึ้นบนเงื่อนไขทั้งสองด้าน นั่นคือ ด้านหนึ่งกำลังหมดหวังที่จะสามารถหางานทำที่จะทำให้ตนเองมีที่อยู่ ขณะที่อีกด้านหนึ่งสามารถค้นพบช่องทางที่สามารถทำให้ตัวเองอยู่รอดได้โดยไม่ต้องมีบ้าน และมีสิ่งเลี้ยวที่สำคัญคือมีอาหารประทังชีวิต

ครอบครัวพี่ศรี ขณะที่ผู้ศึกษาพบ ก็คือ ผู้ใช้ชีวิตแบบ “ผี” เหมือนกับคนไร้บ้านจำนวนมากที่ความหวังน้อย ใช้ชีวิตรอดวันต่อวัน แต่กว่าจะมายอมรับการใช้ชีวิตรอดเช่นนี้ ต้องต่อสู้กับจิตใจของตัวเองอย่างรุนแรง จากที่นั่งหางานอยู่ 17 วัน และไม่ได้งานเพราะตัวเองมีลูกอ่อนไม่มีนายจ้างรับ ก็ต้องปรับตัวมาหาของเก่า

“แรกๆ พี่ก็เหมือนทุกคนแหละ ใครละจะอยากมาอยู่แบบนี้ อายคนอื่นแทบแย่ แต่พอไปเข้างานกรมแรงงานอยู่ 17 วัน 4-5 วันแรก เราไปเข้างานอย่างเดียว ยังไม่ได้เก็บกระป๋องหรือก พอดกงานมันกลุ้มใจ เราก็นั่งกลุ้ม นายทาเขาเริ่มเก็บกระป๋อง เก็บขวดน้ำก่อน เขารู้ว่าลูกเมียไม่มีอะไรกิน เรานั่งกลุ้มอยู่ เขาเอาถุงที่เก็บขวดน้ำมาวางใกล้ๆ ที่เรากับน้องวัน เราก็อายสิ คนเขานึกว่า เราเป็นคนมานั่งคอยรถ ไม่ใช่คนมาเร่ร่อนเก็บของเก่า เราก็บอกว่า ‘นายทา แกเก็บขวดน้ำมา แกไปวางใกล้ๆ หน่อยสิ ข้าอายคนวะ’ พอนายทาเก็บของเก่ามาวางไว้ เราก็ค่อยๆ เอาขาเขี่ยให้มันชุกอยู่เก้าอี้ ไม่กล้าเอามือไปหยิบเก็บหรืออายคนเขามอง

“พอแฟนเราไปเดินเก็บ คนเขาก็มองไซ้มัย ไปเก็บขวดน้ำตามโต๊ะ น้ำที่เขากินไม่หมดเราก็เก็บไว้กินเอง อาหารเหลือก็เก็บไว้กิน เพราะตังค์ไม่ค่อยมี มีครั้งหนึ่งนายทาเขาโกหกเราเพราะกลัวเราจะไม่กิน บอกว่า ‘ข้าวโพดซื้อมาเขาขายเหมาให้ 10 บาท’ พอเรากินอยู่ เพื่อนอีกคนเขาก็บอกว่า ‘นี่ข้าวโพดที่วางอยู่ใต้ต้นไม้ไซ้มัย คนเขาวางเหลือไว้เห็นเหมือนกัน’ ..มันจะทำยังไงได้ก็ไม่กิน ทีนี้ก็เคยชิน จนบอกว่า ‘ทา วันนี้ไม่ต้องไปกรมแรงงานหรือก เก็บกระป๋องนี้ก็ได้’ ”

มีครั้งหนึ่งเก็บกระป๋องเบียร์ได้ 50-60 ใบ น่าจะได้เกือบ 2 กิโลกรัม พอดอนเที่ยงคืนจึงนอนไป แล้วกระป๋องหายหมด พี่ทากลับมาก็บอก ‘มึงเอาแต่นอน ภูเดินหากว่าจะได้มา เสือกนอนให้คนอื่นเขาขโมยไป แล้วพุงนี้จะเอาอะไรกิน’ จากความจำเป็นที่ไม่มีเงิน จึงมีคนแนะนำให้ไปขอข้าววัด

ต้องไปตั้งแต่ตี 4 ไปช่วยเขากวาดลานวัดก่อนถึงจะได้ข้าว หลังจากนั้นจึงมีคนแนะนำให้ไปเก็บที่สนามหลวง เพราะที่นั่นมีของเก่าให้เก็บเหมือนกัน ไม่ต้องวิ่งขึ้นไปแย่งเก็บบนรถไฟฯ และไม่ต้องห่วงของหาย ระยะแรกพี่พาไปคนเดียว โดยพี่ศรีนั่งเฝ้าของและดูลูกอยู่ที่หัวลำโพง ต่อมาจึงเป็นครอบครัวอพยพ

พี่พรม ซึ่งเคยทำงานขายแฮมเบเกอร์และลงทะเบียนเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงแต่ไม่จบ เล่าถึงชีวิตที่ออกจากงาน เพราะถูกกลั่นแกล้งจากเพื่อนร่วมงานที่ร้านอาหาร และยังถูกซ้ำเติม อึดอัดกับเพื่อนเพื่อนที่เช่าห้องอยู่ด้วยกันที่เป็นคนภาคอีสานหมด ส่วนตัวเองเป็นคนจังหวัดสุโขทัย จึงตัดสินใจหิวกระป๋องออกมาอนสนามหลวง คิดเสียว่า “คนอื่นนอนได้ เราก็นอนได้ ไม่ต้องเช่าห้องก็อยู่ได้” ก่อนหน้านั้นเคยมาสนามหลวง โดยจะเอาของแถมจากเครื่องดื่มที่สั่งเข้าร้านมาขาย เช่น เสื้อพวงกุญแจ ฯลฯ แต่การมาครั้งนี้เป็นการตัดสินใจว่า หิวกระป๋องออกมาอนในที่สนามหลวง และก็เป็นคืนแรกที่ได้รับบทเรียนนั่นคือ กระป๋องถูกขโมยหายหมด ซึ่งน่าจะทำให้เซ็ดและกลับบ้านแต่ไม่ใช่

“เราเดินถอยตรงเข้ามาจากโรงพัก เขานั่งกันอยู่ใต้ต้นมะขาม ไปขอข้าววัดได้มา เขาเรียก ‘เฮ้ยกินข้าวรึยังวะ’ เราก็กินกับเขาตั้งแต่นั้นมาก็ไปเลย (หัวเราะ) ถามเขาว่าอาบน้ำที่ไหน เขาก็บอกนี่เดียวพาไป ช่วงนั้นประมาณปี 2540 ความจริงตอนนั้นเราน่าจะไปได้ ไปหาทำงานอะไร แต่ไม่รู้เป็นเพราะอะไร คิดว่า ‘กูทำงานอะไรก็ออก ก็ออก ไม่ทำแม่แล้ว’ แล้วมาเชื่อปรัชญาบ้าบออะไรพวกนี้ว่า ‘ทำทำไมงาน ทำงานอะไรก็ไม่อิสระ’ ก็เลยตามพวกเขาไป ตอนนั้นยังขายของไม่เป็น เพราะเราเคยแต่เอาของที่เรามีมาขาย แต่หาของมาขายเรายังไม่เป็น คิดว่า ตายแน่ นานมากกว่าจะรู้ว่า จับของยังไง ก็หาแถวคลองหลอดและคนหาของเก่า

“ใช้เวลาประมาณปีหนึ่ง กว่าจะรับสภาพนี้ได้ อยากจะกลับบ้านแต่กลับไม่ได้ ไม่อยากกลับสภาพนี้ อายลูก อายทางบ้านไม่มีเงิน ดูขอมซ่อ เคยถึงขนาดจะฆ่าตัวตายครั้งหนึ่ง ช่วงนั้นเป็นผีเต็มตัว วงการผีเขาเรียก ‘ผ้าขี้ริ้ว’ เคยเห็นมัยพวกผมยาวรุงรัง ผีด้วยกันยังไม่มอง เป็นอย่างนั้นจริงๆ มาเห็นตัวเองยังตกใจเลย คี้นั้นฝนตกตอนประมาณตีสาม ก็หลบจากสนามหลวงไปนอนหน้าตึกสยามรัฐ จนสว่างแล้ว คนเขามาทำงานเดินข้ามเราไป เราตื่นขึ้นมา เห็นตัวเองในกระจก ผมยาวหนวดเครา รุงรัง น้ำไม่ได้อาบมา 6-7 วัน แล้วฝนตกน้ำที่พื้นมันกระเด็นเรายังสกปรก แล้วคิดว่า เรามาอยู่สภาพนี้เหวอ เราบ้าเรเปล่า ก็ยังไม่บ้านี้หว่า ก็เลยตั้งหลักใหม่”

กรณีของ ช้าง คนหนุ่มแต่ไม่สามารถหางานทำได้ ลักษณะก็ไม่ต่างจาก ครอบครัวพีศรี

“แรกๆก็ไม่รู้จะทำยังไง กระเป๋าเสื้อผ้าก็หาย เงินไม่มีจะกิน ก็ต้องเก็บของเก่า เก็บวันแรกผมยังจำได้เก็บได้ 30 บาท เขาไม่ได้ซื้อกิโยหรืออะไร เขาจะตีราคาเลยถุงดำใบใหญ่ให้ถุงละ 20 บาท ผมเก็บได้ 2 ถุง แต่ไม่เต็มถุง เขาเลยตีให้ 2 ถุง 30 บาท อยู่หัวลำโพงประมาณ 7 เดือน พออนานๆจำหน้าได้ เขาไล่ไม่ให้นอน ถึงไปนอนได้ทางด่วน”

ครอบครัวของพิทักษ์คนหาของเก่าก็เช่นกัน พิทักษ์ไม่มีงานทำ จึงออกจากลูกพี่มาสนามหลวง พบกับพี่ต้อยมายลูกสาม ซึ่งหาของเก่าอยู่แล้ว ชวนให้รู้จักหาของเก่าเลี้ยงชีพ “วันแรกผมอายุที่ ผมไม่เคยหาของเก่านี้ ขายได้แค่ 20 บาท เพราะผมไม่กล้าคุยขายะ อย่างผมเดินไป แล้วมีคนเดินตามผม ผมก็เดินผ่านไปไม่กล้าหยุดเปิดถึงขายะ ผมอายุคน ตอนหลังผมถึงกล้าเปิดถึงขายะ กล้าเปิดถุงดำ ทำไปเพราะเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย”

การยอมรับการเป็นคนไร้บ้าน ได้เร็วหรือช้า ขึ้นอยู่กับความทรงจำเกี่ยวกับสถานะเดิมและความสามารถในการค้นหาการใช้ชีวิตรอดตัวเร็วหรือช้า กรณีครอบครัวพีศรีที่เคยทำงานมีรายได้ และมีญาติพี่น้องที่เคยมีชีวิตที่ดี จะยอมรับได้ยากต้องต่อสู้อย่างรุนแรง แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่ค่อยมีความผูกพันกับสถานะเดิมก็สามารถยอมรับได้เร็ว

กรณีของ พี่เล็ก คนหาของเก่าเชื้อสายจีนไม่มีญาติ การยอมรับสถานะคนไร้บ้านเป็นผลจากแรงดึงดูดของชีวิตข้างถนนมากกว่า จากเดิมที่ไม่มีญาติพี่น้องอยู่แล้ว เขาห้องร่วมกับเพื่อน โดยตัวเองเย็บจักรไม่ไหวจึงหยุดเย็บ แล้วไปรับจ้างล้างจานที่ตลาดซึ่งไม่มีรายได้มากมายอะไรนัก กระทั่งช่วงเทศกาลเทศกาลแจกข้าวสารของสมาคมเชื้อสายจีน พี่เล็กก็ไปรับแจกข้าวด้วย และก็พบคนไร้บ้านที่เป็นกลุ่มเชื้อสายจีน แนะนำช่องทางการเดินสายตระเวนรับแจกข้าว และการหาของเก่า พี่เล็กซึ่งอาศัยอยู่กับเพื่อนอย่างไม่ค่อยสบายใจอยู่แล้ว จึงออกมาเป็นคนไร้บ้าน

“ช่วงนั้นมีรับแจกข้าวพอดี อ้าวไปรับแจกข้าว แล้วเจอ เจ๊ใหญ่ เขาเป็นคนสอนอ้าวว่า ไปรับแจกข้าวที่ไหน ตรงไหนมีอะไร บางทีก็ไปนอนรอรับแจกข้าว ก็เลยรู้ว่าเขาอยู่กันแบบนี้ อยู่ได้ เจ๊ใหญ่เขารู้หมด เขาเร่ร่อนมาตั้ง 10 กว่าปีแล้ว”

นอกจากนี้คนที่เคยมีชีวิตที่เร่ร่อน ก็มีแนวโน้มจะยอมรับได้เร็ว ไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์มากนัก เช่นกรณีลุงจิตร ที่อยู่กับน้องชายหรือกับหลานแล้วไม่สบายใจจึงตัดสินใจหิ้วกระเป๋าออกมาอนสนามหลวง ส่วนพี่เทียน หรือน้าว่าเหว่ที่มีประสบการณ์โชกโชน ถึงขั้นผ่านคุกผ่านตาราง การต้องนอนในที่สาธารณะจะเป็นปัญหาน้อยกว่า หากแต่ทั้งสองจะดำเนินชีวิตและให้ความหมายแก่ตนเองอย่างมีระยะห่างกับคนไร้บ้านหรือ “ผี” ทั่วไป

กล่าวโดยสรุปที่กล่าวมาทั้งหมดในบทที่ 3 นี้ ผู้ศึกษาแสดงให้เห็นว่า คนไร้บ้านก็เป็น “คน” เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในสังคม เคยมีบ้าน มีญาติพี่น้อง เคยมีชุมชน แต่ถูกผลักดันด้วยหลายสาเหตุ หลายปัจจัยซ้อนทับกัน ซึ่งการถูกเบียด ถูกขับ ถูกกระแทกให้ต้องกลายเป็นคนไร้บ้านนั้น เป็นสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้กับคนหลายๆ คน แต่คนที่อยู่ในภาวะเสี่ยงมากกว่าก็คือ ผู้ที่มีข้อจำกัดทั้งด้านทักษะ วุฒิการศึกษา ความบกพร่องของร่างกาย เมื่อประกอบเข้ากับบริบททางเศรษฐกิจสังคมที่เข้าถึงทรัพยากรของเมืองได้ยาก จึงทำให้คนจำนวนหนึ่งต้องเข้าสู่เส้นทางของการเป็นคนไร้บ้าน และเมื่ออยู่บนท้องถนนนานวันเข้าก็ต้องมีการเรียนรู้และปรับตัว เพื่อให้ตัวเองอยู่รอดได้ทั้งเชิงวัตถุและจิตสำนึก

ประเด็นสำคัญที่ผู้ศึกษาขอย้ำในหัวข้อนี้คือ พวกเขาไม่ได้นอนข้างถนนเพราะความเป็นมิจฉาชีพ จ้องจะลักขโมย ล้วงกระเป๋า หรือทำร้ายใคร

ดังที่เขียนบอกว่า “เราไม่ได้เลวโดยสันดานหรอก”

ท้ายๆ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกคนหนึ่งของผู้ศึกษาบอกว่า

“คนมาอยู่สภาพแบบนี้ มันต้องมีปัญหามาทั้งนั้น ถ้าไม่มีปัญหาไม่ต้องมาอยู่แบบนี้หรอก เพียงแต่จะพูดกันหรือเปล่าเท่านั้น ที่เขาไม่ค่อยอยากพูดว่ามีปัญหาอะไรก็เพราะพูดไปมันก็ไม่มีอะไรดีขึ้น พูดไปก็ช่วยอะไรไม่ได้ ไม่รู้จะพูดไปทำไม เพราะฉะนั้น ทำใจดีกว่า คนอยู่สภาพแบบนี้ต้องทำใจได้ ...ใครอยู่สภาพแบบนี้ได้ ไม่บ้าก็ต้องถือว่าเก่งแล้ว”

กลยุทธ์การใช้ชีวิตรอดบนท้องถนน

"ตำรวจล้อมคอก 7 สะพานอันตราย เสี่ยงปล้น - ช่มชู้"

ตำรวจยอมรับได้สะพานกรุงเทพฯ อันตราย เผย 7 จุดอันตราย ไม่เว้นแม้แต่ตึกร้าง กลางกรุงอีกกว่า 500 แห่ง ที่เป็นแหล่งมั่วสุม "สมัคร" เน้นต้องยิงขาพวกจรจัดเท่านั้นถึงแก้ปัญหาได้" (หนังสือพิมพ์คมชัดลึก วันเสาร์ที่ 22 กุมภาพันธ์ 2546 หน้า 1)

พาดหัวข่าวข้างต้น เป็นรายงานข่าวสืบเนื่องจากกรณีที่มีหญิงสาวถูกจุดไปช่มชู้ในพื้นที่ได้สะพานข้ามคลองลามาเลน ถนนอโศก - ดินแดง ช่วงเช้าของวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2546 เนื้อหาของข่าวรายงานว่าทางเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องป้องกันเหตุร้ายตามจุดอันตราย โดยเฉพาะพื้นที่ได้สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา 7 แห่ง คือ สะพานพุทธ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานกรุงธน สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน สะพานกรุงเทพ สะพานพระราม 7 และสะพานพระราม 9 ซึ่งเป็นที่พักของคนเร่ร่อน คนจรจัด และถูกระบุว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดอาชญากรรมทุกรูปแบบ และมีการเพ่งเล็งไปที่วัยรุ่นที่ติดยาเสพติดและพวกเก็บของเก่ามาขาย

รายงานข่าวนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนความรู้สึกของคนทั่วไปที่มีต่อผู้ที่อาศัยหลบนอนในที่มืดสาธารณะได้เป็นอย่างดีว่าเป็นบุคคลที่น่าระแวง ผู้ศึกษาเองยอมรับว่า หากพบคนนอนในที่มีย่อมมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตามจากการลงภาคสนาม ผู้ศึกษาพบว่าคนไร้ที่อยู่จำนวนมากมีความรู้สึกไม่ต่างกับคนทั่วไป คือหวาดกลัวคนที่นอนในที่มืด จึงต้องหาที่นอนในที่สว่าง ขณะเดียวกันคนที่นอนในที่มืด ด้วยความคุ้นเคยจนเป็นประจำ ก็ยังกลัวพวกเขาจะมาทำร้าย ข้อมูลเหล่านี้แสดงถึงข้อเท็จจริงที่แย้งต่อความเชื่อที่เคยยึดถือ และเผยถึงความหลากหลายในหมู่คนไร้บ้าน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสลัดอคติเชิงลบที่ประทับตราพวกเขาอย่างเหมารวมตายตัว และหันมามองอย่างจำแนกแยกแยะมากขึ้น

ในบทที่แล้วผู้ศึกษาพยายามชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่อาศัยหลบนอนในที่สาธารณะ นอกจากคนที่สติพื้นเพอ่อนวิกลจริต หรือผู้ที่เพิ่งมาจากต่างจังหวัดเพื่อหางานทำแล้ว ยังมีคนที่สุขภาพร่างกายจิตใจปกติ แต่อาศัยหลบนอนที่สาธารณะอย่างยาวนานมากกว่า 3 เดือน เป็นปี หรือ 10 ปี อยู่จำนวนมาก ซึ่งคนเหล่านั้นไม่ได้หลบนอนในที่สาธารณะเพื่อจ้องจะลักขโมย ล้วงกระเป๋า ติดยาเสพติด ดักจุดคร่าช่มชู้ผู้หญิง ฯลฯ เสียทุกคน หากแต่ที่จำเป็นต้องเป็นคนไร้บ้านเพราะถูกแรงผลักดันจากหลายทิศทางหลายปัจจัยซ้อนทับทั้งระดับปัจเจกและบริบทแวดล้อมเชิงเศรษฐกิจสังคม และยังต้องมีการปรับตัวเชิงจิตสำนึกเพื่อให้ตนเองสามารถรับสถานะการเป็นคนไร้บ้านได้

ในบทนี้ผู้ศึกษาพยายามจะตอบคำถามว่า ถ้าผู้ที่หลับนอนในที่สาธารณะไม่ใช่พวกประเภทมิจฉาชีพก่ออาชญากรรมแล้ว พวกเขาสามารถใช้ชีวิตรอดได้อย่างไร มีอาหารประทังชีวิตมาจากไหน เงินที่พวกเขาจับจ่ายใช้สอยมากบ้างน้อยบ้างได้มาด้วยวิธีการใด รวมถึงการอยู่รอดทางด้านจิตใจ เพราะการตกอยู่ในฐานะคนไร้บ้านที่ถูกสังคมมองในฐานะสิ่งแปลกปลอม สกปรก น่าหวาดระแวง ย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของใคร ดังนั้นจึงต้องมีวิธีการกอบกู้ตัวตนและให้คุณค่าความหมายแก่ตัวเอง ทั้งหมดนี้ผู้ศึกษาย้ำว่า การใช้ชีวิตรอดของคนไร้บ้านมียุทธวิธีที่หลากหลายไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียว และยังมีการจัดลำดับช่วงชั้นย่อยๆ ภายในกลุ่มของคนไร้บ้านอีกด้วย ดังนั้นวิธีคิดวิธีมองคนไร้บ้านอย่างจำแนก ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำทำความเข้าใจคนไร้บ้าน

1. การปรับตัวในชีวิตประจำวัน

1.1 การเลือกที่นอน

เมื่อเข้าสู่ภาวะไร้บ้าน สิ่งแรกที่ต้องเรียนรู้ก็คือ การเลือกที่นอน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า มีคนไร้บ้านหน้าใหม่บางคนที่ไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ ไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับคนแปลกหน้า และไปนอนตามมุมมืด แต่ปรากฏว่ากลับต้องตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพถูกล้วงกระเป๋า ดังกรณีของ พี่พรม

ครั้งหนึ่งผู้ศึกษามาถึงสนามหลวงเวลาค่ำ และจำเป็นไม่ได้เข้าบ้าน จึงไปนอนที่สวนหย่อมข้างแผงขายสลากกินแบ่งใกล้ๆ กับน้ำหนวดคนหาของเก่า พอรุ่งเช้า ภรรยาพี่กนก ถามผู้ศึกษาว่า

"เมื่อคืนนั้นนอนที่นั่นหรอ แล้วนอนตรงไหนทำไมไม่เห็น"

"ผมนอนอยู่ข้างน้ำหนวด" อันที่จริงผู้ศึกษาค้นเคยกับครอบครัวพี่กนกมากกว่าน้ำหนวด เพียงแต่เกรงใจที่เขาเป็นสามี-ภรรยา จึงไม่อยากไปนอนใกล้ๆ

ภรรยาพี่กนกจึงแนะนำด้วยความหวังดีว่า "วันหลังมานอนใกล้ๆ นี่สิ ตรงนี้มีไฟสว่าง ติดถนนรถก็วิ่งทั้งคืน ไปนอนที่มืดๆ ระวังเดี๋ยวจะถูกคนล้วงกระเป๋า นอนอย่างนี้ต้องเก็บให้ดีไว้ใจไม่ได้"

หรือกรณีของ เจ้ใหญ่ คนหาของเก่าที่มีรถเข็น ซึ่งจะนั่งและนอนประจำบนเก้าอี้ริมถนนราชดำเนิน เวลากลางวัน เจ้ใหญ่ จะนั่งพักช่วงที่มีคนไม่พลุกพล่านมีร่มไม้ แต่เวลากลางคืนจะมานอนหน้าร้านค้าที่เปิดขายตลอด 24 ชั่วโมง วันหนึ่ง เจ้ใหญ่ พบผู้ศึกษาในช่วงเวลาประมาณ 21.00 น. - 22.00 น. แล้วถามว่า ยังไม่กลับบ้านหรอ ผู้ศึกษาบอกว่า คงจะหานอนแถวนี้

เจ้ใหญ่ จึงแนะนำว่า " ถ้าจะนอนต้องหาที่นอนสว่างๆ นะ หนูนอนตรงนี้เพราะอะไร ... มันสว่าง คนเขาซื้อของทั้งคืน ไม่มีใครมาทำอะไร ของก็ไม่หาย"

นอกเหนือจากการเลือกที่นอนให้ปลอดภัยก็คือ การเลือกที่นอนให้สบาย ถ้าเป็นในสหรัฐอเมริกาซึ่งมีอากาศหนาวเย็น คนไร้บ้านจะต้องเลือกที่มีอากาศอบอุ่น ในช่วงฤดูหนาวจำเป็นต้องอพยพไปเมืองที่มีอากาศอบอุ่น (O' Corner 1989 :22) แต่สำหรับในไทยแล้ว อุปสรรคสำคัญสำหรับการหลับนอนก็คือ ยุง

ดังนั้นการเลือกที่นอนจึงต้องเลือกนอนในที่โล่งที่มีลมพัดผ่านจะทำให้ไม่มียุง ถ้าไปนอนที่อับก็จะมียุงมาก บางพื้นที่ที่เป็นพื้นที่มีตอับ เช่น ริมคลองตลอดช่วงตรงข้ามกระทรวงมหาดไทย รมไม่ตามสวนหย่อม จำเป็นต้องใช้ยาทากันยุง แต่ราคาของละ 5 บาท ถือเป็นรายจ่ายที่มากสำหรับคนไร้บ้านหลายคน ถ้าเป็นกรณีที่อยู่ปักหลักมานาน ก็จะพัฒนาเป็นทางมุ้งนอน

ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยว่าทำไมสนามหลวง จึงเป็นที่ที่คนไร้บ้านนิยมนอน เพราะครบองค์ประกอบทั้งมีแสงสว่างซึ่งช่วยให้ความปลอดภัยและเป็นที่โล่งที่มีลมพัดช่วยป้องกันยุง ลักษณะที่ใกล้เคียงกับสนามหลวงคือ วงเวียน 22 กรกฎาคม รองลงมาคือ ลานใต้ทางด่วน แต่แสงสว่างน้อยกว่า หากแต่เป็นที่โล่งและมีลมพัด

ถ้าเป็นช่วงฤดูหนาว ลมแรงและอากาศหนาว การนอนที่โล่งอย่างสนามหลวง จะหนาวมากก็ต้องหลบไปนอนตามซอกซอยซึ่งจะมียุง ผู้ศึกษาเคยถูกชวนให้หลบไปนอนที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งพอจะมีกระดางต้นไม้กันลม แต่ก็มียุงรบกวน สำหรับผู้ศึกษา หากไปนอนตามที่ๆ ไม่มีลม เช่น ที่ซอยแผงขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ซึ่งสามารถหลบฝนและลมหนาวได้ โดยไม่มียาก ยุง จะไม่สามารถนอนได้เลย แต่ก็มีคนไร้บ้านหลายคนที่สามารถต่อสู้กับภาวะเช่นนี้ได้

ดังนั้นตามที่ระแวกกันว่า พื้นที่สาธารณะที่เป็นมุมมืดอาจเป็นอันตรายต่อผู้ที่ต้องจำเป็นต้องเดินผ่านในเวลากลางคืน โดยเฉพาะกรณีที่มีข่าวผู้หญิงถูกข่มขืนได้สะพานข้ามคลองสามเสน และเจ้าหน้าที่ตำรวจได้บอกเตือนพื้นที่อันตรายได้สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา 7 แห่งนั้น (หนังสือพิมพ์คมชัดลึก อ้างแล้ว) จำเป็นต้องพิจารณาว่าผู้ที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการก่ออาชญากรรมก็คือผู้ติดยาเสพติด ซึ่งไม่เพียงแต่คนทั่วไปจะระแวกคนกลุ่มนี้เท่านั้น แม้แต่คนไร้บ้านทั่วไปก็ยังคงต้องหลีกเลี่ยงประเภทนี้ ดังที่พวกเขาต้องนอนตามที่สว่างเพื่อความปลอดภัย การที่กรุงเทพมหานครประกาศห้ามนอนสนามหลวง โดยให้เหตุผลว่า เพื่อป้องกันการก่ออาชญากรรมความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินนั้น แต่โดยข้อเท็จจริงเมื่อทุกคนต้องกระจายไปในพื้นที่อื่นซึ่งไม่มีแสงสว่างอันตรายยิ่งเกิดขึ้นได้ง่ายกว่า

อย่างไรก็ตามนอกจากพื้นที่โล่งอย่างสนามหลวง พื้นที่อีกแบบหนึ่งที่คนไร้บ้านเริ่มเข้าไปอยู่ก็คือ พื้นที่หลบมุมซึ่งสามารถอยู่อย่างปักหลัก สามารถเก็บข้าวของได้ ซึ่งคนที่อยู่พื้นที่ลักษณะนี้หากอยู่ประจำและมีอาชีพที่แน่นอน เช่นคนหาของเก่า ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่ตำรวจจะเข้าถึง มีการตรวจตราป้องกัน หากพบว่าเป็นผู้ประกอบการอาชีพจะผ่อนปรนให้อยู่ แต่ถ้าคนไม่มีอาชีพจะถูกกดดัน